

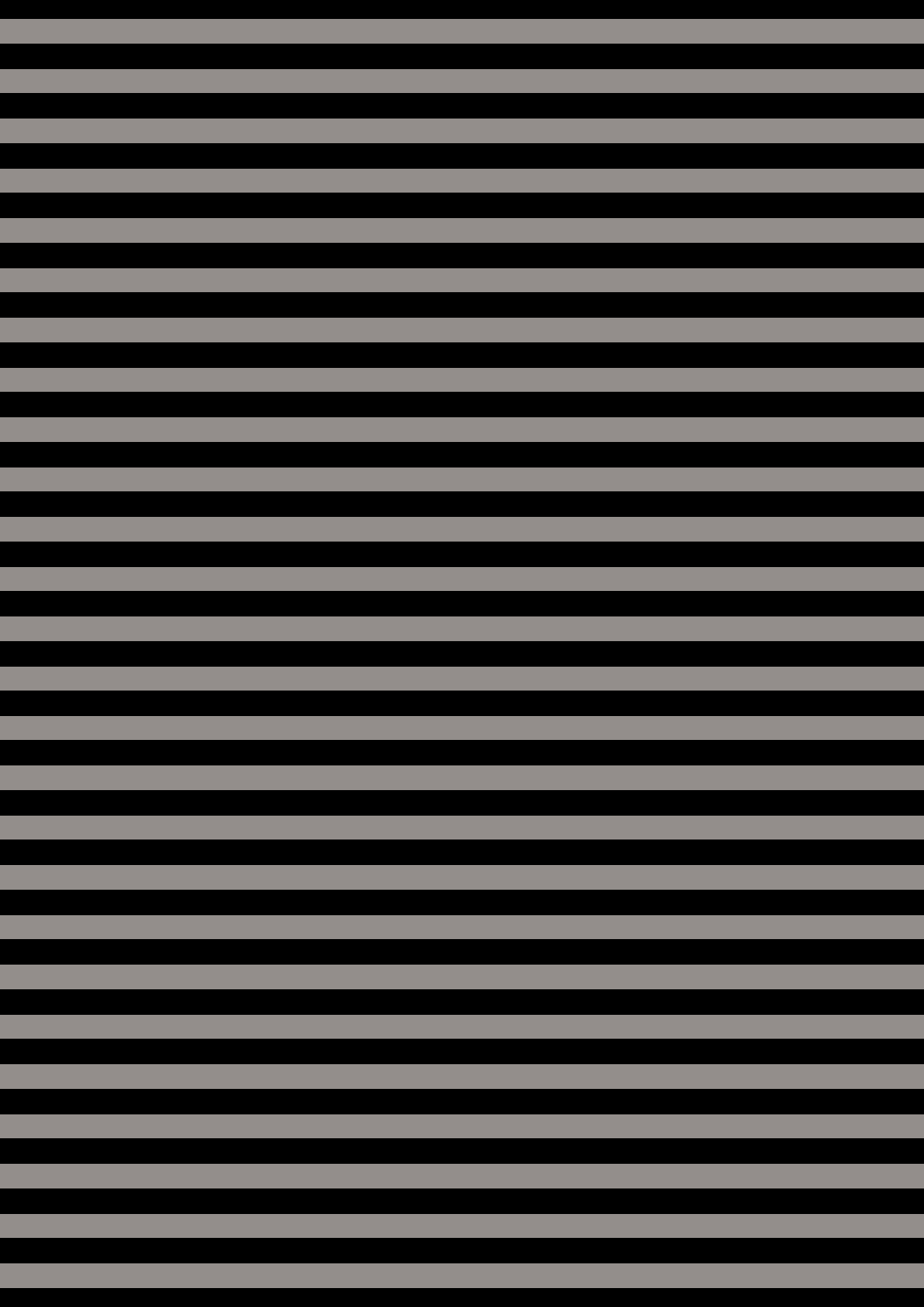
Culturele staalkaart Rotterdam 2011

Rotterdam
Riad 2001
Kunst & Cultuur
Kunst & Cultuur
Kunst & Cultuur
Kunst & Cultuur

Culturele staalkaart Rotterdam 2011

Rotterdamse
Raad voor
Kunst &
Cultuur
Kruis 2001
Kruis 2001
Kruis 2001

Culturele staalkaart Rotterdam 2011

[4]

Inhoud

- Van de voorzitter 7
- 1 Inleiding 9
 - 2 Architectuur 23
 - 3 Beeldende kunst en vormgeving 33
 - 4 Cultuureducatie 43
 - 5 Dans en theater 53
 - 6 Erfgoed en musea 65
 - 7 Film en nieuwe media 75
 - 8 Letteren 83
 - 9 Muziek 93

[
O
]

Van de voorzitter

Na het roerig najaar van 2010 is de rust nog niet wedergekeerd: op landelijk niveau dreigen grote bezuinigingen die de culturele sector al noopten te schreeuwen om cultuur.

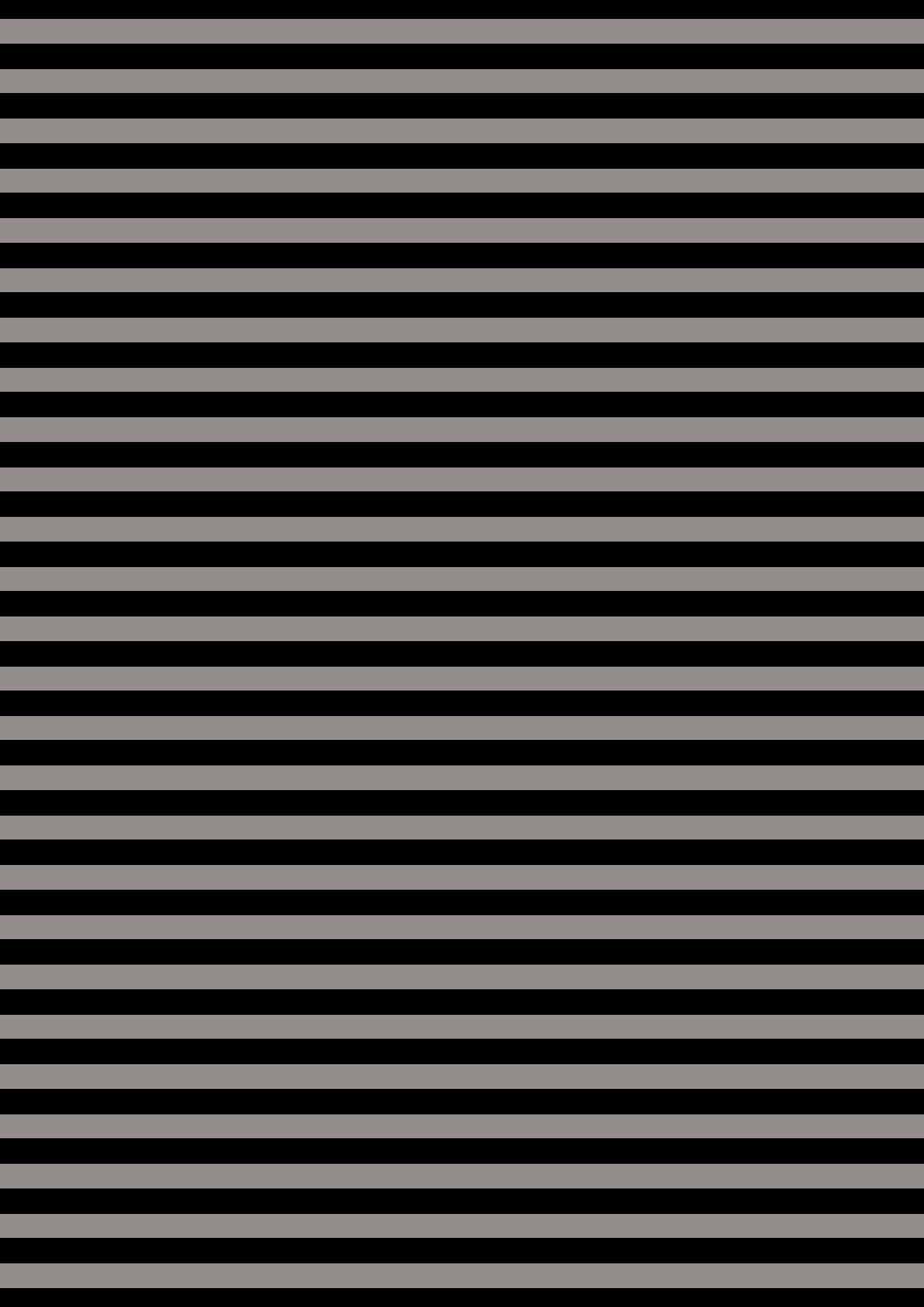
In Rotterdam werd 'de schreeuw' door velen als een merkwaardige actie beschouwd want in deze stad waren de bezuinigingen immers op andere toon en andere grond afgekondigd. Bovendien schreeuwen de kunsten niet vonden: zij zijn en doen.

Wat zij zijn, doen en vooral wat de bevindingen zijn van diegenen die de diverse kunstdisciplines vertegenwoordigen leest u in deze zogeheten 'sectoranalyse'; een vast onderdeel van de cultuurplanprocedure – welke zich elke vier jaar voltrekt – en waarin, ongeveer 1,5 jaar voor het finale besluit door de gemeenteraad een beschrijving wordt gemaakt van de trends en ontwikkelingen binnen kunst en cultuur in Rotterdam. De sectoranalyse wordt meegegeven aan de wethouder als wenk voor nieuwe accenten in het cultuurbeleid. De band met de stad staat meer dan ooit centraal: na ruim 60 jaar intensief investeren door het gemeentebestuur is een indrukwekkend cultureel landschap ontstaan. Het is tijd voor reflectie en daarbij zal de wijze waarop kunst en cultuur en dan vooral de culturele instellingen zich verhouden tot de stad en de maatschappij tegen het licht worden gehouden.

Voor vele is dit evident en is bewust gekozen voor Rotterdam als thuishaven. Dit is ook te zien in andere sectoren en branches. Rotterdam heeft specifieke kwaliteiten waarom het zo gewaardeerd wordt. En het culturele landschap is daar een van. Dus als er dan toch geschreeuwd moet worden, dan graag in positieve zin, over de kwaliteit van de stad en het liefst van de daken.

Melanie Post van Ophem
voorzitter

Rotterdam, mei 2011

Inleiding sectoranalyses

Inleiding sectoranalyses

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur heeft ter voorbereiding op het opstellen van de Culturele staalkaart Rotterdam 2011 in maart en april 2011 alle spelers en betrokkenen uit het Rotterdamse culturele leven bij elkaar gehaald. Niet allemaal op één bijeenkomst maar sectorgewijs in een achttal bijeenkomsten. Voorafgaand aan de sectorgesprekken bezochten leden van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur alle 84 instellingen die in het cultuurplan zitten in het kader van ofwel 'monitorgesprekken' ofwel 'tussentijdse evaluaties'. Al met al heeft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur hiermee een goed beeld van de stand van zaken in de kunst en cultuursector in Rotterdam anno 2011. De hierna volgende hoofdstukken bevatten de op deze bevindingen gebaseerde analyses van de door de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur onderscheiden sectoren.

Wat onmiddellijk duidelijk wordt is dat we hier van doen hebben met sectoren van een ongelooflijke rijkdom en diversiteit. Kortweg samengevat: het Rotterdamse culturele leven is sprankelend en springlevend. Buiten het culturele veld dringt niet altijd het besef door wat een kostbaar goed we in huis hebben. Het culturele leven van Rotterdam plaatst de stad en zijn bevolking tot ver buiten de grenzen in een speciaal, positief licht. Daar waar Rotterdam nogal eens de stad is die verkeerde lijsten aanvoert is hier sprake van een stad die stoer, avontuurlijk, gedurfd en brutaal is. Rotterdam is: aansprekende architectuur, prachtige musea en schitterende grote beelden in de openbare ruimte. Rotterdam is de stad waar kinderen al op zeer jonge leeftijd op gestructureerde wijze in aanraking komen met cultuur; Rotterdam is in zijn categorie de Europese festivalstad nummer één, de stad van de urban arts, urban dance, hiphop en spoken word, jazzstad en stad van en voor filmers en vormgevers.

Desondanks beseft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur dat het speelveld waarop kunst en cultuur zich de komende jaren manifesteren, althans bemeten in door de overheid beschikbaar gestelde middelen, kleiner wordt. De Raad ziet zich gesteld voor een beoogde korting en herschikking van het budget voor kunst en cultuur in een orde van grootte waar de sector niet

eerder mee is geconfronteerd. Zonder de realiteit uit het oog te verliezen, kan gesteld worden dat zo'n herschikking niet in de lijn ligt met het esprit van de stad.

En als het dan al niet voldoende is te verwijzen naar de intrinsieke waarde van kunst en cultuur: Rotterdam heeft sinds de wederopbouw, met reden, altijd actief geïnvesteerd in infrastructuur en programmering omdat het de meest effectieve manier is om deze stad levendig te houden.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur wil het gemeentebestuur daarom voorhouden: 'Bezint eer gij begint'.

Bij handhaving van het coalitieakkoord en daaruit voortvloeiende bezuinigingen in deze orde van grootte hoopt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur dat het gemeentebestuur niet kiest voor het relatief gemakkelijke maar ongenueanceerde instrument van de kaasschaaf. De Raad pleit in dat geval voor een stapsgewijze aanpak met als centraal uitgangspunt de efficiënte en doelmatige inzet van het totale budget voor kunst en cultuur en stelt voor dit te doen aan de hand van een aantal criteria die hierna worden uitgewerkt:

criterium I	Artistieke kwaliteit
criterium II	Het dna van Rotterdam
criterium III	Ondernemerschap
criterium IV	Politieke prioriteiten

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur realiseert zich met de introductie van deze criteria verder te gaan dan strikt uit de inhoud van de opdracht tot het maken van sectoranalyses valt af te leiden. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur acht het echter noodzakelijk niet te wachten met uitspraken over toekomstige contouren van het Rotterdamse cultuurgebouw tot vlak vóór het moment waarop de definitieve keuzes moeten worden gemaakt door de gemeenteraad. De Raad wil ruim van te voren, anderhalf jaar voor het tijdstip waarop de beslissingen vallen, een aantal heldere beoordelingscriteria voorstellen. Instellingen die zich aangesproken voelen kunnen dan tijdig de bakens verzetten, elkaar opzoeken, plannen bijstellen enzovoort.

Algemene bevindingen uit de sectoranalyses

- ▶ Er is een breed bewustzijn dat de samenleving snel verandert en dat dit gevolgen heeft voor de verschijningswijze van het 'cultuurgebouw' in de toekomst.
- ▶ Het besef dat meer ondernemerschap betoond moet worden is niet nieuw. Ondernemerschap in de culturele sector bestaat al jaren.
- ▶ Cultuureducatie is in de afgelopen periode tot volle wasdom gekomen, het aantal door culturele instellingen ten toon gespreide activiteiten naast die

van de specifiek daartoe in het leven geroepen instellingen zijn talrijk. Sommigen spreken in dit verband van wildgroei.

- ▶ Veel instellingen werken al samen of gaan al dan niet met elkaar blijvende allianties aan.
- ▶ De aangekondigde forse bezuinigingen werken verlamdend, sommige instellingen durven geen nieuwe wegen in te slaan.
- ▶ Op een aantal terreinen is er sprake van overlap juist als gevolg van de door de politiek gestelde prioriteiten.
- ▶ De aandacht van de gemeente voor de bevordering van de creatieve industrie is afgenomen.
- ▶ De vrijetijdskunst is ietwat verweesd, mist erkenning en ondersteuning in het cultuurplan.
- ▶ Kwaliteitsmanagement staat, behalve bij de musea die inmiddels een eigen kwaliteitsbevorderingstraject hebben opgezet, nog erg in de kinderschoenen. Deze opmerking geldt niet voor de vooral marktconform opererende architectuursector.

Per sector

- ▶ *Architectuur* de instellingen tonen zich nauw verbonden met de stad. Deze sector is buitenproportioneel hard getroffen door de (bouw)crisis. In deze laagconjunctuur is het belangrijker dan ooit het publieke belang van architectuur te waarborgen. De instellingen onderschrijven de uitvoeringsagenda van de beleidsnota *Architectuur en Rotterdam*¹ die ze graag samen met de gemeente nader uitwerken en effectueren.
- ▶ *Beeldende kunst en vormgeving* kennen geen onoverkomelijke knelpunten: kunstenaars en vormgevers vinden hun weg in het Rotterdamse circuit of daarbuiten. Galeriers verdienen steun in de rug; een sterker accent op fotografie verdient aanbeveling.
- ▶ *Cultuureducatie* is een sector met veel aanbod en daardoor nogal onoverzichtelijk. Er is sprake van overlap. Bij talentontwikkeling is dat ook zo. De vraag rijst of cultuureducatie niet deels moet worden ondergebracht bij het voortgezet en beroepsonderwijs. Van gemeente- /overheidswege staan de budgetten onder druk. Overigens geldt het weefsel van cultuureducatie als een van de unique selling points van Rotterdam. Bij talentontwikkeling zijn de schakels in de keten niet optimaal met elkaar verbonden.
- ▶ *Dans en theater* zijn vitale en dynamische sectoren met veel aanhechtigspunten aan de actualiteit en aan de stad Rotterdam. Er is sprake van terugloop in bezoekersaantallen in het duurdere segment (musicals en dergelijke). In de sector dans is de doorstroom van alumni van dansopleidingen naar gezelschappen gering evenals de doorstroom van jonger talent naar posities in de artistieke leiding.

1 *Architectuur en Rotterdam; Architectuur als drijvende kracht voor de ontwikkeling van de stad, januari 2010*

- ▶ *Erfgoed en musea* ontwikkelen zich langs lijnen van geleidelijkheid voor wat betreft presentatie aan publiek. De instellingen blinken echter niet uit in gezamenlijke marketing. De inspanningen om een breed samengesteld publiek te bereiken dienen verder te worden gestructureerd. Culturele instellingen zouden zich moeten inspannen stads- en kunstgeschiedenis in de beroepsopleiding van aanstaande docenten voor primair onderwijs een plaats te geven.
- ▶ *Film en nieuwe media* het filmvertoningsklimaat heeft zich in gunstige zin ontwikkeld, het productieklimaat daarentegen dreigt in het slop te geraken vooral als gevolg van de koerswijziging in gemeentelijk beleid inzake het Rotterdam Media Fonds. Op het gebied van ‘nieuwe media’ zijn relatief weinig presentatieplaatsen, de betreffende instellingen bedienen hun niche aan lokaal publiek en onderhouden dichte internationale netwerken.
- ▶ *Letteren* is rijk aan activiteiten en toont een bloeiend klimaat dat evenwel zichtbaarder zou kunnen zijn
- ▶ *Muziek* het muziekklimaat in Rotterdam is rijk van samenstelling, voor alle genres zijn podia (en opleidingsmogelijkheden). Het popklimaat is levendig al zijn de mogelijkheden tot doorstroming van lokaal talent beperkt. De stad mist node een middelgroot podium (voor zo’n 1500 bezoekers).

Criterion I Artistieke kwaliteit

Artistieke kwaliteit is de eerste toetssteen bij het beoordelen van cultuurplanaanvragen. Dit criterium is moeilijk te expliciteren omdat het hierbij vaak gaat om een intersubjectieve standpuntbepaling van vakgenoten of ‘peers’. In de praktijk zijn het criteria als vakmanschap, zeggingskracht en oorspronkelijkheid die genoemd worden.² Later zijn daaraan toegevoegd: diversiteit³ (worden zoveel mogelijk groepen bereikt) en uniciteit (wordt voorzien in een lacune in het aanbod).⁴ Zowel in het criterium oorspronkelijkheid als uniciteit ligt besloten dat er ook gelet wordt op innovatie en experiment. Een instelling hoeft niet op al deze criteria hoog te scoren, soms is het voldoende dat een instelling op bijvoorbeeld innovatie hoog scoort.

Het hierbij gebruikelijke systeem van peer evaluation staat onder druk omdat critici stellen dat er sprake is van een wijze van beoordeling die door buitenstaanders nauwelijks is te doorgronden en nauwelijks vatbaar lijkt voor politie-

2 Cultuurplanadvies 2005-2008, Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, pagina 13

3 Zeer recent is door een aantal sectorinstellingen de Code Diversiteit geïntroduceerd die diversiteitsbestendigheid gerealiseerd wil zien in personele samenstelling, programmering, publiek en partners.

4 Voortvloeiend uit het zogenoemde ‘functiedenken’ dat in het vorige cultuurplan opgeld deed.

ke prioriteiten. De praktijk toont echter aan dat het laatste meevalt. De politieke thema's klonken door in de programma's van de instellingen en met de beoordeling van de plannen is met die prioritering wel degelijk rekening gehouden (zie hierna).

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is in zijn advies over 'burgerparticipatie'⁵ serieus ingegaan op de mogelijkheid om naast de peer evaluation ook de opvatting van de burger in het beoordelingsproces een plaats te geven. Het college van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam heeft hier inmiddels instemmend op gereageerd en een plan voorgesteld hoe in de komende cultuurplanperiode de mening van burgers in het cultuurplan te betrekken.

Instemming met burgerparticipatie wil zeker niet zeggen dat de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur peer evaluation wil afschaffen, integendeel. Maar ook professionals uit andere kringen krijgen nu in de advisering een plaats terwijl de Raad het tevens van belang acht dat opvattingen van burgers gestructureerd aan het gemeentebestuur ter kennis worden gebracht alvorens deze beslissingen neemt.

De werkelijkheid van de afgelopen jaren is dat toetsing op basis van kwaliteitscriteria in het cultuurplan niet tot grote budgettaire verschuivingen leidde. Het aantal nieuw toegelaten aanvragers was beperkt en de budgettaire verplaatsingen binnen en tussen de sectoren gering. Omdat er telkenmale sprake was van een omvangrijke en uitvoerige toetsing kan de conclusie geen andere zijn dan dat er onder de instellingen die in het cultuurplan zitten nog maar weinig 'dood hout' schuil gaat. Het kwaliteitscriterium alleen zal dus onvoldoende zijn om de schifting te bewerkstellingen die de gemeente zich in het kader van de bezuiniging voorstelt. De Raad formuleert daarom naast het kwaliteitscriterium nog enkele andere aanvullende criteria.

Criterion II Aansluiting bij het dna van Rotterdam

Een jaar geleden publiceerde de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur het visiestuk: *Rotterdam 2025 visie op kunst en cultuur 'het DNA van de stad'*.⁶ Daarin probeert de Raad, redenerend vanuit de geschiedenis van de stad, een aantal kernbegrippen te formuleren die wezenlijk zijn bij het herinrichten van het Rotterdamse culturele landschap. Kort samengevat zijn die kenmerken:

5 *Participatie van burgers in het cultuurplanproces*; Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, april 2010

6 *Rotterdam 2025 visie op kunst en cultuur 'het DNA van de stad'*, Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, mei 2010

- ▶ De sterke wil tot economische en sociale vooruitgang.
- ▶ Internationale oriëntatie naast makkelijk bereikbare lokale voorzieningen voor iedereen.
- ▶ Diversiteit van culturen.
- ▶ Voldoende fysieke en mentale ruimte.
- ▶ De bereidheid tot samenwerking op alle niveaus.
- ▶ De informele omgang resulterend in korte lijnen.
- ▶ De ‘klare taal’ en no nonsense mentaliteit.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vertaalde vervolgens deze kenmerken naar:

- ▶ Diversiteit en verjonging.
- ▶ Lef, ondernemerschap, creatief experiment en aandachttrekkende initiatieven.
- ▶ Vernieuwing; cross-overs/onorthodoxe allianties tussen culturele instellingen, professionals/amateurs, talent van de straat/academische traditie.
- ▶ Ondernemerschap.
- ▶ Zichtbare presentatie van het cultureel programma tot op straatniveau.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur meent dat de volgende disciplines in belangrijke mate bijdragen aan de identiteit en beeldvorming van de stad: architectuur, vormgeving, film en fotografie, dans, omgevingsgerichte kunst en festivals.

Criterion III Ondernemerschap in brede zin

In het verlengde van de artistieke kwaliteit wordt het ondernemerschap getoetst. Ondernemerschap reikt verder dan beoordeling van de bedrijfsvoering. Gegevens met betrekking tot de bedrijfsvoering worden verzameld door de dienst Kunst en Cultuur (de ambtelijke dienst van de wethouder cultuur). De Raad stelt voor met de dienst Kunst en Cultuur te overleggen over deze wijze van gegevensvorming zodanig dat analyses en beschikbaar materiaal voorhanden zijn op het moment dat de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur in het voorjaar van 2012 met haar advisering begint. De Raad maakt onderscheid tussen artistiek, maatschappelijk en zakelijk ondernemerschap.

Artistiek ondernemerschap

Het artistiek ondernemerschap is onverbreeklijk verbonden met de artistiek inhoudelijke kwaliteitsbeoordeling en wordt door de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur in haar totaalbeoordeling meegenomen. Nu de Raad het ondernemerschap zo uitdrukkelijk onderschrijft is hij ontvankelijk voor het

verzoek van instellingen hen dan ook daadwerkelijk als ondernemer te behandelen en te ontzien wat betreft de druk van toenemende bureaucratische regels. Anderzijds is er helderheid nodig inzake de spelregels die voor het ondernemerschap gelden, zoals reservevorming, lenen op de kapitaalmarkt en fiscale voordelen op het gebied van binnenhalen van giften.

Maatschappelijk ondernemerschap

Het maatschappelijk ondernemerschap kan worden beoordeeld op punten als:

- ▶ Slaagt men er in voldoende nieuw publiek te bereiken door bijvoorbeeld een aangepast aanbod, een andere marketingstrategie of door samenwerking met anderen?
- ▶ Vergroot men het maatschappelijk draagvlak, waarbij gedacht kan worden aan inzet, tijd en middelen van derden en verantwoording aan stakeholders. Concreet komt dat tot uiting in financiële steun door particulieren (fondsen en individuen) en verantwoording aan alle stakeholders.
- ▶ Slaagt men er in het beoogde publiek voldoende te bereiken? Daarbij wordt mede de verhouding tot de verleende subsidie als maat genomen.
- ▶ Werkt men aan schaalvoordelen? Dit kan blijken uit het streven naar daling van gemiddelde kosten door samenwerking, fusie, gezamenlijk gebruik faciliteiten, backoffice activiteiten en grotere uitnutting productiekosten (bijvoorbeeld reprises).
- ▶ Verbetert men het functioneren van de totale organisatie (kwaliteitsmanagement)?
- ▶ Heeft men zijn missie adequaat geformuleerd? Sluit die aan op wat de omgeving vraagt (omgevingsbewustzijn)?
- ▶ Worden marketing en promotie professioneel ter hand genomen mede gelet op het toenemend belang van sociale media?

Zakelijkheid

Een beoordeling van het bedrijfsmatig functioneren kan niet zonder benchmarks ofwel objectieve maatstaven die voor een bepaalde categorie van instellingen gelden.⁷ Bij het ontwikkelen van benchmarks heeft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur op basis van beschikbare gegevens, zoals die tevoorschijn kwamen uit het geraadpleegde materiaal voor de monitorgesprekken (jaarstukken), de volgende suggesties:

- ▶ Eigen inkomstennorm, uitgedrukt in de verhouding tussen het totaal aan eigen inkomsten (incidenteel en structureel) en ontvangen overheids-

7 Voor een vergelijking van culturele instellingen op een aantal kenmerken in het kader van de monitoring onderscheidde de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur 9 categorieën: A-instellingen of grote instellingen, middelgrote instellingen, kleine instellingen (< 50.000 euro), festivals, kleine podia en musea, presentatie-instellingen, cultuureducatieve instellingen, platforminstellingen en een kleine groep moeilijk onder te brengen diversen. Het gemiddelde in een categorie kan gaan gelden als een benchmark.

subsidie (rijk en gemeente); op rijksniveau is deze norm van toepassing op cultuurproducerende instellingen en momenteel gesteld op 17,5% en zal vanaf 2013 elk jaar met 1% stijgen.

- ▶ Draagvlaknorm, in hoeverre slaagt de instelling er in behalve overheidssubsidie ook elders structureel of incidenteel inkomsten te verwerven (mece-naat, particuliere en vermogensfondsen, sponsoring) wat is de verhouding tussen particulier geld en overheidssubsidie.
- ▶ Publieksnorm, uitgedrukt in de hoeveelheid benodigde overheidssubsidie per bezoeker/toeschouwer/deelnemersuur (per vergelijkbare categorie instellingen).
- ▶ Schaalvoordeelnorm, uitgedrukt in het te verwachten exploitatievoordeel door samenwerking, fusie, gezamenlijk gebruik van faciliteiten, backoffice activiteiten, grotere uitnutting van productiekosten door bijvoorbeeld reprises enzovoort.

Criterion IV Politieke prioriteiten van de gemeente Rotterdam

Meer dan voorheen hecht de overheid eraan in het cultuurplan een aantal politieke prioriteiten expliciet centraal te stellen. In de huidige cultuurplanperiode zijn dit: participatie, cultuureducatie en internationalisering. In het Collegeprogramma 2010-2014 zijn als speerpunten voor de komende jaren onder meer genoemd: investeren in het talent van elke Rotterdammer, duurzame economische groei en ontwikkeling en een veilige, schone en mooie stad.

Participatie bracht een aantal instellingen ertoe nadrukkelijk de wijken op te zoeken. Internationalisering heeft geleid tot vermeerdering van activiteiten die een aantal instellingen op dit terrein verrichten. Bij cultuureducatie leek sprake van een ware explosie van nieuwe activiteiten.

Cultuureducatie/talentontwikkeling

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelde bij aanvang van het vorige cultuurplan al vast dat van de mogelijkheid om in te tekenen op de prioriteit cultuureducatie ruim gebruik is gemaakt. Hij is van mening dat dit uiteindelijk heeft geleid tot een nogal onoverzichtelijke situatie, er moet meer structurele samenwerking worden gezocht dan in de ad hoc constructies die nu zijn aange-gaan. De Raad stelt in dit verband voor het educatieve veld te herdefiniëren in:

- ▶ *Cultuureducatie in schoolverband* De culturele sector grijpt het onderwijs aan om kinderen en jongeren te bereiken. De dekking is vrijwel 100% met eenmalige, kortstondige activiteiten.
- ▶ *Intensieve cultuureducatie in schoolverband* Kunstenaars/docenten en zogehe-ten cultuurcoaches brengen langere leerlijnen in het curriculum van de (brede) school. De dekking is momenteel nog maar 8%.

- ▶ *Vrijetijdskunstbeoefening* Een nieuwe tendens is dat de leerling in veel gevallen zijn eigen route bepaalt. Hetgeen hij leert binnen de kunsten is niet alleen binnen de kunsten toepasbaar maar juist ook op andere gebieden als ondernemerschap en maatschappelijke betrokkenheid (transferable skills).
- ▶ *Talentontwikkeling* Het opleiden voor een beroep als uitvoerend kunstenaar of docent op mbo- of hbo-niveau (onderwijsinstellingen, gespecialiseerde instellingen).

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelt voor om vooral de basis (de cultuureducatie in schoolverband) en de doorgeleiding en ontwikkeling van (top) talent als eerste verantwoordelijkheid van de overheid te stellen. Het tussengebied, waarin zich de niet verplichte, cursorische vrijetijdsbesteding bevindt, zou zoveel mogelijk marktconform moeten worden opgezet met uitzondering van activiteiten die nadrukkelijk ‘empowerment’ als oogmerk hebben ofwel het meer weerbaar maken van sociaal zwakke groepen. De Raad wijst er op dat ten aanzien van het marktconform ontwikkelen van vrijetijdsactiviteiten inmiddels voldoende voorbeelden en benchmarks voorhanden zijn zodat het wiel niet opnieuw hoeft te worden uitgevonden. Er moet een vangnet zijn om bij gebrek aan draagkracht bij te springen. Sinds kort is er voor jongeren al zo’n vangnet: Jeugdcultuurfonds Rotterdam.

Een en ander leidt er waarschijnlijk toe dat met name vrijetijdsgebonden cultuureducatie fijnmaziger en meer gespreid over de wijken wordt opgezet dan momenteel het geval is hetgeen de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur toejuicht.

Regio Rotterdam–Den Haag

De metropoolregio Rotterdam-Den Haag met tussen- en omliggende steden is vooraan nog een bestuurlijk begrip omkleed met goede voornemens van beide gemeenten en wordt misschien ooit een nieuwe bestuurslaag. Blijkens een recent besluit (16 november 2010) geloven de wethouders van cultuur van de twee grote steden in deze regio en willen zij de samenwerking op cultureel gebied tussen beide steden bevorderen.

De sectorgesprekken hebben aangetoond dat de vorming van een metropoolregio Rotterdam-Den Haag nog niet erg leeft en ook nog vrijwel nergens duidelijk gestalte krijgt. Hoewel qua infrastructuur en wellicht ook bestuurlijk deze entiteit al in gang is gezet, is dit in de hoofden van de Rotterdammers nog nauwelijks het geval.

Desondanks erkent de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur dat regiovorming Rotterdam–Den Haag onderdeel kan zijn van een nieuwe werkelijkheid om naar de inrichting van kunst en cultuur te kijken. In het eerder aangehaalde dna-advies was al te lezen: “De schaalvergroting in het openbaar bestuur stelt de stad in staat met omringende steden en provincies afspraken te maken over een goede taakverdeling.”

Samenwerking in gewestelijk verband is een goede zaak, mogelijk zelfs fusie

tussen elkaar ontmoetende of overlappende functies. Over uitruil spreekt de Raad zich momenteel nog niet uit, maar adviseert hierover graag nader op het moment dat hieromtrent meer concrete informatie beschikbaar is.

Aanbevelingen

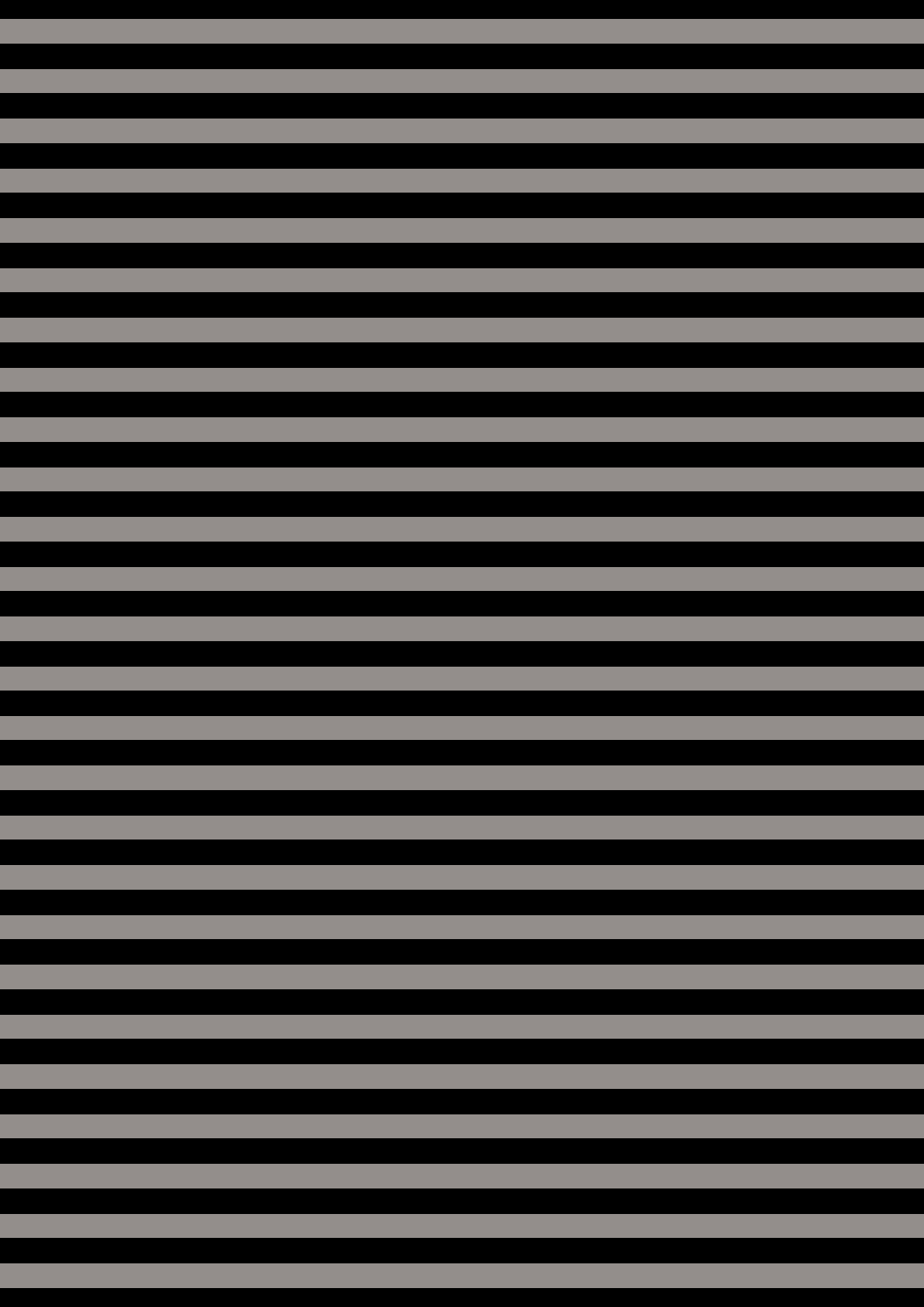
De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is van mening dat bij de beoordeling van bezuinigingen in het nieuwe cultuurplan naast het kwaliteitsoordeel de hierboven aangegeven andere criteria in voldoende mate moeten worden betrokken. Hij verwacht dat het aloude kwaliteitsoordeel als zodanig onvoldoende onderscheidend zal zijn hetgeen de nadruk des te meer legt op de andere criteria.

Aan de hand van de genoemde criteria heeft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur reeds de volgende aanbevelingen voor de wethouder:

- ▶ Honoreer samenwerkingsvormen die, naast nieuwe artistieke dynamiek, leiden tot schaalvoordelen op het gebied van marketing, accommodaties, faciliteiten, personeel en organisatie.
- ▶ Enthousiasmeer verregaande vormen van samenwerking, wellicht uitmondend in fusievoorstellen in een aantal sectoren. Het aanbod beweegt zich in een aantal sectoren te veel op overlappende gebieden en doelgroepen. De samenwerkingsvoorstellen kunnen zowel gestalte krijgen op Rotterdamse schaal als op gewestelijk niveau. Als voorbeeld wordt verwezen naar de opvattingen van de landelijke Raad voor Cultuur inzake de vorming van theatervoorzieningen per grote stad die samenwerkingsvormen stimuleren tussen zowel FPK als BIS instellingen.
- ▶ Beloon vooral samenwerking die effectief is, ofwel meerwaarde (meer doen met dezelfde middelen) ofwel besparingen (hetzelfde doen met minder middelen) biedt.
- ▶ Herbezie de positie van instellingen met gering publieksbereik of geringe publiekstaak. Zij moeten een publiekstaak krijgen, door samenwerking met anderen, een nieuwe positie in het bestel of een andere focus, in ieder geval beter aansluiten bij het Rotterdamse dna.
- ▶ Beoordeel aanvragers niet alleen op intenties maar ook op geleverde prestaties aan de hand van beschikbare benchmarks.
- ▶ Stimuleer opname van kunst en cultuur in het curriculum van primair (brede school) en voortgezet onderwijs. Voorkom dat het gemeentelijk beleidsprogramma 'Beter Presteren' leidt tot een afname van de belangstelling voor cultuureducatie bij het onderwijs. Bewerkstellig bekendheid van de wetenschap dat cultuureducatie ook van positieve invloed is op taal en rekenen.
- ▶ Stimuleer doorlopende leerlijnen en voorzieningen voor kinderen en jongeren met inzet van de mogelijkheden die culturele instellingen op dit

gebied hebben ontwikkeld. Vormen van vrijetijdskunstbeoefening voor (jong)volwassenen moeten het liefst in de wijken mogelijk blijven. Het vrijetijdsaanbod via instellingen kan kostendekkend worden gemaakt met uitzondering van projecten die in probleemwijken de mogelijkheden voor 'empowerment' versterken.

- ▶ Zorg er voor dat voor minvermogenen, die cursorisch of projectmatig deelnemen aan vrijetijdskunstbeoefening, een toeslagenfonds wordt opgezet analoog aan het Jeugdcultuurfonds Rotterdam.
- ▶ Toptalent hoort thuis bij zowel de – zich zo open mogelijk opstellende – hbo- en mbo-instellingen als private instituten. Financiering moet geschieden uit onderwijsgeld en studiefinanciering, niet of slechts beperkt uit het cultuurbudget.
- ▶ Heroverweeg de positie van instellingen die eigenlijk niet in het cultuurplan thuis horen wegens een gebrek aan focus op gemeentelijk cultuurbeleid.
- ▶ Stimuleer samenwerkingsvormen tussen instellingen uit Rotterdam en Den Haag waar dit tot meerwaarde leidt in artistiek en/of zakelijk opzicht.
- ▶ Bevorder de transparantie: dek uit het cultuurplan de reguliere exploitatiekosten. Dek aanvullende activiteiten die inspelen op politieke prioriteiten uit aanvullende gemeentelijke fondsen die onderdeel gaan vormen van de cultuurplansystematiek.
- ▶ Beperk de jaarlijkse stijging van de huren van gemeentelijk beheerde accommodaties tot het inflatiepercentage.
- ▶ Voorkom overheveling van cultuurgeld naar huisvestingsopbrengsten voor de gemeente.
- ▶ Maak voorafgaand aan de behandeling van het cultuurplan uit algemene middelen eenmalig budget vrij ten behoeve van frictiekosten veroorzaakt door krimp van het cultuurbudget.
- ▶ Betrek deskundigheid op het gebied van ondernemerschap in de adviescommissies voor het cultuurplan.

Architectuur

Architectuur

Samenvatting

De sector architectuur in Rotterdam is rijk geschakeerd. In Rotterdam is een cluster van instellingen, opleidingen en een grote bedrijfstak. De sector in zijn geheel omvat een vrijwel volledige keten van opleiding, productie, distributie, afname en reflectie. De grootste bedreiging voor de branche en daarmee voor de architectuurcultuur ligt op dit moment in de laagconjunctuur die de markt goeddeels heeft stilgelegd. De organisatie- en denkkracht in de gesubsidieerde instellingen kan daaraan geen tegenwicht bieden, maar zij biedt wel ruimte voor reflectie en inhoudelijke verdieping.

De gesubsidieerde architectuurinstellingen tonen zich nauw verbonden met de stad. Zij ambiëren onderlinge en brede samenwerking die zij graag krachtig willen uitwerken, in het bijzonder samen met de betreffende gemeentelijke diensten. De gemeentelijke beleidsnota *Architectuur en Rotterdam* uit 2010 biedt daartoe concrete en aansprekende aanknopingspunten. Voor de komende jaren noemen de instellingen moeiteloos een mogelijke agenda aan onderwerpen: stedelijke opgaven in relatie tot demografische ontwikkelingen, inrichting en betekenis van de publieke ruimte en duurzaamheid. De gesubsidieerde instellingen zijn actief als cultureel ondernemer. Hun cultureel ondernemerschap is echter mede afhankelijk van de ruimte en de mogelijkheden die de overheid biedt als ondernemer te handelen. Succesvol ondernemerschap kan tot fricties leiden met ambtelijk georganiseerde subsidiestromen. Aandachtspunt om het ondernemerschap en de positie als veld te versterken is nadere onderlinge afstemming van programma's evenals de doorwerking van de uitkomsten van professionele en publieke debatten in publicaties, evenementen en bijdragen in praktische cases. Het bereik van een breder publiek vergt voortdurende inzet, een lange adem en experimenteer-ruimte.

Sector architectuur

Rotterdam omvat een uniek cluster aan instituten binnen het vakgebied van architectuur en stedenbouw, urban design en urban management: tentoonstellings-, kennis- en sectorinstituten, een landelijk fonds, twee gespecialiseerde uitgeverijen en een omvangrijke beroepsgroep. Van de landelijke gesubsidieerde instituten in de sector is het merendeel in Rotterdam gevestigd: Nederlands Architectuurinstituut (met twee daar 'inwonende' organisaties voor architectuurprijzen Archiprix en European), Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam, Stimuleringsfonds voor Architectuur, Berlage Instituut met postacademische opleidingen en de internationaal georiënteerde onderzoeksprojecten aan de Erasmus Universiteit.⁸ Het Architectuur Filmfestival heeft zijn onderscheidende thematiek. ArchiNed, onafhankelijk internetplatform met informatie en nieuws over architectuur, is in Rotterdam gevestigd. Het Architectuur Instituut Rotterdam vervult een functie in het architectuurdebat, voornamelijk in en voor de stad en biedt ook zijn diensten aan als adviseur.

In Rotterdam – en het nabijgelegen Delft – zijn opleidingen op het gebied van architectuur en stedenbouw, van hbo-opleidingen aan de Hogeschool Rotterdam tot en met diverse postacademische studies. De aantrekkelijkheid van het vestigingsklimaat in Rotterdam voor de beroepsgroep wordt in grote mate bepaald door de mogelijkheden tot reflectie op het vakgebied, presentatie van de aanwezige denk- en organisatiekracht, expertise en de brede samenstelling van de sector met inbegrip van de aanwezigheid van een aantal internationaal vooraanstaande bureaus. De relatief betaalbare huisvestingsmogelijkheden spelen daarbij zeker een rol.

De instellingen mogen zich verheugen in de belangstelling van vakgenoten en een publiek van cultuurliefhebbers. Vele inwoners van Rotterdam tonen zich hartstochtelijk betrokken bij de ontwikkelingen in de eigen stad. Die belangstelling leidt tot een aantal laagdrempelige publieksactiviteiten die kunnen rekenen op trouwe bezoekers, onder andere de Dag van de Architectuur, het Bouwputtenfestival en excursies, met behalve informatie over architectuur andersoortige culturele componenten, zoals Parfum de Boem Boem.

In Rotterdam is architectuur en stedenbouw een grote bedrijfstak met honderden architecten- en stedenbouwkundige bureaus. De stad Rotterdam kan bogen op een collectie opmerkelijke gebouwen en stadsdelen. De stad heeft een grote voortdurende ontwikkelingsdynamiek en schrikt niet terug voor experiment.

8 Institute for Housing and Urban Development Studies (IHS); Master City Developer (MCD) samenwerkingsverband van de EUR, TU Delft en het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam; eerstgenoemde is onlangs gefuseerd met Regionale Economie, Haven- en Vervoerseconomie bv (RHV)

Ontwikkelingen in de sector

Echter, in de context van deze sectoranalyse is de architectuursector van bescheiden omvang. Een drietal instellingen ontvangt gemeentelijke subsidie. Het belang van architectuur, haar ondernemerskracht en haar belang als draager en huis van cultuur voor de stad ligt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur na aan het hart. Elders en op een ander moment formuleert de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur graag zijn visie in breder perspectief. In deze analyse beschouwt de Raad de sector in enge zin: de gesubsidieerde architectuurinstellingen en verwante organisaties binnen het bestel van het Rotterdamse cultuurplan, hun positie in en voor het culturele klimaat in de stad.

De architectuursector in Rotterdam is gelaagd: van bouwplaatsexcursies, bureaus, nationale en internationale instellingen tot en met de gemeentelijke ambities waarin hoogwaardige architectuur een asset is voor de aantrekkelijkheid van de stad. De gemeente toont zich ambitieus door onder andere architectuur als een van de onderscheidende culturele bedrijfstakken aan te duiden. De gemeente onderstreept die ambitie door haar beleid, neergelegd in de *Stadsvisie 2030*⁹ en de recente beleidsnota *Architectuur en Rotterdam 2010*. Hoewel de gemeente slechts incidenteel optreedt als opdrachtgever en bouwheer spant zij zich in, met de instrumenten die haar ten dienste staan, invloed uit te oefenen op bouwactiviteit en uitvoering via de welstandsnota, bestemmingsplannen en door haar ambities stellig kenbaar te maken. Stedenbouwkundige ontwikkelingen daarentegen zijn in hoofdzaak taak van de gemeente. Voor de architectuursector biedt het geformuleerde beleid in de architectuurnota boeiende aanknopingspunten. De instellingen geven aan zich graag met de gemeente in die agenda te verdiepen. De sector ziet uit naar de instelling van een architectuurplatform zoals aangekondigd in de architectuurnota. De sector is al volop actief in onderwerpen rondom duurzaamheid, onder andere herbestemming, hergebruik en onderwerpen in relatie tot de sociale en stedelijke context. De ambities van de gemeente binnen het Climate Initiative bieden een ruim kader.

De gesubsidieerde instellingen en de andere organisaties bieden gezamenlijk een continue stroom van publieksactiviteiten in de vorm van tentoonstellingen, debatten en publicaties. Zij dragen bij aan het culturele klimaat van Rotterdam door het publiek kennis te laten nemen van de geschiedenis en ontwikkelingen van de gebouwde omgeving, zowel de highlights als het alledaagse. Daarnaast vervullen zij een rol als experts in het werkveld. De activiteiten van de architectuurinstellingen in Rotterdam zijn te vatten in presentatie, behoud, beschouwing en debat, bemiddeling (dat wil zeggen intermediaire functies) en opleidingen. Rotterdam onderscheidt zich op het gebied van

9 *Stadsvisie; Ruimtelijke ontwikkelingsstrategie 2030*; november 2007

architectuur door de breedte en veelzijdigheid van de sector. De sector richt zich op verschillende publieksgroepen, zowel een vakspecialistisch publiek als een algemeen geïnteresseerd publiek. De instellingen spannen zich in een zo breed en divers mogelijk samengesteld publiek te bereiken. Het blijkt echter aanzienlijke inspanningen te vergen dit publiek te bereiken en aan zich te binden, hoe actueel en laagdrempelig de gekozen onderwerpen van de stad ook zijn.

Architectuur is vooral een creatieve bedrijfstak die werkt in het krachtenspel van voornamelijk particuliere en/of institutionele opdrachtgevers en afnemers. De creatieve aspecten van de beroepsbeoefening of de vakmatige en artistieke ontwikkelingen binnen de architectuur zijn geen onderwerp van de voorliggende beschrijving. De betekenis van kwalitatief hoogwaardige architectuur voor het vestigingsklimaat en voor de internationale uitstraling van de stad wordt in brede kring onderkend, haar waarde laat zich echter niet in harde gegevens uitdrukken.

Eerdere periodes van hoogconjunctuur leidden tot een markt die grote en ambitieuze projecten realiseerde en sterke groei liet zien. *De Culturele staalkaart Rotterdam 2007*¹⁰ geeft een optimistisch gestemde beschrijving van een bloeiende sector. Het hoofdonderwerp in die analyse was 'goed opdrachtgeverschap' onder andere in relatie tot de toename van publiek-private constructies. Nu de huidige periode van laagconjunctuur doorwerkt heeft het vakgebied – architectuur en stedenbouw – sterk te lijden. Doordat het aantal opdrachten afneemt, projecten worden afgeblazen en procedures vertragen, verkeert het ondernemende deel van de sector bedrijfsmatig in zwaar weer. Hoewel in Rotterdam op een aantal plaatsen de heistellingen nog dreunen mede dankzij de doortastende, anticyclische werkwijze van de gemeente, is het aan de voorkant van het proces een stuk stiller geworden. Het aantal ontwerp- en bouwopdrachten is sterk teruggelopen, de woning- en kantorenmarkt zit op slot. Een generatie jongere architecten stuit op een krappe arbeidsmarkt en op complexe aanbestedingsprocedures. Zij zoekt nieuwe manieren om werk te genereren en zich staande te houden, onder andere door zich te richten op research en inhoudelijke verdieping, ook netwerkvorming is een van de overlevingsmechanismen. Daadwerkelijk bouwen is in deze periode van laagconjunctuur aan weinigen voorbehouden.

De kwetsbare kant van de bedrijfstak is zijn conjunctuurgevoeligheid. Nu bedrijven, bureaus en individuele ontwerpers zich sterk moeten richten op hun individuele bedrijfsbelang zou hun aandacht voor het publieke belang kunnen verslappen. Hier ligt voor de architectuurinstellingen een waakfunctie: borging van het publieke belang in de architectuurcultuur.

De sector toont zijn veerkracht door zijn aandacht en denkkraft te richten op verdieping van relevante onderwerpen. Architecten en stedenbouwkundi-

10 *Culturele staalkaart Rotterdam 2007*, Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur

gen wijden zich aan research, zowel theoretisch als in de studie van praktische cases. In beide vakgebieden richt de aandacht zich meer dan voorheen op herontwikkeling en herbestemming. Deze verandering mag uit economische nood zijn geboren, zij sluit aan bij vraagstukken van duurzaamheid met breed onderkende maatschappelijke en mondiale urgentie. Het onderwerp duurzaamheid kan door de sector met onderzoek en experiment nog veel verder worden gebracht. Dit onderwerp sluit aan bij de Rotterdamse doelstellingen van het Climate Initiative. Dit onderwerp en de gemeentelijke ambities vormen een uitdagende agenda.

Daarnaast liggen in stedelijke ontwikkelingen (in Rotterdam) dringende onderwerpen: demografische veranderingen die onder andere leiden tot andersoortige woon- en verblijfwensen van uiteenlopende groepen bewoners, noodzakelijke herstructurering van de woningvoorraad in sociaal-economisch zwakke woonwijken zowel als voorbereiding en uitvoering van hoogwaardige (nieuwe) woningen voor hoger opgeleiden in de binnenstad.

De architectuursector in Rotterdam werkt regelmatig intensief samen met verwante instellingen, bedrijven en gemeente. De sector zou graag een sterke, reguliere sectorbrede overleg- of organisatiestructuur uitwerken, in het bijzonder in relatie tot de intenties die de gemeente in haar architectuurnota verwoordt. De instellingen noemen als geslaagd voorbeeld het Architectuurjaar 2007 waarin samenwerking een grote meerwaarde opleverde voor de beleving van de architectuur in de stad. Tijdens dat jaar stond de architectuur van Rotterdam stadsbreed in het centrum van de aandacht en werd discipline-overstijgend gevierd. Mede dankzij een intensieve overkoepelende marketing-campagne ontstond gaande het jaar aanzienlijke schwing. Ondanks plannen om via een intendant die meerwaarde te behouden of voort te zetten is die functie niet ingesteld.

Desgevraagd draagt de sector moeiteloos een aantal onderwerpen aan die voor de komende jaren de sectorbrede agenda kunnen zijn: visies op stad en stedelijkheid, betekenis en invulling van de publieke ruimte, consequenties van en ontwerpen voor demografische ontwikkelingen en duurzaamheid. Sommigen pleiten ervoor beeldkwaliteit en esthetiek expliciet tot onderwerp van debat te maken, anderen achten deze van secundair belang.

Een sterk punt is het brede aanbod dat soms tot overlappingsen en doublures leidt in de programma's van de onderscheiden instellingen. De sector ervaart dit niet als hinderlijk, maar als aanvullend. De vraag rijst of de continuïteit voldoende is en of het complementaire aanbod zijn doorwerking krijgt. De debatten op zich mogen kwalitatief hoogwaardig zijn, het is niet altijd zichtbaar of de uitkomsten worden toegepast of onderling met elkaar worden geconfronteerd. Dit proces leidt ongetwijfeld tot vakontwikkeling, maar soms bestaat de indruk dat de spin-off beperkt is tot een kleine groep deelnemers of zelfs tot incidentele acties die nauwelijks bekliven.

Opleiding, talentontwikkeling, educatie

De sector architectuur biedt in Rotterdam de complete keten van productie-distributie-afname, inclusief opleidingstrajecten van initiële hbo-opleiding tot en met postacademische masters, beroepspraktijk en afname door opdrachtgevers en publiek. Nu de markt stagneert dreigt de keten aan het einde van de opleidingen af te breken. De doorstroom van alumni naar de beroepspraktijk stagneert en de mogelijkheden voor jonge en/of kleine bureaus om een portfolio op te bouwen zijn beperkt. Kleinere bureaus ondervinden belemmeringen in de regelgeving omtrent aanbestedingen. De gemeente tracht daarin voorbeeldstellend beleid te ontwikkelen door waar mogelijk de aanbestedingsregels flexibel toe te passen.

Voor niet-professionals bieden de instellingen naast tentoonstellingen publieksbegeleiding, onder andere in de vorm van lezingen; voor scholieren hebben zij cultuureducatieprogramma's.

Ondernemerschap

De architectuur vertegenwoordigt in Rotterdam een groot segment van de creatieve industrie. Ondernemerschap is wezenlijk voor de beroepspraktijk. De laagconjunctuur is sterk voelbaar. Veel architectenbureaus zijn in aantallen medewerkers drastisch geslonken, faillissementen zijn geen uitzondering. Voor de gesubsidieerde instellingen is cultureel ondernemerschap vanzelfsprekend. Zij zien het toenemend belang in van een ondernemende opstelling mede in het licht van veranderende opvattingen, de verder terugtrekkende overheid plus de te verwachten wijzigingen in de financieringssystematiek.

De instellingen laten een gezonde verhouding zien tussen inkomsten uit de publieke en private sector. De publieke investering heeft een goede spin-off waar de instellingen een substantieel deel uit private middelen weten te genereren. Wel signaleren zij dat ondernemerschap niet altijd naadloos aansluit op het subsidiesysteem. Het risico bestaat dat inspanningen om nog meer externe inkomsten te verwerven ten koste gaan van de focus op de primaire publieke taken (in of voor Rotterdam). Tegelijkertijd is er ook concurrentiegevaar, de gesubsidieerde instellingen begeven zich op het terrein van particuliere aanbieders en beïnvloeden daardoor de (architectuur)markt ongunstig.

De architectuurinstellingen hebben als sterke kant dat zij samenwerken met collega's, zowel met instellingen als met de bedrijfstak, op inhoudelijk en praktisch vlak. Als zwak punt kan gelden, zoals in de sectoranalyse van 2007 al aangeduid, dat er weliswaar veel debat is, maar dat het niet duidelijk is of de debaten vervolg krijgen en of hun conclusies zich uitstrekken tot in de praktijk. Afstemming van programmering in de diverse instellingen zou meerwaarde kunnen opleveren, bijvoorbeeld door koppeling van tentoonstellingen aan debatprogramma's, masterclasses en laagdrempelige publieksactiviteiten.

Regio Rotterdam-Den Haag

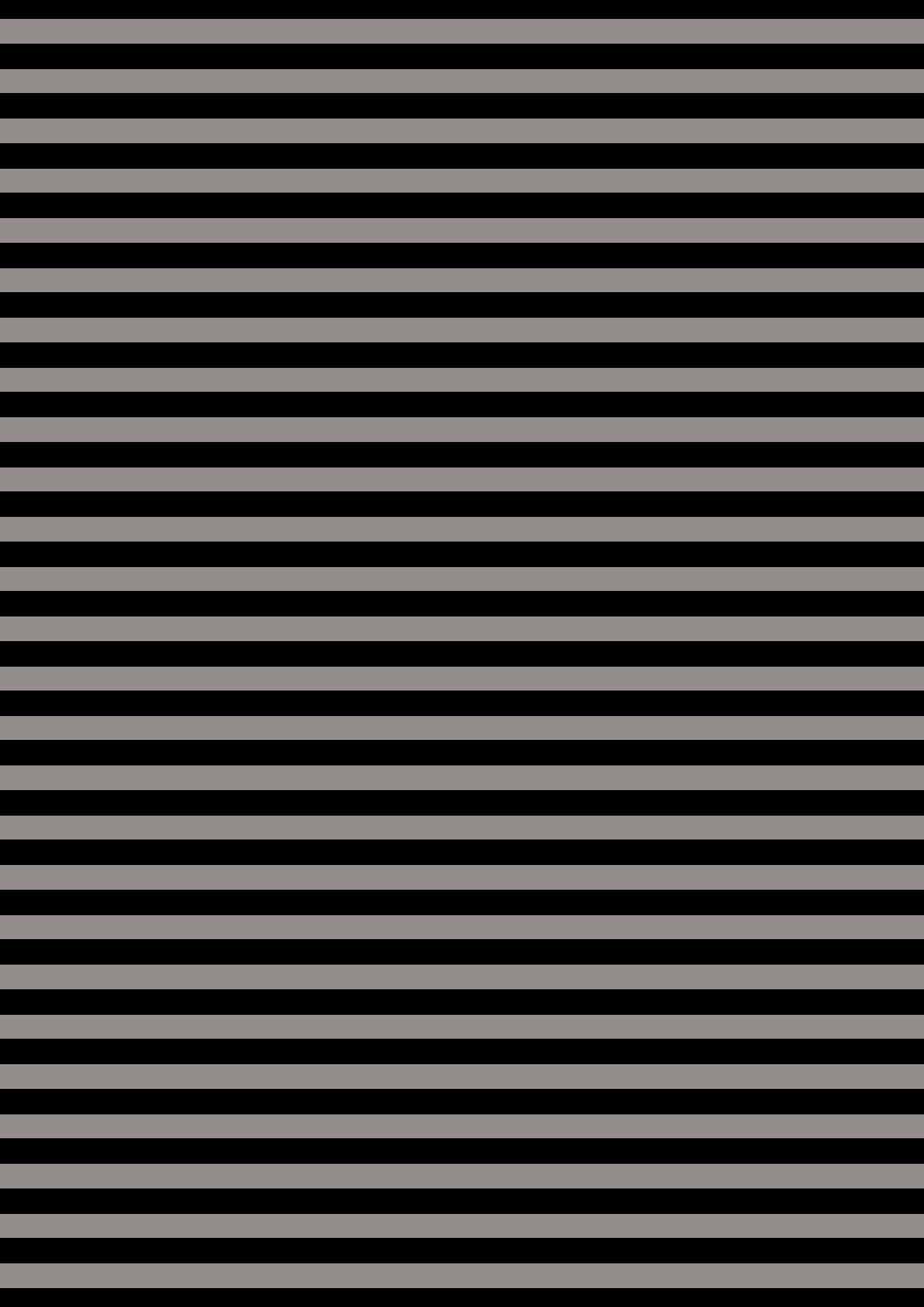
Binnen het vakgebied is een actueel studieonderwerp dat van de ontwikkeling van visies op stedelijkheid in groter (regionaal) verband. Het concept van gewest- of metropoolvorming is er dan ook bekend en onderwerp van studie en planvorming in abstracte zin en in cases, mede in relatie tot de nieuw aangelegde infrastructuur in de regio zuidelijke Randstad.

De samenstelling van de sector architectuur in Rotterdam en regio geeft voorshands geen aanleiding om functies te herschikken dan wel instellingen te verplaatsen. Het is denkbaar dat de sector aangrijpingspunten ziet om bij te dragen in de gedachtevorming over regionaal cultuurbeleid.

Aanbevelingen

Voor de komende periode zou de sector de volgende onderwerpen kunnen overwegen.

- ▶ De gewenste samenwerking krachtig vorm te geven in praktische zin. De opzet van een sectorbrede overleg- en organisatiestructuur is daartoe de aangewezen vorm. Ook allianties buiten de eigen discipline en buiten de cultuursector werpen vruchten af.
- ▶ De instellingen tonen zich sterk verbonden met de ontwikkeling van Rotterdam. Rotterdam kent een aantal opgaven die zich lenen voor gezamenlijke inzet, programmering en breed publiek debat.
- ▶ De instellingen mogen zich verheugen in de belangstelling van vakgenoten en algemeen publiek. Mogelijk kunnen zij met hun programma's breder samengestelde publieksgroepen bereiken, bijvoorbeeld bij hun stad betrokken Rotterdamse burgers.
- ▶ De instellingen kunnen overwegen, behalve het discours over vakmatige ontwikkelingen, ook beeldkwaliteit en esthetiek als onderwerp te nemen.
- ▶ De gemeente spant zich in, via de beleidsinstrumenten die haar ten dienste staan, architectonische kwaliteit in de stad te handhaven en te bevorderen. Als vervolg op haar architectuurnota ontwikkelt de gemeente instrumenten om haar ambities te realiseren. Een daarvan is de flexibele toepassing van aanbestedingsregels juist om jongere architecten (bureaus) kansen te bieden. De instellingen hebben de mogelijkheden op andere manieren daarvan bij te dragen.

The background consists of horizontal stripes in two shades of pink, alternating with a grey background. Overlaid on this are several large, solid black circles of varying sizes. One large circle is at the top, another large one is at the bottom right, and a smaller one is at the bottom left. The text is centered between the top and bottom circles.

Beeldende kunst
en vormgeving

Beeldende kunst en vormgeving

Samenvatting

Rotterdam heeft een vruchtbaar klimaat voor beeldende kunst en vormgeving. Er is veel dynamiek in de sector, zeker aan de kant van de makers en opleidingen. Rotterdam is een aantrekkelijke stad om in te verblijven en te werken, ook voor kunstenaars en vormgevers. Soms korte tijd, soms lang. De transitofunctie van de stad behoort tot haar dna. Vertrek is geen verlies, maar draagt bij aan de bewegelijkheid die de stad sterk maakt. Er is een groot aanbod kunstenaars en vormgevers in de stad. Makers beseffen maar al te goed dat ze andere wegen en kanalen moeten zoeken dan de subsidieroute. Dit zorgt voor een vloeiend kunstklimaat. Kunstenaars en vormgevers zijn zelfbewust en ontwikkelen zich meer en meer tot ondernemer. De opleidingen spelen daarop in. Er zijn veel presentatieruimten. Het laatste kan problematisch worden, omdat de grotere presentatieruimten voor kunst en vormgeving veelal aanmerkelijk worden gesubsidieerd en publieksgroei niet vanzelfsprekend is. Deze analyse beschrijft de sector aan de hand van begrippen uit het vakgebied: creatie, presentatie, opleiding en talentontwikkeling, educatie en faciliteiten. Daarna volgen de onderwerpen: Rotterdam als transitostad en regiovorming en tot slot fotografie en galeries.

Creatie

Rotterdam heeft een gunstig klimaat voor beeldend kunstenaars en vormgevers, de stad heeft een positief imago en kunstenaars werken en wonen er graag. Een 'tapijt van energie' is vanaf Zuid over de stad uitgerold. Gesteld kan worden dat Pact op Zuid een bijzonder positieve invloed heeft op het artistieke klimaat in Rotterdam, een invloed die ook ten noorden van de rivier merkbaar is. Het aantal initiatieven dat de laatste jaren in Zuid tot stand is gekomen is indrukwekkend en ongekennd in de culturele geschiedenis van Rotterdam. Voor het eerst wordt dit stadsdeel in de kunstwereld serieus genomen. Er zijn voor deze ontwikkeling enkele verklarende factoren. Er doet zich een

generatiewisseling in de kunstenaarswereld voor. De kunstenaar sluit zich niet langer op in het atelier, werken 'in de wijk' is vanzelfsprekender geworden. Kunstenaars en vormgevers ontwikkelen buiten de grote instituties om nieuwe activiteiten (presentatieplekken, gezamenlijke studio's, werk- en woongemeenschappen, allerlei vormen van sociale interactie). Ze zijn duidelijker zichtbaar in de woonomgeving en communiceren daar ook mee. Samenwerking tussen kunstenaars en vormgevers onderling en tussen disciplines, op basis van ruil of om niet, is heel gewoon.

Kunstenaars werken vaker interdisciplinair, het onderscheid tussen autonoom en toegepast werken neemt af. Er zijn veel onderlinge verbindingen. Kunstenaars die een expositieruimte programmeren, hoe autonoom de getoonde kunst daar ook is, doen zelf de vormgeving, de marketing en het beheer van de ruimte. Er wordt ook wel gesproken over de toenemende aanwezigheid van slash artists(/), kunstenaars en vormgevers die moeiteloos tussen verschillende disciplines schakelen, die 'multitaskend' door het leven gaan. Over de omvang van die groep is niet veel bekend.

Bij signalering van deze ontwikkeling zij wel aangetekend dat het vooral goed gaat met relatief jonge kunstenaars en vormgevers maar dat het voor de mid career artists een stuk moeilijker is: zij hebben minder mogelijkheden hun werk te presenteren in het beweeglijke veld van nieuwe initiatieven. Voor een podium om hun werk te tonen zijn zij op anderen aangewezen. Er is bij de instellingen momenteel betrekkelijk weinig aandacht voor deze groep. Uitgangspunt van beleid is dat een kunstenaar verantwoordelijk is voor de eigen ontwikkeling. Als creatief ondernemer bepalen kunstenaars en vormgevers zelf hoe zij in de wereld staan en met welke ontwikkelingen zij meebewegen. Jongeren die zelfbewust hun eigen ontwikkeling vormgeven houden een spiegel voor aan de oudere generaties. Ook van die generaties mag dynamiek en minder afhankelijkheid worden verwacht, een groter zelfbewustzijn en meer zelfredzaamheid.

Bij de positieve ontwikkelingen in deze sector dient wel te worden opgemerkt dat de terminologie waarmee we de kunstwereld beschrijven en de institutionele structuren die in het leven zijn geroepen nog het wereldbeeld van de jaren 80 reflecteren. Subsidieregelingen en andere vormen van kunstenaarsondersteuning zouden deze ontwikkelingen niet kunnen bijbenen.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is op dit punt niet pessimistisch. Institutionele structuren lopen altijd achter de ontwikkelingen aan. De Raad ziet weinig echte belemmeringen voor de hedendaagse creatieve beroepsbeoefenaar. Enkele zaken zijn van groot belang om het goede klimaat voor kunstenaars en vormgevers in Rotterdam ook in de toekomst te behouden: een ruimhartig onroerend-goedbeheer (voldoende betaalbaar accommodatieaanbod via gemeente en corporaties), flexibele subsidieregelingen (ruime mogelijkheden voor incidentele en projectsubsidies) en een goede belangen-

behartiging van kunst en cultuur in processen van integrale gebiedsontwikkeling (zoals het cultuurteam binnen Pact op Zuid heeft laten zien).

In Rotterdam is weinig tot geen aanbod van kunstenaars met een cultureel diverse achtergrond. Er is ook geen merkbare vraag vanuit die achterban. Dit geldt eigenlijk voor niet-westerse kunst in het algemeen: het wordt hier niet gemaakt, het is hier niet te zien, er lijkt geen expliciete vraag te bestaan. Velen achten dit ook geen interessante kwestie meer. Het idee van niet-westerse kunst wankelt. Kunst is wereldkunst geworden en design kenmerkt zich door processen van fusion, creolisering.

Presentatie

Rotterdam laat een veelheid aan recente kunstenaarsinitiatieven zien, een veelheid aan presentatieplekken, vooral in de wijken. De sfeer in die wijken verandert daardoor in positieve zin. Dit kost de gemeente praktisch niets; door middel van incidentele subsidies uit de daarvoor bestemde fondsen wordt een groot effect bereikt. De oudere kunstenaarsinitiatieven die in de jaren 80 werden opgericht leken enkele jaren geleden nog te veel naar binnen gericht. Dit beeld kan worden bijgesteld. Binnen deze initiatieven hebben nieuwe generaties verantwoordelijkheid genomen voor programmering en uitstraling. Deze organisaties zijn met name van groot belang voor de begeleiding en presentatie van kunstenaars uit het buitenland. Naast de vele kleinschalige initiatieven is er een aanzienlijk aantal meer groot-schalige presentatieplekken, de structureel gesubsidieerde kunstinstellingen (met daarbij grote schaalverschillen, reikend van Museum Boijmans Van Beuningen tot Showroom MAMA). Er zitten grote publiekstrekkers bij. Regelmatig kunnen tevredenstellende persberichten met fraaie bezoekersaantallen verzonden worden. Over de hele linie valt het echter niet mee met het publieksbereik van de kunstinstellingen. Instellingen in deze sector worden continu bedreigd door dalende bezoekerjfers; de concurrentie is fors. De kleinschalige initiatieven trekken hun eigen nichepubliek en de daaraan verbonden netwerk-communities, maar de grotere instellingen lijden enerzijds onder de geringe aantrekkelijkheid van de stad Rotterdam voor toeristen, anderzijds onder de eenzijdige sociaal-economische opbouw van de bevolking. Laagopgeleiden bezoeken relatief weinig kunst en cultuur. Tegenover een groot aanbod van prachtige tentoonstellingen van kunst, design, architectuur, fotografie, stadsgeschiedenis, maritieme geschiedenis en vele andere interessante terreinen staat een relatief klein publiek dat de laatste jaren praktisch niet is gegroeid en niet van samenstelling is veranderd.

De sector merkt op dat ook hier een verrassende creativiteit zichtbaar is. In Rotterdam is samenwerken heel gewoon, ook in de sector beeldende kunst.

Daardoor ontstaan nieuwe presentatievormen die wel in staat zijn een breder publiek te bereiken al is het op minder evidente wijze. Voorbeelden daarvan zijn kunst in de openbare ruimte, sociaal-artistieke projecten of meer festival-achtige presentatievormen.

Het is enerzijds zaak nog eens kritisch naar het aanbod te kijken en anderzijds het beleid van het gemeentebestuur te steunen de eenzijdige samenstelling van de bevolking ten goede te beïnvloeden. De sector zelf kan ook bijdragen aan een beter bereik onder nieuwe doelgroepen. De lageropgeleide Rotterdammers staan niet per se vijandig tegenover beeldcultuur. In de wijken is grote interesse voor de toepassing van beeldende kunst in de openbare ruimte, op participatie gebaseerde kunstactiviteiten vinden een gewillig oog. Instellingen die in het onderwijs met jeugd en jongeren werken (zoals Villa Zebra, skvr Beeldfabriek, Digital Playground) merken dat ook met nieuwe doelgroepen goed te werken is. Die projecten verlagen de drempel van de traditionele kunstinstelling nog niet. Onderwijsgerichte activiteiten verdienen alle steun.

Opleiding, talentontwikkeling, educatie

De mentaliteitswijzigingen onder kunstenaars en vormgevers komen niet in de laatste plaats voort uit de veranderde opleidingen. Studenten komen met een andere achtergrond en mentaliteit de opleidingen binnen en verlaten die met andere ambities en mogelijkheden dan vroeger. De studenten worden breder opgeleid; naast de culturele worden de sociale en economische aspecten van hun beroepspositie onderkend. De hbo-opleidingen sluiten beter aan bij ontwikkelingen in de stad. Zij leiden de studenten nadrukkelijk op voor taken die nu relevant zijn. Ondernemerschap wordt op de academie krachtig ondersteund. Er wordt wel eens gewaarschuwd voor een overaanbod van kunstenaars en vormgevers. Feitelijk lijkt dit probleem niet te bestaan. Het gros van de studenten wordt opgeleid in toegepaste kunsten, in vormgeving van allerlei aard. Die opgeleide vormgevers worden makkelijk door de markt geabsorbeerd. Autonome kunstenaars worden nog maar mondjesmaat opgeleid, veel komen van buiten. Veel kunstenaars en vormgevers hebben nevenwerkzaamheden, een vaste baan in een andere sector of een meeverdienende partner. De lokale overheid draagt geen verantwoordelijkheid voor de markt van vraag en aanbod, kan die ook niet of nauwelijks beïnvloeden. De stad profiteert op uiteenlopende manieren wel van de aanwezigheid van een grote groep goed opgeleide creatieve beroepsbeoefenaren. Versterking van de sector creatieve economie in Rotterdam is wijs beleid, niet zozeer om mensen aan het werk te helpen, als wel een interessante sector te ondersteunen en tot grotere bloei te brengen. Het kunstvakonderwijs lijkt niet aantrekkelijk voor allochtone studenten. Uit onderzoek is bekend dat deze kiezen voor hbo-opleidingen met een financieel

gunstiger arbeidsmarktperspectief. Gevolg is wel dat de kunstenaarspopulatie in Rotterdam overwegend autochtoon en westers-allochtoon is. Er zijn weinig mogelijkheden dit op afzienbare termijn te veranderen. Voor velen is dit ook geen punt van zorg. Op lange termijn evenwel, wanneer huidige deelnemers van kunsteducatieve projecten in wijken en scholen achttien jaar of ouder zijn, is er kans op een meer diverse samenstelling van de kunstenaarspopulatie. Daarom is de sector ervan overtuigd dat zij haar inspanning tot verbreding moet volhouden en zelfs uitbreiden. Enkele kleinschalige ontwikkelingen in de sector mode geven hoop op een culturele diversiteit. Overigens valt hiemee nog niet te voorspellen wat dit voor kunst en vormgeving zelf betekent. Niet-westerse allochtone kunstenaars van de tweede en derde generatie passen zich veelal aan aan de artistieke normen van de westerse kunst en vormgeving. Maar het makersbestand zal op termijn diverser worden.

In de sector beeldende kunst en vormgeving is de doorstroming van het middelbaar beroepsonderwijs naar het hoger beroepsonderwijs vrij beperkt. De doorstroming vanuit meer basale opleidingen zoals de Vrije Academie en de SKVR Beeldfabriek naar het beroepsonderwijs neemt langzaam maar zeker toe. Terwijl het verband tussen deze amateuropleidingen en het beroepsonderwijs sterker wordt, verbinden SKVR Beeldfabriek en Vrije Academie zich ook meer met het primair en voortgezet onderwijs. Ditzelfde zien we bij Villa Zebra. Het is duidelijk dat de institutionele veranderingen in het primair en voortgezet onderwijs (de ontwikkeling naar brede scholen, de invloed van combinatiefunctionarissen en dergelijke) veel mogelijkheden bieden voor een betere samenwerking tussen cultuur- en onderwijssector. Opvallend is de toename van zij-instromers, mensen die in een andere discipline werken en daarnaast een creatieve opleiding volgen. Deze groep wil een carrièreswitch maken. Vaak worden ze na een opleiding, om het even van welk niveau, naast een andere baan parttime creatief ondernemer.

De relatie tussen de wereld van de beeldende kunst en vormgeving en het wetenschappelijke onderwijs is zo goed als non-existent. We merken in deze sector bijzonder weinig van de Erasmus Universiteit Rotterdam. In Angelsaksische landen wordt aanmerkelijk meer aan onderzoek en theorievorming gedaan. Daardoor is er meer innovatie. In het hoger beroepsonderwijs worden nu op excellerende studenten gerichte programma's ingevoerd. Op termijn zouden we daar de positieve effecten van moeten kunnen merken.

De relatie tussen het kunstvakonderwijs en de Rotterdamse instellingen is gezond. Men waardeert elkaar en werkt samen. Die samenwerking kan nog intensiever als men de instellingen niet alleen beschouwt als potentiële stageplek. Hoe meer de instellingen gebruik maken van de vele zzp'ers die van de Rotterdamse kunstvakopleidingen afkomen, des te meer zal de creatieve sector in Rotterdam zich de komende jaren ontwikkelen.

Faciliteiten

Nadere studie naar de ontwikkeling van productiefaciliteiten wordt aanbevolen. De indruk bestaat dat in verschillende disciplines de aanwezigheid van bijvoorbeeld gezamenlijke productiewerkplaatsen nuttig is. Die faciliteiten zouden voor student en recent afgestudeerde de keuze voor Rotterdam als vestigingsplaats positief beïnvloeden. Er is alle reden de komende jaren aandacht te blijven besteden aan de creatieve bedrijvigheid rond kunst en design. Niet in de zin dat de overheid daarvoor een markt kan creëren, wel in de zin van aandacht, gerichte maatregelen, netwerkvorming, vergroting van zichtbaarheid en stimulering van goed opdrachtgeverschap. Op het moment bestaat er onduidelijkheid over het beleid van de gemeente inzake het dossier creatieve economie. Was dit enkele jaren geleden nog een speerpunt, nu lijkt de aandacht minder. Er kan op dit terrein nog veel ter hand worden genomen. De beschikbaarheid van woon- en werkpanden wordt langzaam maar zeker beter. Het Schieblock en andere panden van de commerciële organisatie Codum voorzien in een grote behoefte. De panden van de Stichting Kunst-Accommodatie Rotterdam en de Stichting Nieuwe Ateliers Charlois zijn lager in prijs. Uit de wachtlijsten van alle genoemde instanties kan in ieder geval worden afgeleid dat Rotterdam nog steeds ongekend populair is als vestigingsplaats voor kunstenaars, vormgevers en andere creatieve beroepsbeoefenaren.

Transitofunctie

Rotterdam heeft een transitofunctie. Kunstenaars komen en gaan. Willem de Kooning is een symbool voor Rotterdam: op jonge leeftijd verliet hij de stad om elders wereldberoemd te worden. Deze transitofunctie mag tot het dna van Rotterdam worden gerekend; deze eigenschap komt het culturele klimaat van de stad ten goede. We zien dat buitenlanders (bijvoorbeeld de kunstenaars die aan het Piet Zwart Instituut een masteropleiding volgen) na hun opleiding graag in Rotterdam blijven. Rotterdamse kunstenaars, al dan niet in opleiding, vertrekken voor enige tijd naar het buitenland, een deel komt na verloop van tijd terug. Artist-in-residence programma's zijn populair en worden terecht gestimuleerd door het gemeentebestuur. Rotterdam staat volop in verbinding met de rest van de wereld. We zullen niet klagen als een bekende Rotterdammer het ruime sop kiest en zich elders in de wereld vestigt. Voer geen beleid om kunstenaars en vormgevers vast te houden is het algemene standpunt in de sector, wees blij met en draag bij aan beweging en dynamiek.

Regio Rotterdam-Den Haag

In Rotterdam is veel goede kunst en vormgeving te zien. Naast de vaste

collecties van de musea is er een overvloed aan tijdelijke tentoonstellingen waarin het beste van de wereld wordt getoond. In combinatie met het grote aanbod elders in Nederland, met de overvloedige informatie die door kranten en tijdschriften over het algehele aanbod wordt geboden, is er geen tekort aan aandacht. Wat hier niet te zien is (er gaan belangrijke tentoonstellingen aan Nederland voorbij door de hoge overnamekosten) kan door lage reiskosten gemakkelijk elders worden genoten.

Eigenlijk gaat er niet zoveel aan Nederland en aan Rotterdam voorbij. Zeker als we de zuidvleugel van de Randstad als eenheid bezien hebben de musea en presentatieplekken in Rotterdam, Den Haag, Schiedam, Delft en Dordrecht tezamen een ijzersterk aanbod, in de vaste collectie en in de tijdelijke tentoonstellingen. Een gestructureerde samenwerking tussen deze instellingen, inhoudelijk-programmatisch en op het vlak van educatie en marketing, kan veel goede resultaten opleveren. Die samenwerking is er nu niet, maar de sector staat daar voor open. Men bedenke dat samenwerking per saldo bijna altijd meer geld kost. Samenwerking heeft een inhoudelijk belang, maar is een slecht bezuinigingsmotief.

Fotografie

Het is elders al eerder gezegd: Rotterdam is een sterke fotostad. Recent hebben twee particuliere fotovakscholen zich in de stad gevestigd waardoor er een breed en sluitend aanbod van opleidingen is: van de skvr Beeldfabriek voor de betere amateur tot de Willem de Kooning Academie voor de fotokunstenaar. Ook is er een breed aanbod fototentoonstellingen. Uiteraard in het Nederlands Fotomuseum, maar ook de Kunsthal, Museum Boijmans Van Beuningen, Museum Rotterdam (Schielandshuis en De Dubbelde Palmboom) en 't Gemaal besteden indringend aandacht aan dit medium. Rotterdam heeft veel nationaal en internationaal goede fotografen binnen de grenzen. De verschillende Rotterdamse galleries tonen hun werk regelmatig, ook op internationale kunstbeurzen.

Het wordt tijd deze kracht beter te benutten en uit te baten. Met enkele aanvullende maatregelen, een fotografiebiënnale bijvoorbeeld, kan Rotterdam op dit vlak uitblinken.

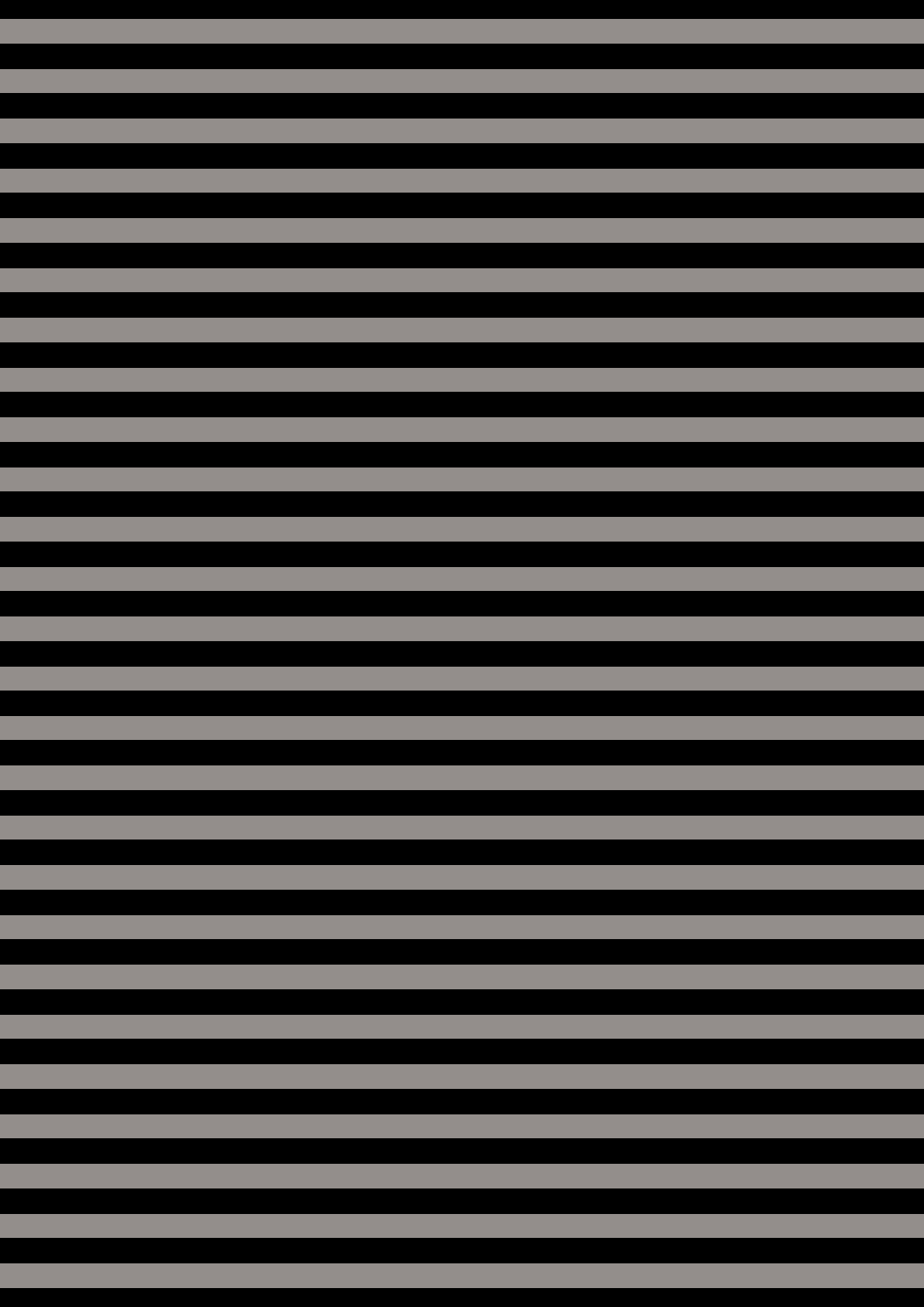
Galleries

Het gemeentebestuur ziet 'de binnenstad als city lounge' graag verlevendigd met galleries. Rotterdam kent verschillende galleries van nationale en internationale klasse. Toch is het 'galerieklimaat' hier niet geweldig en ook nooit geweest. Galleries komen en verdwijnen weer in eenzelfde tempo. Rotterdam en omgeving kent geen sterk kopersgilde. Omzet wordt voor-

namelijk op beurzen behaald. Daaraan valt door een overheid weinig te doen. De gemeente geeft terecht steun aan buitenlandse presentaties door Rotterdamse galleries. Wat Rotterdam nog meer kan doen, als zij gelooft in haar streven de binnenstad aantrekkelijk te maken, is te zorgen voor aanlokkelijke huren voor galleries in het centrum. Het idee van 'mixzones' is het middel daartoe. In een mixzone, al eerder als instrument geformuleerd voor het Central District, wordt vestiging van een gemengd aanbod van commerciële en culturele functies gestimuleerd, onder andere via 'kruissubsidie'. Opvallend is dat de sector zelf de rol van galleries niet meer zo hoog inschat; het galeriewezen wordt niet langer gezien als monopolistische stimulator voor de beeldende kunst. In positieve zin kan worden gewezen op de twee grote kunstbeurzen Art Rotterdam en Object Rotterdam op de Wilhelminapier. Door een slimme randprogrammering slagen instellingen en kunstenaarsinitiatieven erin bezoekers en beurshandelaren ook de rest van de stad in te krijgen. Er ontstaan rond deze beurzen nieuwe samenwerkingsverbanden in Rotterdam en dat is winst.

Aanbevelingen

- ▶ Koester de onverwachte verbredingen en samenwerkingen tussen de actoren in de beeldende kunstsector en tussen hen en andere domeinen en disciplines: deze actoren zijn het hart van een dynamische sector.
- ▶ Voer een ruimhartig onroerend goedbeheer (voldoende betaalbaar accommodatie-aanbod van gemeente en corporaties); stimuleer de invoering van vormen van gemengd commerciële en culturele vestiging (mixzone, kruissubsidiering) met name voor galleries in de binnenstad.
- ▶ Handhaaf en versterk flexibele subsidieregelingen (ruime mogelijkheden voor incidentele en projectsubsidies).
- ▶ Verzeker de goede belangenbehartiging van kunst en cultuur in processen van integrale gebiedsontwikkeling.
- ▶ Handhaaf en versterk de inzet vanuit de culturele instellingen richting het onderwijs.
- ▶ Handhaaf en versterk het internationaliseringsbeleid (artist-in-residence programma's, buitenlandpresentaties).
- ▶ Stimuleer nadere studie naar de ontwikkeling van productiefaciliteiten om de creatieve beroepsbeoefenaren ruimte te geven zich te ontplooiën; handhaaf het accent op creatieve economie in het gemeentelijk economisch beleid.
- ▶ Stimuleer een gestructureerde samenwerking tussen de musea en beeldende kunstinstellingen in Rotterdam, Schiedam, Den Haag, Delft en Dordrecht, inhoudelijk-programmatisch en op het vlak van educatie en marketing; stimuleer als samenwerkende gemeentebesturen krachtig dat op het punt van publieksbereik met het huidige rijke aanbod betere resultaten worden geboekt.
- ▶ Roep Rotterdam uit tot fotostad en stimuleer dit met gerichte maatregelen.

Cultuureducatie

Cultuureducatie

Samenvatting

Cultuureducatie bloeit, mede door het accent dat de politiek erop gelegd heeft. Vrijwel elk kind in Rotterdam komt op de een of andere manier in aanraking met kunst en cultuur. Een bedreiging vormt de mogelijke uitval van de vraag vanuit het onderwijs. In dit segment is de dekking nog lang niet volledig. Met verschillende vormen van intensieve cultuureducatie reageert de sector hierop. Er is behoefte aan een heldere omschrijving van de betekenis van cultuureducatie voor de cognitieve ontwikkeling van kinderen om te voorkomen dat in het gemeentelijk onderwijsbeleid ('Beter Presteren') kunst en cultuur een ondergeschikte positie krijgen. Cultuureducatie voor kinderen is een must en dient door de overheid te worden gegarandeerd. Anders ligt dit met de vele vormen van talentontwikkeling die merendeels buitenschools geschiedt.

Sector cultuureducatie: begrippen

Voorafgaand aan de analyse van de sector cultuureducatie dienen deelbegrippen te worden omschreven. Met 'cultuureducatie' als overkoepelend begrip, onderscheiden we in Rotterdam:

- ▶ *Cultuureducatie in schoolverband* De culturele sector grijpt het onderwijs aan om kinderen en jongeren te bereiken. De dekking is vrijwel 100% met eenmalige, kortstondige activiteiten.
- ▶ *Intensieve cultuureducatie in schoolverband* Kunstenaars/docenten en zogeheten cultuurcoaches brengen langere leerlijnen in het curriculum van de (brede) school. De dekking hiervan is momenteel nog maar 8%.
- ▶ *Vrijtijdskunstbeoefening* Een nieuwe tendens is dat de leerling in veel gevallen zijn eigen route bepaalt. Hetgeen hij leert binnen de kunsten is niet alleen binnen de kunsten toepasbaar maar juist ook op andere gebieden als ondernemerschap en maatschappelijke betrokkenheid (transferable skills).

- ▶ *Talentontwikkeling* Het opleiden voor een beroep als uitvoerend kunstenaar of docent op mbo- of hbo-niveau (onderwijsinstellingen, gespecialiseerde instellingen).

Ontwikkelingen in de sector

Bedreigingen: uitval aan de vraagkant

Ondanks het feit dat cultuureducatie door de gemeente Rotterdam bij aanvang van het cultuurplan 2009-2012 werd aangewezen als een van de centrale thema's zijn er ontwikkelingen die het aanbod kunnen bedreigen:

- ▶ Het totale aanbod aan maatschappelijke activiteiten voor scholen is zó groot dat deze door de bomen het bos niet meer zien; er lijkt sprake van een zekere informatiemoeheid waardoor scholen niet altijd animo hebben het beschikbare cultuuraanbod af te nemen.
- ▶ In het gemeentelijk onderwijsprogramma voor de komende jaren 'Beter Presteren' worden kunst en cultuur niet als vanzelfsprekende en noodzakelijke elementen gezien die bijdragen aan het ontwikkelen van basiscompetenties (overigens is in de gemeenteraad recent een motie aangenomen die daarop juist wel aanstuurt).
- ▶ Waar scholen kiezen voor meer lessen in rekenen en taal en minder investeren in de brede ontwikkeling van de jeugd kunnen de gelden die nu worden besteed aan intensievere cultuureducatie in de brede school wegvallen.
- ▶ De oormerking van een bedrag van 10,90 euro per kind voor kunst en cultuureducatie in het primair onderwijs gaat verdwijnen. Scholen blijven dit bedrag wel ontvangen, maar hoeven dit niet meer aan culturele activiteiten te besteden.
- ▶ In het voortgezet onderwijs verdwijnt mogelijk de cultuurkaart (15 euro per leerling per jaar) wat zal leiden tot minder inkoop bij Rotterdamse instellingen. In Rotterdam gaat het om 500.000 euro.
- ▶ Er is sprake van dat de brede school-coördinatoren zullen wegvallen, de gemeente Rotterdam wil hiervoor met ingang van 2011-2012 minder geld beschikbaar stellen. Dit betekent minder ruimte om af te stemmen met externe partners.
- ▶ De logistiek van bezoek aan instellingen in klasverband is ingewikkelder en tijdrovender dan voorheen. Scholen halen instellingen liever naar zich toe dan dat zij hun leerlingen laten reizen. Met name nadelig voor podiuminstellingen die het publiek graag naar zich toe zien komen.

Kansen: intensieve trajecten aan de aanbodkant

Cultuureducatie is, zoals gezegd, in de afgelopen periode een van de thema's die het gemeentebestuur in het cultuurplan een centrale plek heeft gegeven. Mede als gevolg daarvan heeft cultuureducatie bij vrijwel alle cultuurplaninstellingen een stevige ontwikkeling doorgemaakt zich vertalend in budget-

ten, formatie en bijbehorende activiteiten. Zowel in het primair als het voortgezet onderwijs wordt jaarlijks vrijwel 100% van de leerlingen met een of meer kunst- en cultuuractiviteiten bereikt. Naast de nadruk vanuit de politiek op de noodzaak van cultuureducatie lijkt met de introductie van het Kenniscentrum Cultuureducatie bij Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam de cultuureducatie zich niet alleen te verbreden maar inhoudelijk ook te verdiepen. Het centrum is bedoeld als begeleidingsinstituut voor scholen en culturele instellingen en tracht als onafhankelijk orgaan kunstvakken te verankeren binnen het curriculum van het reguliere onderwijs.

Op dit moment richt de aandacht zich op de uitbreiding van de zogeheten intensieve projecten. De komst van de brede school heeft de mogelijkheid geopend leerlingen jaren achtereen op een gestructureerde manier met verschillende cultuurdisciplines te laten kennismaken. Van die mogelijkheid kunnen op dit moment in Rotterdam inmiddels één op de acht leerlingen gebruik maken. Er blijft dus werk aan de winkel de positie van cultuureducatie in het onderwijs steviger te verankeren.

De werkwijze is tweedelijns: scholen kopen elders hun 'pakketten' in en zij worden in de implementatie ervan begeleid door het kenniscentrum.

Intensieve projecten in Rotterdam

- ▶ *Kunst ID* is een programma van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam gerealiseerd met Europees geld.¹¹ Aan de hand van opgedane ervaringen worden tal van didactische tips aangereikt hoe cultuureducatie zowel in het primair als het voortgezet onderwijs kan worden gegeven. Kunst ID startte in 2006 als een proefproject op 5 scholen. Inmiddels doen er 15 tot 20 brede scholen mee (3.800 tot 5.000 kinderen).
- ▶ *Ieder Kind Een Instrument (IKEI)* wordt gefinancierd door de gemeentelijke dienst Jeugd, Onderwijs en Samenleving en biedt elk kind de mogelijkheid op een instrument naar keuze te leren bespelen. Voor vrijwel alle kinderen is dit de eerste keer dat zij met een muziekinstrument in aanraking komen. Veelal eindigen projecten in een gezamenlijke uitvoering op een wijkavond of een vergelijkbare presentatie (14 scholen, 3.172 kinderen die 40 uur muziekeducatie per jaar ontvangen).
- ▶ *Music Matters* is een project van een onafhankelijke stichting, gefinancierd door particuliere en overheidsfondsen, dat na een uitvoerige voorbereidingsfase in 2007 door prinses Máxima is gelanceerd. Music Matters heeft tot doel via muziek kinderen elkaar te laten ontmoeten en de mogelijkheden in zichzelf te ontdekken. Instellingen zoals Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam, World Music & Dance Centre, Epitome, Rotterdams Philharmonisch en de Doelen werken in dit project met elkaar samen. Uit een onlangs gepubliceerd onderzoek blijkt dat deze vorm van muziek-

11 Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam doet verslag van haar ervaringen met dit project in de publicatie *Kunst is keihard werken*, 2010

onderricht sterk aanvullend werkt ten opzichte van meer traditionele vormen van muziekonderwijs.¹² Zo nemen aan dit project juist veel kinderen met cultureel diverse achtergrond deel, bereikt het project vooral jongeren waarvan de ouders een lage beroepskwalificatie hebben en doen er evenveel jongens als meisjes mee. Naast muziekeducatieve doeleinden heeft het project ook sociale doelstellingen zoals ontmoetingen van mensen met diverse sociale achtergrond, ontdekking van nieuwe ontmoetingsplekken (scholen, festivals, de Doelen) en ontwikkeling van sociale vaardigheden alsmede soft skills zoals op tijd komen, experimenteren, luisteren en samenwerken.

- ▶ In het *Cultuurtraject*, samengesteld door Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam uit het aanbod van instellingen, bezoeken leerlingen van zowel primair als voortgezet onderwijs gedurende hun schoolcarrière tweemaal per jaar een culturele instelling. Getracht wordt met dit traject de ‘eenmalige aanraking’ met kunst en cultuur te overstijgen. In de verschillende jaren komen zoveel mogelijk disciplines aan bod. In het vierde en vijfde leerjaar van het voortgezet onderwijs wordt binnen de culturele en kunstzinnige vormingsvakken die ontmoeting met het cultuuraanbod geïntensiveerd. De laatste jaren gaat in Rotterdam de aandacht in toenemende mate uit naar het vmbo en het mbo, omdat de meeste Rotterdamse jongeren juist deze schoolsoorten bevolken.
- ▶ De *combinatiefunctionaris* of *cultuurcoach* wordt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws) gefinancierd om het aanbod van culturele instellingen via gespecialiseerde krachten in het onderwijs te integreren. Momenteel zijn 15 van die functionarissen, verbonden aan culturele instellingen, in het onderwijs werkzaam. Vergeleken met andere gemeenten scoort Rotterdam met deze ‘culturele vertaling’ van coaches het hoogst. Elders wordt dit vws-geld vooral besteed aan sport. In totaal gaat het om 32 scholen voor primair en voortgezet onderwijs.
- ▶ De culturele instellingen zijn, daartoe aangespoord door het gemeentebestuur in het vigerend cultuurplan, zich steeds meer gaan profileren en zoeken in toenemende mate zelf de onderwijsvraag op. Zo werkt het Ro Theater sinds een jaar samen met Rotterdamse instellingen, zoals Scapino Ballet Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen en het Rotterdam Philharmonisch om invulling te geven aan de Culturele Dag van Rotterdam. Op die dag maken scholen van zowel binnen als buiten Rotterdam kennis met verschillende culturele instellingen en kunstdisciplines. Daarnaast is er de Theater Adviesdag, georganiseerd door een aantal podiuminstellingen met daaraan gekoppeld de Theater Advies Gids. Verder de Nacht van de Amateurkunst in mei, een landelijke activiteit, waarbij in Rotterdam Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam voor de organisatie tekent. De Rotterdamse muziekcoalitie wordt gevormd door het Rotterdams Philharmonisch,

12 *Probeer het nu eens zonder piepjes*, Music Matters, 2010

World Music & Dance Centre, Codarts, Music Matters en de Doelen met als doel te voorzien in de doorlopende leerlijn op het gebied van muzikalentontwikkeling.

Kansen aan de vraagkant

Cultuurcoördinatoren

Er komen steeds meer scholen die de weg in willen slaan naar cultuurprofiel-school. Doorslaggevend voor de oriëntatie van de school op het belang van kunsteducatie is de rol van de cultuurcoördinator. Is die enthousiasmerend, dan groeit de betekenis van cultuur in het curriculum, omdat de school de voordelen van cultuureducatie voor de ontwikkeling van zowel harde als zachte competenties onderkent. Ontbreekt de randvoorwaarde van een bevlogen docentenkorps, dan dreigt educatie terecht te komen in een concurrentieslag met andere sectoren waarvan de uitkomst ongewis is. Alles staat of valt, zo schijnt het, met de voorkeur van het docentenkorps.

Brede skills

Kunst en cultuur hebben in de grootstedelijke context een structurele plaats in de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Met name bij jongeren zien we dat deelname aan cultuureducatie/talentontwikkeling een aanvulling is op leren: het maakt onderdeel uit van hun lifestyle. Het aanbod is steeds meer gericht op de ontwikkeling van een brede waaier aan skills die verder gaan dan alleen de specifiek bij een richting horende competenties. 'Cultureel ondernemerschap' met bijbehorende kenmerken is een grondhouding die steeds meer als onontbeerlijk wordt gezien. Met zo'n brede kwalificatie wordt ook het probleem van een overvoerde arbeidsmarkt opgelost; jongeren vinden met dergelijke kwalificaties makkelijker emplooi.

Ketenontwikkeling

Bij de opzet van de activiteiten is in toenemende mate sprake van een zogenaamde ketenontwikkeling waarbij coalities van instellingen gezamenlijk zorg dragen voor een doorlopende leerlijn. Die leerlijnen kunnen tot in het volledig dagonderwijs, bijvoorbeeld mbo, worden doorgetrokken. Voorbeelden daarvan zijn Fine Arts, gericht op beeldende kunst en Young Stage op theater. Kenmerkend voor deze werkwijze is de vorming van peergroups en communities waarbij opgedane kennisontwikkeling het gevolg is van het aan elkaar doorgeven van ervaringen. De klassieke docent-leerlingverhouding is daarbij minder aanwezig. Ook buiten de sfeer van de podiumkunsten zien we een nieuwe vrijetijdskunstenaar groeien die zichzelf meer zichtbaar wil maken langs de weg van internet, talentenjachten, exposities en concoursen. Naast beeldende kunst bloeit een nieuw klimaat op voor letteren, mode en design.

Cursorisch aanbod

Voornoemde ontwikkeling hoeft overigens niet ten koste te gaan van het langlopend cursorisch aanbod van amateurkunst in kunstvakscholen en particuliere instellingen, ook daarvoor is een nog steeds groeiende belangstelling. Maar ook daar worden puur op het individu gerichte vormen van onderricht vervangen door meer collectieve projecten. Het gaat hier veelal om instellingen die toptalent begeleiden op weg naar mogelijk een succesvolle carrière, dan wel een zinvolle vrijetijdsbesteding bieden.

Regio Rotterdam-Den Haag

Cultuureducatie richt zich op het onderwijs en is in de eerste plaats lokaal of wijkgericht. De trend is dat culturele instellingen met hun aanbod steeds meer naar de scholen toegaan. Bezoek buiten de schooldeuren vindt wel plaats maar neemt af, mede door logistieke problemen. Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam brengt, mede uit budgettaire noodzaak, het aantal vestigingen terug tot enkele centrale locaties in de stad.

Gewestvorming is een onderwerp dat buiten de scope van dit aandachtsveld valt. Voor zover bekend wordt door instellingen uit Rotterdam in dit opzicht weinig samengewerkt met instellingen uit andere steden. De afbouw van taken van de provincie op dit beleidsterrein werkt evenmin bevorderend.

Aanbevelingen

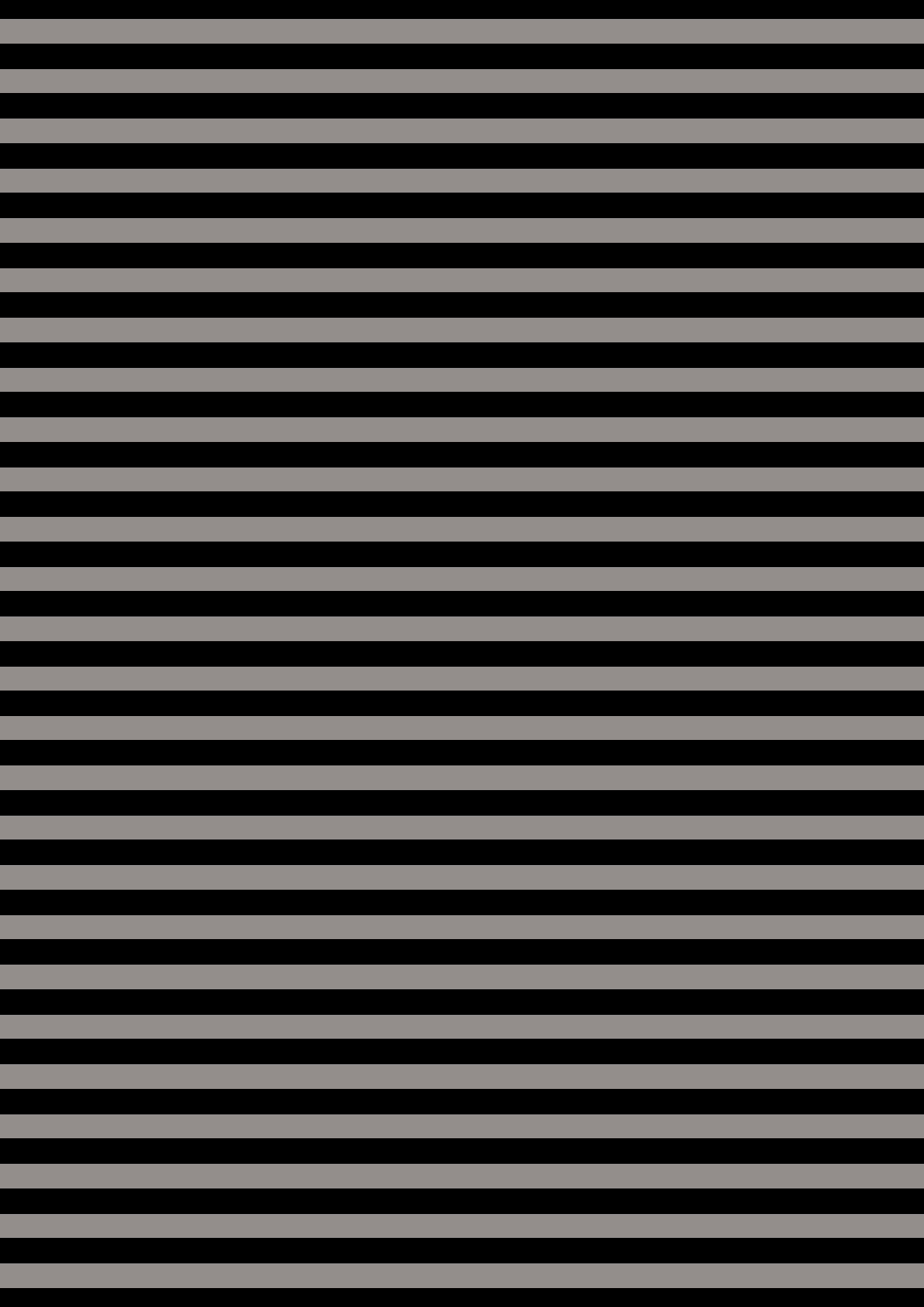
- ▶ Het ontbreekt wellicht (nog) aan gezaghebbende publicaties die met overtuiging de betekenis van kunst en cultuur voor de ontwikkeling van hard skills zoals taal en rekenen aantonen, vergelijkbaar met het verband dat Richard Florida begin deze eeuw legde tussen zachte waarden van kunst en economische ontwikkeling van de stad. Kunsteducatie op zo vroeg mogelijke leeftijd, hetzij in actieve, hetzij in passieve zin, is gunstig voor de hersenontwikkeling en de ontwikkeling van een brede persoonlijkheid.
- ▶ Er wordt in deze sector veel samengewerkt. Dit hoeft van buitenaf niet te worden benadrukt. Sectoren zijn steeds initiatiefrijker in het benaderen van het onderwijs. Omdat informatiemoeheid een rol speelt is het de vraag of op deze weg moet worden voortgegaan. Misschien is het mogelijk de krachten te bundelen.
- ▶ Cultuureducatie en vrijetijdskunst hebben in Rotterdam door intensieve samenwerking een niveau bereikt dat ver uitstijgt boven dat in andere steden. We kunnen zonder overdrijving stellen dat Rotterdam in dit opzicht onderscheidend en innovatief is, voorop loopt. We zien dat goede cultuureducatie in toenemende mate door de nieuwe 'creatieve klasse' belangrijk wordt gevonden. Mensen willen daar wonen waar hun kinderen degelijk cultuuronderwijs krijgen. Nu cultuureducatie overal onder druk komt te staan, heeft Rotterdam de kans cultuureducatie en talentontwikkeling tot

een onderscheidende vestigingsfactor te maken voor ambitieuze gezinnen en creatieve bedrijven. Rotterdam moet ervoor zorgen dat cultuureducatie en talentontwikkeling een plek krijgen in het 'merk' Rotterdam.

- ▶ Gewaakt moet worden voor een aanbod dat niet meer kan worden overzien door, vanwege alle maatschappelijk claims al overbelaste, scholen. Combinatiefunctionarissen kunnen hierin faciliteren. Het is de vraag of gegroeide vormen van samenwerking moeten uitmonden in nieuwe claims op het slinkende cultuurbudget. Reeds samenwerkende instellingen moeten hun verantwoordelijkheid nemen. De mogelijkheden externe financiers te vinden voor de in landelijk opzicht unieke ontwikkeling in Rotterdam moeten worden geënthousiasmeerd. Ondanks de terugtrekkende beweging uit de wijken van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam moeten de op peer-groups gerichte vormen van talentontwikkeling in de buitenschoolse sfeer toch in de wijken liggen.
- ▶ De vrijwillige vormen van cultuureducatie, waarbij met name gedacht moet worden aan buitenschoolse educatie, moet zoveel mogelijk kostendekkend worden met een toeslagenregeling voor de lagere inkomens. Hiertoe is een Jeugdcultuurfonds opgericht. Ook voor volwassenen dient er zo'n vangnet te zijn. Vrijwillige buitenschoolse cultuureducatie voor kinderen en jongeren in probleemwijken verdient stevige financiële steun, ook in het nieuwe, kleinere cultuurbudget.

[15]

Dans en theater

Dans en theater

Samenvatting

De wereld van de podiumkunsten, hier: dans en theater, onderscheidt zich als een van de meest dynamische in de culturele sector. Juist in de sectoren dans en theater wordt gereageerd op maatschappelijke ontwikkelingen, op zaken die de mens bezighouden en de wijze waarop de mens omgaat met de uitdagingen die het leven biedt. In steeds nieuwe verschijningsvormen worden de thema's tot voorstellingen verwerkt. De dynamiek in deze sector werd tot voor kort primair aangejaagd door de artistieke leiding van de gezelschappen. Tot voor kort, want in de huidige tijden van economische teruggang is de zakelijke leiding genoodzaakt om te gaan met andere, nieuwe uitdagingen in de maatschappij: de aanstaande btw-verhoging, dans en theater als risicoprogrammering enzovoort. Meer dan ooit wordt zichtbaar hoezeer gezelschappen in een afhankelijke positie verkeren, van programmeurs en impresariaten tot podia.

Sector dans en theater

De veerkracht en inventiviteit in de sector dans en theater blijken groot. Een aantal gezelschappen brengt meer en meer diversiteit aan in hun producties: van highbrow tot familievoorstellingen, van voorstellingen in het traditionele theater tot toegankelijker en meer laagdrempelige locaties. De instellingen zijn ondernemend op het gebied van zowel artistieke ontwikkeling als vergroting van de zichtbaarheid en de zoektocht naar een breder draagvlak. Voor de podia gelden die uitdagingen evenzeer. Teruglopende bezoekersaantallen bij vooral de duurdere producties zijn zorgwekkend. Aan de podia de uitdaging nieuwe activiteiten te ontwikkelen waarmee het publiek toch naar theater of schouwburg komt. Positieve ontwikkelingen zijn inmiddels te zien: in de vernieuwde foyer van de Rotterdamse Schouwburg en de succesvolle nieuwe programmering van Theater Zuidplein. In de beoefening van vrijetijdstheaterkunst is de dynamiek al merkbaar; enkele instellingen weten hun netwerk uit te breiden naar de wijk en de scho-

len met ‘nieuwe Rotterdammers’ als spelers. Vooral op het gebied van dans is – niet onverwacht – de urban dance in opkomst. Deze maakt een groei door die de weg naar het theater lijkt te effenen. De ontwikkeling heeft zich doorgezet nadat zij in de *Culturele staalkaart Rotterdam 2007* werd gesignaleerd.

Opvallend binnen de sector zijn de samenwerkingsverbanden: co-producties met nieuwe en verrassende partners. Men weet elkaar te vinden en ziet in elkaars kwaliteiten een meerwaarde.

Echter, niet op alle fronten ontwikkelt de sector zich even voortvarend. Mede ingegeven door de complexe omgeving waarin de gezelschappen opereren wordt van hen een dubbelslag gevraagd: zowel op zakelijk als op artistiek gebied. Aan de gezelschappen de taak zowel meer draagvlak te creëren als meer selfsupporting te worden. Dit is een grote uitdaging voor een sector die wordt gekenmerkt door intensieve voorbereidingstrajecten in de beslotenheid van studio’s en het kortstondig schitteren op een toneel.

De sector ziet zich nu voor geheel andere uitdagingen gesteld dan geformuleerd ten tijde van de start van het Cultuurplan 2009-2012. Er is met recht sprake van een cultuuromslag.

Ontwikkelingen in de sector

Recente ontwikkelingen

De sector dans en theater brengt een gevarieerd aanbod met kwalitatief hoogstaande voorstellingen en andere activiteiten die steeds vaker worden geboren uit onorthodoxe samenwerkingsverbanden. Zo is er het tweejaarlijkse cross-over festival Rotterdam Circusstad, een duurzaam samenwerkingsverband van Circus Rotjeknor, de Rotterdamse Schouwburg en Rotterdam Circus Arts van Codarts, Hogeschool voor de Kunsten. Een ander voorbeeld is Re:move waarin klassieke muziek wordt gecombineerd met film, hiphopdans en vj-kunst, een co-productie van het HipHopHuis en het Rotterdam Ensemble in Theater Zuidplein. Ook voor de jeugd zijn er verrassende combinaties zoals Stond Held Sterk? van het Onafhankelijk Toneel, Centrum Beeldende Kunst en Villa Zebra.

Van intensieve aard is de alliantie van Dansateliers, Theatergroep Max. en het Productiehuis Rotterdam waarin is opgenomen de werkplaatsfunctie voor dans en theater die LantarenVenster na zijn verhuizing naar de Kop van Zuid achterliet ‘in Noord’. Theatergezelschappen en podia hebben zich daarnaast verenigd in de realisatie van de Operadagen Rotterdam.

Recente vernieuwingen op het gebied van infrastructuur zijn te zien in de verbouwing van de foyer van de Rotterdamse Schouwburg tot een flexibele ruimte voor onder andere randprogrammering; een nieuw theater met laagdrempelige programmering op Katendrecht; versterking van de infrastructuur vrijetijdskunst met een theaterconsulent; een eigen theater, ’t Kapelletje (de

eerste stap van de Rotterdamse Vereniging voor Amateurtheater naar een productiehuis voor amateurspelers); een digitaal loket (www.doedok.nl) voor alles op het gebied van vrijetijdskunst in de wijken van Rotterdam en officiële ingebruikname van De Gouvernestraat door bovengenoemde alliantie van productiehuis en kernen. De urban scene kenmerkt zich door grote dynamiek waardoor nieuwe initiatieven ontstaan zoals het onlangs opgerichte The Young Urban Art Dance Company. Deze dynamiek laat ook gezelschappen zoals Danceworks niet onberoerd. Dit gezelschap experimenteert met de combinatie van hedendaagse dans met urbandansstijlen. Met deze ontwikkelingen (her)winnen dans en theater zichtbaarheid en creatieve ruimte en kan er disciplineoverstijgende synergie ontstaan.

Zorgwekkend is de terugloop van bezoekersaantallen zoals blijkt uit cijfers van de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (vscd) gepresenteerd in maart 2011. Schouwburgen, concertgebouwen en festivals verkochten, uitzonderingen daargelaten, vorig jaar 6% minder kaartjes, in 2009 was dat 7%. Vooral duurere voorstellingen als musicals, opera en klassieke muziek trokken minder publiek. Wat de oorzaak van de terugloop ook is, concurrentie op de vrijetijdsmarkt, geringere koopkracht of een krimpende doelgroep, hier ligt een uitdaging voor de sector. De landelijke tendens komt overigens niet overeen met de situatie in Rotterdam zoals blijkt uit cijfers van het cos.¹³ Tot 2009 zijn de cijfers stabiel. Wel dalen de bezoekersaantallen van het Nieuwe Luxor zorgwekkend.

Aanbod, programmering en publiek

Met de op landelijk niveau teruglopende bezoekersaantallen lijkt de vraag legitiem of het aanbod beter kan worden afgestemd op de smaak van meer publieksgroepen. Dit is een vraag aan de gezelschappen maar ook aan de podia. Na 15 jaar een rigide scheidslijn gehanteerd te hebben in de programmering per podium mag die tegen het licht worden gehouden. Destijds hebben de podia, in samenspraak met de Doelen en de gemeente Rotterdam, gekozen voor een eigen profiel voor elk podium in Rotterdam met specifieke signatuur in de programmering: de Rotterdamse Schouwburg voor de vernieuwende producties van hoog artistiek niveau; Theater Zuidplein voor het meer laagdrempelige, interculturele aanbod, cabaret en amateurvoorstellingen en het Nieuwe en Oude Luxor voor musicals, opera, grootschalige dansvoorstellingen en cabaret. Past deze verdeling nog wel in de huidige tijdgeest of is er winst te behalen uit een andere meer speelse verdeling van genres over deze podia? Zo zou HipHopCity, de jaarlijkse afsluiting van het urban cursusseizoen van het HipHop-Huis, in een doorgaans tot de nok gevuld Theater Zuidplein ook eens kunnen neerstrijken in de Schouwburg, wellicht met meer (inter)nationale exposure.

¹³ www.cos.rotterdam.nl, publicatie 26-08-2010

Het is aan de theaterdirecties de voordelen verder te onderzoeken en te bezien welke voorstellingen, vanuit het oogpunt van spreiding, diversiteit en het aanboren van nieuwe publieksgroepen in de bestaande signatuur gevlochten kunnen worden.

Naast alternatieve programmering binnen de huidige signatuur kent Rotterdam een aantal ruimtes die door de hele sector intensiever gebruikt kunnen worden, zoals de bovenzaal van het Nieuwe Luxor, de Krijn Boon Studio in de Schouwburg, het World Music & Dance Centre, het theater van Onafhankelijk Toneel, de ruimtes van De Nieuwe Oogst en de studio's die Theatergroep Siberia tot beschikking heeft. Meervoudig gebruik van deze ruimtes zou ook schaalvoordeel kunnen opleveren door verhuur aan kleinere dans- en theaterkernen, als extra repetitieruimte voor de grotere gezelschappen of als presentatieruimtes.

Dat verbreding van het publiek mogelijk is heeft Theater Zuidplein aange- toond door zijn programmering af te stemmen op de bevolkingsgroepen in de directe omgeving van het theater, de gunstiger prijsstelling en het gevoerde beleid onder de noemer 'kleurrijk volkstheater voor de Rotterdammer van nu'. Zuidplein heeft in 2010, net als in de vier daaraan voorafgaande jaren, opnieuw meer bezoekers getrokken (groeipercentage 27,5%). Bij de Rotterdamse Schouwburg wordt ingezet op aanvullende programmering in de vernieuwde foyer, toegespitst op jongeren en twintigers die de foyer als ontmoetingsplek hebben ontdekt.

Gezelschappen komen met andere oplossingen om contact te leggen met nieuwe publieksgroepen: van voorstellingen met amateurs (Ro Theater, Onafhankelijk Toneel) tot flash-mobs in de straten van Rotterdam (Conny Janssen Danst, Dance Works). De flash-mob en inzet van sociale media blijkt een succes, de kennismaking op straat lijkt net de handreiking te zijn die jonge mensen naar het theater brengt.

De voorstellingen met amateurs worden door beide partijen als positief ervaren, maar in de praktijk blijken die opvallend genoeg niet te werken als bron voor nieuwe publiekswerving; de vrijetijdskunstbeoefenaar is vooral blij het werken met professionals te ervaren, maar keert volgens zegslieden uit de sectoren in de praktijk zelden terug als publiek.

De groei in de afgelopen jaren van het vrijetijdssegment heeft zich doorgezet. Vooral de verbeterde zichtbaarheid en bundeling van informatie over kunstbeoefening in de vrije tijd dragen hieraan bij, zoals aanbevolen in het advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur *Van stiefkind tot oogappel*.¹⁴

14 *Van stiefkind tot oogappel; Over de rol van amateurkunst in het participatiebeleid van Rotterdam*, Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, maart 2008

Rotterdammers besteden graag (vrije) tijd aan de beoefening van een of meerdere kunstdisciplines. De groei heeft merkbaar een aanzuigende werking op docenten die zich op dit marktsegment richten.

Verbreiding van publiek heeft naast een beter afgestemde productie en programmering vooral ook met zichtbaarheid te maken. Spelen op buitenlocaties, in de wijken en op straatfestivals zijn daar goede voorbeelden van. Presentaties in een laagdrempelige omgeving verlevendigen de stad en vergroten de zichtbaarheid.

Misschien meer nog dan 'erop uittrekken' is zichtbaarheid gewenst voor de kunstenaar in zijn natuurlijke habitat. Het creatieve proces blijft vooralsnog verborgen achter de muren van de studio's. Daardoor blijven de inspanning en het vakmanschap verborgen, ook voor de toevallige voorbijganger aan wie dit een andere kijk op de kunsten zou bieden. Ontsnapt de magie hiermee of zou het zo kunnen zijn dat het leidt tot grotere waardering voor het vak, voor de podiumkunsten en op termijn tot een breder publieksbereik? Openbare toneelrepetities raken in zwang en met succes zo heeft onder andere het Ro Theater ondervonden.

Internationaal

Met het speerpunt Internationalisering in de huidige cultuurplanperiode kon een aantal instellingen goed uit de voeten. Zo werd breed bijgedragen aan de uitwisselingsprogramma's met onder andere Brazilië en Istanbul. Overigens blijkt in de praktijk dat internationalisering slechts zelden een wederkerig karakter heeft. Wederkerig in de zin dat er naast export ook import van bijzondere voorstellingen naar Rotterdam plaatsvindt. Importeren doet Rotterdam maar mondjesmaat. Vaak ligt dat aan het prijskaartje van dit gewilde internationale aanbod. De Rotterdamse Schouwburg is de enige instelling die zich met de 'Internationale Keuze' hiervoor structureel inspannt. De instellingen die de export voor hun rekening nemen zijn onder andere Conny Janssen Danst, Scapino Ballet Rotterdam, maar ook het commerciële Got Skills (urban dans). Voor veel instellingen blijken de mogelijkheden tot internationalisering beperkt al was het alleen maar vanwege de vaak hoge kosten en het extra (administratieve) werk dat een buitenlandse tournee met zich meebrengt. Voor theater vormt taal een extra barrière. Twee theatergezelschappen met tientallen buitenlandse optredens zijn de positieve uitzondering hierop: Theater Maatwerk en Hotel Modern. Het geheim van hun succes zit in respectievelijk het maken van taalarme mimevoorstellingen en de vertaling van teksten.

Talentontwikkeling, educatie, opleiding

Niet voorbehouden aan de sector dans en theater maar zeker ook daar opvallend aanwezig, is het woud van activiteiten ontstaan uit de gemeentelijke beleidslijnen voor talentontwikkeling, educatie en participatie. De veelheid en

de veelvormigheid van de interpretatie van de containerbegrippen in de beleidslijnen dragen niet bij aan een overzichtelijk beeld van de stand van zaken op dit gebied.

Alle gezelschappen en podia hebben activiteiten op deze gebieden ontwikkeld en geven daaraan vorm en inhoud naar hun eigen interpretatie en naar gelang het type instelling. Vormen van talentontwikkeling binnen de sector lopen uiteen van het werken met kinderen op de basisschool, via vrijetijds-kunstbeoefening tot het onder de vleugels nemen van jonge makers en dansers/acteurs door gezelschappen. Het valt daarom niet mee tot een eenvoudige beschrijving te komen van talentontwikkeling in de sector dans en theater. Om de resultaten binnen de sector te kunnen beoordelen en specifieke taken te bundelen en onder te brengen bij instellingen die daartoe het beste zijn geëquipeerd, strekt het tot aanbeveling de term te ontrafelen en typen te onderscheiden.

Talentontwikkeling

In de lijn van talentontwikkeling zijn twee 'breuken' te zien: de instroom van de gemotiveerde (jonge) vrijetijdsbeoefenaar die aspiraties heeft om naar een kunstvakopleiding te gaan en de uitstroom van afgestudeerde dansers en choreografen naar de gezelschappen.

De eerste breuk geeft aan dat de instellingen in Rotterdam niet per definitie hofleverancier zijn voor de kunstvakopleidingen dans en theater. Niet in de stad maar ook niet in den lande, Rotterdam heeft geen toneelschool op hbo-niveau maar kent vanaf 2007-2008 een mbo-theateropleiding: een samenwerking van Hofplein Rotterdam en het Albeda College. Deze mbo-theaterschool maakt het mogelijk dat toptalenten met een vmbo-diploma toch een weg kunnen vinden naar de hbo-kunstvakopleidingen. Op het gebied van talentontwikkeling in de vrijetijdsector zijn er Young Stage en All Stars van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam, Talentclash van World Music & Dance Centre, Pitch van Siberia en diverse projecten van het HipHopHuis. Er is aanbod genoeg maar de kwantiteit blijkt geen garantie tot goede instroom bij de kunstvakopleidingen.

De Dansschool van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam heeft recent de banden met de schakelklas van Codarts aangehaald hetgeen wellicht zal leiden tot een verbeterde voorbereiding op de vooropleiding. Opvallend goed verloopt de doorstroom van studenten van de mbo-opleiding dans naar de hbo-opleiding.

Daarbij zij aangetekend dat het voor Nederlandse kinderen in het algemeen niet meevalt een plaats op een (dans)academie te bemachtigen. Het hogere niveau van vrijetijdskunstbeoefening en intensievere trajecten voor jonge kinderen in het buitenland leiden al jaren tot een grote instroom van buitenlandse studenten op de Nederlandse kunstvakopleidingen.

Voor toneel ligt dit ietwat anders aangezien op de toneelscholen Nederlands de voertaal is waardoor daar uitsluitend Nederlands dan wel Vlaams talent

instroomt. Hier geldt hooguit dat Rotterdam niet speciaal veel talent aanlevert. Naast de reeds genoemde heeft Rotterdam enkele (kader)opleidingen die de aanvoer van getalenteerde dansers, acteurs en docenten voorbereiden: Rotterdams Centrum voor Theater (docent amateurtheater) en Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (docent amateurdans). Nieuwkomer is de hbo-specialisatie binnen de opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming (cmv), een initiatief van de Hogeschool Rotterdam en De Acteurschool Rotterdam. Doel van deze opleiding is het gat te dichten tussen vraag en aanbod uit het veld naar acteurs voor maatschappelijke en culturele projecten en trainings-trajecten. De vraag naar docenten en kunstenaars voor projecten in de wijken neemt toe. Die trend is ook te zien in andere sectoren.

De tweede 'breuk' is, door de geringe doorstroom, zichtbaar bij de theatermakers, dansers en choreografen, ook al in de *Culturele staalkaart Rotterdam 2007* genoemd. Productiehuis Rotterdam heeft in het verleden makers begeleid die later een plek verwierven bij de gezelschappen. Zoals Peter Sonneveld artistiek leider van Bonheur en theatergroep Hotel Modern een nieuwe loot onder de gezelschappen werd. Maar ander talent stroomde niet noemenswaardig door in het Rotterdamse veld. Ondanks dat de productiehuisen een landelijke taak hebben mag lokale doorstroom wel worden verwacht aangezien van de subsidie een aanmerkelijk deel van de gemeente Rotterdam komt.

Met de dans is het nog altijd droevig gesteld: er ontstaan geen nieuwe danskernen, de vraag is beperkt maar intussen gaan de inspanningen van de werkplaats/het dansproductiehuis onverminderd door.

De gezelschappen geven jonge dansers overigens wel de mogelijkheid, onder andere via stages, 'vlieguren' te maken binnen een professionele setting voor een geïnteresseerd publiek. Verder wordt de breuk in de keten voor de makers incidenteel opgevangen door extra inspanningen van de gezelschappen, bijvoorbeeld Brand New van Conny Janssen Danst in samenwerking met Dansateliers en vaste 'showcases' voor een breed publiek zoals Twools (Scapino) en Hatchlings (Meekers). Ideaal is het niet, de breuk is hiermee niet geheeld.

Codarts heeft deze ontwikkeling gesignaleerd en besloot mede om die reden te stoppen met de masteropleiding choreografie en per volgend studiejaar de instroom voor uitvoerende dansers met 25% terug te brengen. Dit ten gunste van 25% meer instroom voor de opleiding docent dans waarnaar een groeiende vraag is, vooral vanuit de wijken.

Daarnaast heeft Codarts een eigen studentengezelschap opgericht dat ervaring kan opdoen met een tournee door het land. Deze opleidingsgezelschappen lijken niet de oplossing: ze nemen een oneigenlijke concurrentiepositie in ten opzichte van de gesubsidieerde gezelschappen omdat ze dezelfde professionele podia een goedkoper alternatief bieden met werk van makers met klinkende namen zoals Van Manen en Kylian.

Gegeven de situatie mag de vraag worden gesteld of dit aspect van talentontwikkeling niet specifiek ondergebracht zou moeten worden bij de gezelschappen, bijvoorbeeld in de vorm van een tweede (junior)gezelschap. Die hebben jonge makers/dansers/acteurs immers veel te bieden zoals een professionele omgeving, faciliteiten en het meeliften op de naamsbekendheid. Instroom, uitstroom en doorstroom van talent is een punt dat bijzondere aandacht verdient, temeer omdat het huidige niveau in de vrijetijdskunstbeoefening dan wel het instrumentarium tekortschiet.

Educatie

Op het gebied van educatie is eenzelfde ontwikkeling te zien als in andere disciplines: scholen komen minder naar de instellingen, de instellingen wordt gevraagd naar de scholen te komen. Voor zover de faciliteiten het toelaten geven gezelschappen daaraan gehoor, maar de mogelijkheden zijn beperkt. Spijtig is dat jonge kinderen nu minder vaak een theatersetting ervaren en de podia hiermee in feite een beginnende publieksgroep mislopen. Dat de cultuurkaart wordt wegbezuinigd is een factor die de cultuurconsumptie op locatie zal hinderen.

Educatie is in de praktijk een 'containerbegrip'. Wat opvalt is dat het 'woud aan activiteiten' niet zozeer de inhoudelijke interpretatie van het begrip betreft, als wel de wijze waarop educatie wordt aangeboden. Cultuureducatie is iets wat alle instellingen in hun programma hebben opgenomen maar dat niet via één kanaal wordt aangeboden aan kinderen en jongeren of liever: het onderwijs. De overeenkomsten met andere sectoren zijn zichtbaar, een aantal instellingen levert zijn programma aan bij het hiertoe in het leven geroepen loket van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam, anderen kiezen een eigen weg.

De noodzaak van cultuureducatie staat buiten kijf maar de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur signaleert dat cultuureducatie efficiënter kan en moet worden georganiseerd zeker met oog op de terugtrekkende bewegingen van het onderwijs.

Ondernemerschap

In het advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur *Binden en bouwen* wordt het begrip ondernemerschap uitvoerig en genuanceerd behandeld.¹⁵ Ondernemerschap is innovatie in artistieke ontwikkeling en bedrijfsvoering. Het is de relatie met de buitenwereld als inspiratiebron, compagnon of concurrent, verwerving van additionele middelen om te kunnen scheppen en het artistieke product een levenscyclus geven. Zakelijke en artistieke kwali-

¹⁵ *Binden en bouwen Ondernemerschap in de Rotterdamse cultuursector*, Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, juni 2010

teitszorg staan hoog in het vaandel. De beschikbare middelen zo efficiënt mogelijk toepassen evenzeer. De verwerving van meer financiële middelen hoort daar ook bij, maar de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelt dat toename van eigen inkomsten slechts één van de aspecten is waarop het ondernemerschap van een instelling kan worden beoordeeld. Het moge duidelijk zijn dat ondernemerschap ook efficiënte vormen van samenwerking binnen de sector of met partners uit andere disciplines dan wel het niet-gesubsidieerde circuit betreft. Welke kosten, middelen, faciliteiten kan men samen delen? En ook: hoe kan de organisatie flexibel worden gemaakt, wendbaar en daarmee weerbaarder voor toekomstige externe factoren en uitdagingen. Voor podia gelden in mindere mate de risico's waar gezelschappen mee worden geconfronteerd en in de praktijk ziet men daar het ondernemerschap al floreren.

Voor de gezelschappen ligt dit anders: behoud van eigen identiteit en signatuur maakt dat gezelschappen van oudsher een minder open en ondernemend karakter hebben; men repeteert in studio's en treedt alleen naar buiten op het toneel. Zij hebben een meer afhankelijke positie ten opzichte van programmeurs en uitkoopsommen.

Artiestieke innovatie voert bij gezelschappen meestal de boventoon. De bedrijfsvoering voegt zich naar de nieuwe artistieke wegen die worden ingeslagen en de zakelijke leiding zal hooguit in noodsituaties ingrijpen. Ondernemerschap is dus vooral gericht op de interne, artistieke organisatie. Van de gezelschappen wordt verwacht dat ze zich meer als ondernemer gaan gedragen. Dit blijkt in de praktijk niet eenvoudig en vergt een flinke cultuuromslag. Diverse instellingen in de sector hebben de uitdaging inmiddels opgepakt; door een businessclub op te richten, prijsdifferentiatie, highbrow naast laagdrempelige producties, voorstellingen op locaties, partnerships met het bedrijfsleven enzovoorts. De podiumkunsten zijn bij uitstek ondernemend, nu is het zaak een nieuwe balans te vinden tussen de artistieke, zakelijke en maatschappelijke componenten.

Regio Rotterdam-Den Haag

Samenwerking en afstemming van Rotterdamse en Haagse partners is niet nieuw. Vooral de podia hebben goede contacten. Voor de sector echter komt expliciete samenwerking, uitruil en profileringsgedachte veeleer voort uit bestuurlijke dan artistieke denkbeelden. Bij dit onderwerp manifesteert zich het 'Rotterdam-gevoel'. De gezelschappen voelen zich verbonden met Rotterdam: als inspiratiebron, als thuishonk en als plek waar men bewust voor gekozen heeft om te – willen – blijven.

In het advies *Rotterdam 2025 visie op kunst en cultuur 'het DNA van de stad'* schetst de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur het artistieke dna van

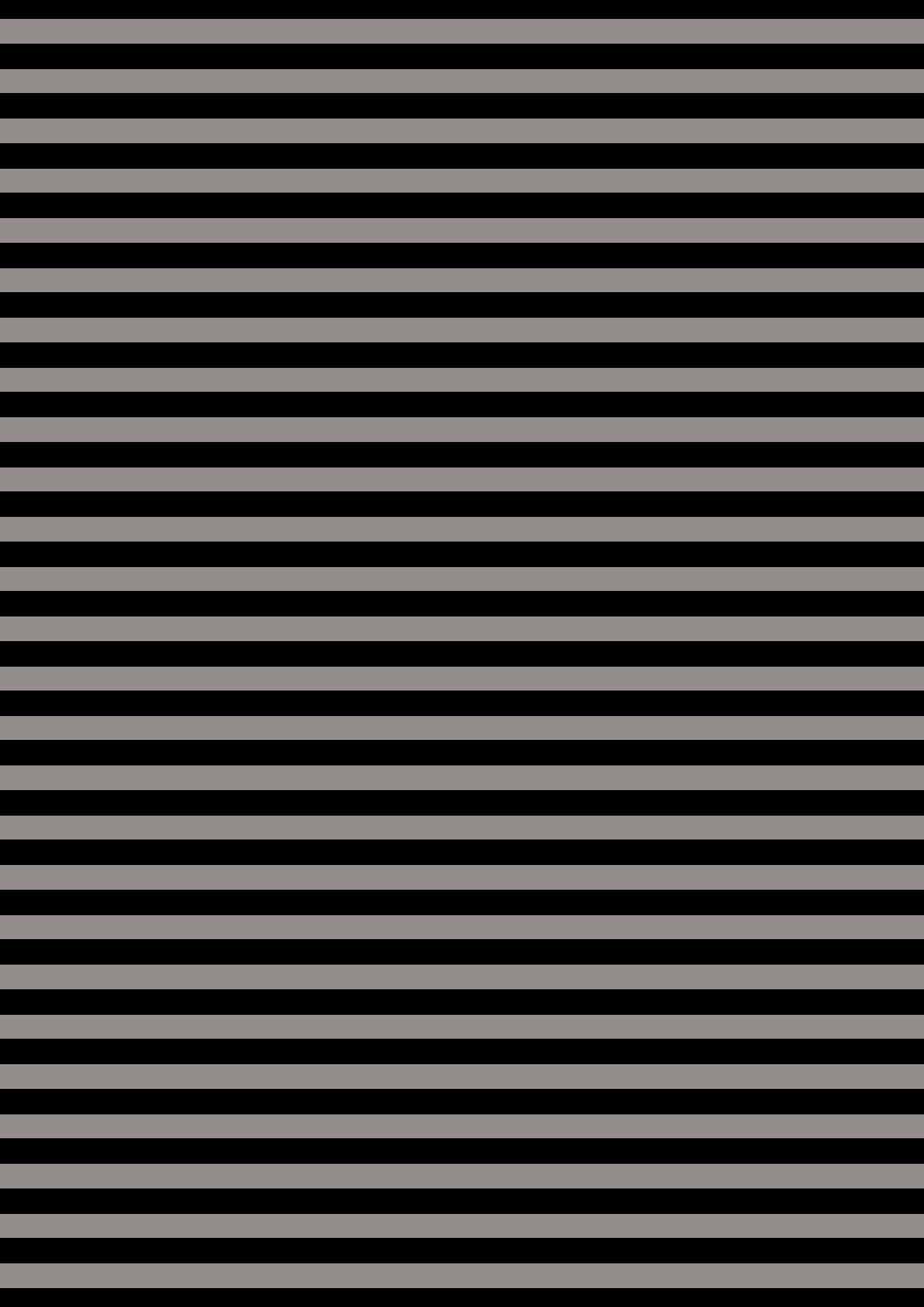
Rotterdam. Wanneer men dat dna over de gezelschappen legt, valt eens te meer op hoe 'Rotterdams' de meeste zijn: innovatief, vooruitstrevend, ondernemend en onderzoekend.

De infrastructuur kan hier en daar gestroomlijnd worden, daar is men het over eens, maar de cohesie is er en de productie/het aanbod komt tot stand door de dynamiek van de stad.

Aanbevelingen

De gezelschappen in de sector zijn, ook gezien de landelijke teneur, niet gerust op de komende bezuinigingen. Tijdens de sectorbijeenkomst bleek eens te meer, hoe dynamisch, vitaal en ondernemend de sector dans en theater is. Het is zaak de kernwaarden en bijzondere kwaliteiten van de sector dans en theater als uitgangspunt te nemen in de noodzakelijke stroomlijning en te komen tot efficiëntere en meer effectieve verbinding van de schakels in de keten.

- ▶ De sector is gebaat bij het ontrafelen van de term 'talentontwikkeling' en het onderscheiden van verschillende typen daarin. De taken kunnen worden gebundeld en ondergebracht bij de meest geëigende instelling. Deze herziening komt ook ten goede aan reparatie van de gesignaleerde 'breuken' in de lijnen van talentontwikkeling: instroom in de kunstvakopleidingen enerzijds en van alumni in de gezelschappen anderzijds.
- ▶ Te overwegen valt of ten behoeve van talentontwikkeling bij dans, oprichting van een tweede (junioren)gezelschap zinvol is.
- ▶ Het aanbod van cultuureducatie in de podiumkunsten dient gestructureerd te worden.
- ▶ Ten behoeve van betere zichtbaarheid verdient het aanbeveling dat gezelschappen ook tijdens hun productieprocessen belangstellenden toelaten.
- ▶ Stroomlijn de infrastructuur, bijvoorbeeld door de beschikbare ruimtes intensiever te gebruiken en door te variëren in typen aanbod per podium; heroverweeg de rigide scheiding van podiumsignaturen ten behoeve van een betere spreiding van en diversiteit in het aanbod en publieksopbouw; zoek naar schaalvoordeel binnen de beschikbare ruimtes.

Erfgoed en musea

Erfgoed en musea

Samenvatting

De erfgoedsector in Rotterdam wordt niet door snelle veranderingen gekenmerkt. Het is een stabiele sector waarin de basisfuncties van de instellingen voldoende tot goed worden uitgevoerd: collectiebeheer en presentatie zijn van behoorlijk niveau. Veranderingen doen zich vooral voor op het terrein van het educatieve werk door een andere positie in het onderwijs. Ondernemerschap ontwikkelt zich positief en wetenschap en internationalisering krijgen meer aandacht. Talentontwikkeling en participatiebevordering daarentegen ontwikkelen zich moeizamer.

In deze sectoranalyse worden slechts beperkte veranderingen gesignaleerd ten opzichte van die van vier jaar geleden.

Achtereenvolgens worden de gebruikelijke museale functies behandeld: collectiebeheer, presentatie, publieksgerichtheid en ondernemerschap, kennisproductie, het educatieve werk en participatie. Vervolgens komen enkele bijzondere onderwerpen aan de orde zoals internationalisering en regiovorming.

Sector erfgoed en musea

De museumsector in Rotterdam is relatief omvangrijk. Ruim twintig instellingen, waarvan de meeste een professionele staf hebben, tonen hun vaste collectie en daarnaast veelal een keur aan tijdelijke tentoonstellingen. Deze musea bedienen tezamen een groot verzorgingsgebied. Naast de musea zijn er andere erfgoedinstellingen zoals het Gemeentearchief, de archeologische dienst van de gemeente Rotterdam (en regiogemeenten), Bureau Oudheidkundig Onderzoek van de dienst Gemeentewerken Rotterdam (BOOR) en het Bureau Monumentenzorg, ondergebracht bij de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting. Eveneens tot de erfgoedsector behoren de organisaties die varend en rijdend mobiel erfgoed beheren. Ook zijn er instellingen die niet zozeer op het beheer van historische collecties zijn gericht, maar wel veel met

historische voorwerpen omgaan dan wel actief bijdragen aan het verhaal over de geschiedenis van de stad. Ook deze instellingen (Laurenskerk, Kunsthal, Villa Zebra, LP II) kunnen vanuit een bepaald gezichtspunt geacht worden te behoren tot de museale en erfgoedsector.

Een opvallend kenmerk van deze sector is dat veranderingen niet snel verlopen. Het is een relatief stabiele sector waarin zich van de ene cultuurplanperiode op de andere geen grote wijzigingen voltrekken. Dit heeft alles te maken met de aard van de instellingen: wie op een verantwoorde manier omgaat met een belangrijke collectie erfgoed, wie op een aantrekkelijke manier het verhaal over de geschiedenis van de stad wil vertellen verandert niet ieder jaar van aanpak. Het is een rustige, weinig dynamische sector. Een sector die evenwel goed moet opletten of zijn omgeving niet zó snel verandert dat hij daarvan onthecht raakt.

Collectiebeheer

Het opstellen en uitvoeren van een collectieplan behoort tot de reguliere taken van ieder museum, het is een basisfunctie. Dat plan is veelal goed op orde. Wel wachten de musea met een gemeentelijke collectie nog op goedkeuring daarvan en op middelen voor de uitvoering van de voorgestelde maatregelen. Dat musea een actief ontzamelbeleid moeten voeren is geen issue meer, daarvoor bestaan inmiddels standaardprotocollen. Een steeds groter deel van de Rotterdamse museale collecties is goed beschreven. De ontsluiting van de collecties voor publiek via internet is een groeiende praktijk. Wel is er blijven-de zorg over de kwaliteit van de gemeentelijke museale depots.

Presentatie

Naast collectiebeheer behoort de presentatie van historische en kunstvoorwerpen tot de kerntaken van het museum. Die presentatie is in Rotterdam veelal goed op orde. De vaste collecties staan er goed bij, een veelvoud aan tijdelijke tentoonstellingen wordt aan een breed publiek aangeboden. Het aanbod is in kwantitatieve zin aanzienlijk, zelfs zó dat men zich kan afvragen of een zekere matiging niet op zijn plaats is ten gunste van concentratie op nog hogere kwaliteit. Het publiek is breed samengesteld, in territoriaal opzicht. Het Rotterdamse museumpubliek komt voor een groot deel uit de regio, niet alleen uit de stad zelf. De samenstelling van het publiek reflecteert niet de diversiteit van de Rotterdamse bevolking. De redenen daarvan zijn bekend.

Presentatie van een collectie geschiedt niet alleen door de opstelling van voorwerpen in een museumzaal. Ook een tijdschrift of een website kan een goede

manier zijn om voorwerpen toegankelijk te maken. Niet zozeer het aantal tentoonstellingen telt, maar wel de impact ervan. Presenteren betekent een uitgebalanceerd aanbod brengen van allerlei activiteiten die tezamen het verhaal vertellen over de geschiedenis van de stad, de kunstgeschiedenis, de maritieme geschiedenis, onderdelen van de cultuurgeschiedenis en dergelijke. Presenteren in een museum betekent in essentie verhalen vertellen aan de hand van voorwerpen.

Er is onder het Rotterdamse publiek grote belangstelling voor de geschiedenis van de stad. Dat merken musea en ook andere instellingen die tentoonstellingen maken. BOOR reist met mobiele vitrines vol archeologische voorwerpen door de stad. Het Gemeentearchief vertoont maandelijks historische films uit zijn collectie in LantarenVenster. De Laurenskerk ontsluit zijn gebouw om verhalen te vertellen over de geschiedenis van stad en religie. Het Museum Rotterdam presenteert actief in verschillende wijken. 't Gemaal is succesvol als tentoonstellingsplek voor de geschiedenis en het heden van Zuid. De jaarlijkse Monumentendag en de Dag van de Architectuur trekken veel publiek, evenals architectuurexcursies en rondleidingen. Open dagen bij de opgravingen van BOOR zijn volgeboekt. Mits deze op een aantrekkelijke manier wordt gepresenteerd is de Rotterdammer zeer zeker in de geschiedenis van zijn stad geïnteresseerd. De opgave voor de musea en erfgoedinstellingen is steeds opnieuw die aantrekkelijke presentatievormen te vinden. Dat is geen geringe opgave in een wereld die in technologisch opzicht zo snel verandert.

Publiek en ondernemerschap

Musea moeten hard werken om publiek binnen te krijgen. Dat lukt de meeste goed, maar het vergt blijvende zorg, aandacht en energie. De concurrentie is groot, zowel uit de eigen sector als van andere vrijetijdsvoorzieningen.

Musea besteden veel aandacht aan de eigen marketingfunctie. Interessant is de wijze waarop verschillende musea gebruik maken van televisie en vormen van nieuwe en sociale media. Digitalisering speelt een grote rol bij functies als ontsluiting van de collectie, presentatie, publieksbegeleiding en educatie. Deze experimenten leiden tot meer inzicht in de wijze waarop nieuwe doelgroepen kunnen worden bereikt.

Gezamenlijke marketing voor de gehele sector is nog steeds slecht ontwikkeld. Samenwerking tussen musea en andere erfgoedinstellingen vindt plaats, maar is vooral gericht op de gezamenlijke uitvoering van een bepaald evenement (Museumnacht, Week van de Geschiedenis) of een gezamenlijk tentoonstellingsproduct (een landenmanifestatie, de randprogrammering van een beurs). Gezamenlijk structureel werken aan de groei van het algehele museumpubliek heeft nog geen gestalte gekregen.

Musea beschouwen elkaar eigenlijk als concurrent. Men concurreert niet alleen om de schaarse vrije tijd van de consument, maar bijvoorbeeld ook

om aandacht van sponsors of mecenasen. Alle instellingen stellen zich in deze strijd op als ondernemer. Voor de meeste instellingen geldt al geruime tijd dat de overheidssubsidies net de vaste kosten van personeel, gebouw en beheer dekken (of zelfs dat ternauwernood), wat betekent dat alle activiteitenkosten moeten worden gedekt door andere inkomsten. Dat lukt de musea vaak al jarenlang; de opdracht tot ondernemerschap is dus niet nieuw.

Ondernemerschap is voor de sector een gegeven en vervolgens bepalen toevallige omstandigheden hoe daaraan vorm kan worden gegeven. Niet ieder museum heeft zo'n goed gelegen, nostalgisch ogend en makkelijk verhuurbaar gebouw als het Wereldmuseum. Ieder museum moet creatief leren omgaan met de altijd beperkte mogelijkheden die het heeft. Er is niet één succesvolle formule voor ondernemerschap.

Kennisproductie

Musea zijn ook instellingen voor kennisproductie. Verzamelen, voortbrengen en distribueren van wetenschappelijke kennis heeft altijd bij het instituut museum behoord. Dat is een taak die voor het grote publiek niet direct zichtbaar is maar die, zij het indirect, voor dat publiek wel belangrijk is. Een museum dat een goede naam heeft op dit vlak, dat regelmatig met onderzoeksresultaten de pers haalt, wordt nationaal en internationaal meer serieus genomen en krijgt daardoor betere tentoonstellingen en bruiklenen aangeboden.

De toegenomen aandacht voor presentatie en educatie heeft ertoe geleid dat de wetenschappelijke functie van musea in het gedrang is gekomen. Er is een tendens binnen de musea de wetenschappelijke activiteiten terrein te laten terugwinnen. De langzaam groeiende maar nog onvoldoende samenwerking met universiteiten en hogescholen dient in dit verband krachtig te worden gestimuleerd. Er kan een goede kennisinfrastructuur worden opgebouwd vanuit het erfgoedveld. De groeiende intergemeentelijke samenwerking in de zuidelijke Randstadmetropool is wat dit betreft een gunstige bestuurlijke randvoorwaarde: in deze regio liggen drie topuniversiteiten en een handvol grote hbo-instellingen. Onderwijsinstellingen en erfgoedinstellingen kunnen elkaar wederzijds stimuleren en onderzoeksresultaten delen.

Talentontwikkeling, educatie

Musea zijn culturele instellingen die als eerste aandacht hadden voor het educatieve werk. Al vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw hebben musea educatieve diensten opgericht en al vroeg bezochten zij het onderwijs, met

lesbrieven en leskisten. Musea hebben veel ervaring met educatie. Zij zijn gevoelig voor veranderingen in dit veld. Op dit moment merken zij dat de scholen die zij van oudsher bedienen, het primair en voortgezet onderwijs, steeds minder makkelijk met hun leerlingen naar de musea toekomen. Scholen verwachten meer en meer dat de musea naar hen toekomen.

Ook zien we de bemiddelende functie van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam teruglopen. De Rotterdamse musea moeten nu zelf hun communicatiekanalen naar de onderwijsinstellingen ontwikkelen. Onderlinge concurrentie neemt toe.

Deze ontwikkelingen hebben grote gevolgen voor de educatieve diensten. De medewerkers staan straks eerder voor de klas dan dat zij een rondleiding geven in het museum. Veel museale collecties zijn niet geschikt om van schoollokaal naar schoollokaal te worden gesleept. Nieuwe overdrachtstechnieken moeten worden uitgedacht en in de praktijk ontwikkeld. De museale drempel zal er op den duur niet lager op worden: het zal in de toekomst nog langer duren voordat iemand uit zichzelf naar een museum gaat, zonder de voorbereiding en voorkennis van museumbezoek met de klas.

Musea en andere erfgoedinstellingen kunnen niet anders dan met dit gegeven rekening houden. De onderwijswereld verandert, de instellingen moeten meeveranderen. De instellingen moeten meer en meer rekening houden met de curricula van de (brede) scholen en hun product daarop aansluiten. Musea worden, ook buiten schoolverband, bezocht door kinderen met sterk uiteenlopende achtergronden. De aanpak van de museumeducatie zal moeten blijven veranderen. De gemeente Rotterdam en het nieuwe Kenniscentrum Cultuureducatie moeten de instellingen daarbij krachtig ondersteunen.

Musea en andere erfgoedinstellingen kunnen niet ogenblikkelijk bijdragen aan de opdracht tot talentontwikkeling van de Rotterdamse burger. Deze instellingen zijn geen podia voor nieuwe talenten. Wel kunnen ze een rol spelen in de bijscholing van docenten die voor de klas staan. Opvallend is dat leraren en docenten die voor de klas staan weinig tot geen kennis hebben van (kunst- of stads)geschiedenis. Door hen bij te scholen kunnen de leerlingen indirect beter worden bereikt. De werkbelasting van docenten in het reguliere onderwijs is groot; ze hebben weinig achtergrondkennis en culturele instellingen kunnen die bieden. Het is dan ook verstandig als de erfgoedinstellingen zich mede richten op docenten in opleiding in het hbo: de pabo's en de docentenopleiding beeldende vorming. Daarnaast kunnen musea een nieuwe categorie curatoren opleiden. Zo behoeft niet iedere conservator die 'in de wijk' werkt een academisch-wetenschappelijke opleiding te hebben voltooid. Talentvolle hbo'ers kunnen, ook als curator, binnen de instellingen worden ingezet om het maatschappelijk draagvlak van musea te vergroten. Dit is geen oplossing voor ieder museum in iedere discipline, maar voor een aantal instellingen is het een reële weg.

Participatie

Naast educatie is bevordering van participatie een van de doelstellingen in het kader van het lopende cultuurplan. Enkele van de erfgoedinstellingen gaan de wijk in, zij zoeken bewoners op in hun directe leefomgeving. Voorbeelden zijn Museum Rotterdam, Onderwijsmuseum en Villa Zebra. Deze instellingen hebben die gerichte aanpak stevig in hun permanente werkmethode verankerd; het is voor die instellingen een basisfunctie geworden. Musea vertellen een verhaal en dat verhaal kunnen zij ook buiten de museale muren vertellen, zij het veelal met andere middelen.

Voor de meeste instellingen is deze benadering voornamelijk een brug te ver ondanks de aansporingen van het Actieplan Cultuurbereik en andere participatiebevorderende maatregelen. Voor die instellingen geldt dat 'het werken in de wijk' nu eenmaal niet bij hun aard en werkwijze past. Het kost dan onevenredig veel geld en energie en levert weinig op. Voor die instellingen zijn andere maatregelen om specifieke groepen binnen te krijgen vaak wel zinvol. Zo is het goed mogelijk gebleken groepen jeugd en jongeren binnen te krijgen, buiten de scholen en het werk op wijkniveau om. Participatiebeleid is goed, maar moet wel de nodige ruimte bieden en vrijheid geven de uitvoering per instelling anders in te kleuren.

Internationalisering

Ook internationalisering is een prioriteit binnen het lopende cultuurplan. De erfgoedinstellingen in Rotterdam merken een toenemende interesse vanuit het buitenland. Er komen vaker delegaties van collega-instellingen op bezoek. Niet alleen om gezamenlijk projecten op te zetten, ook om van de ervaringen hier te leren. Rotterdam wordt beschouwd als een stad waarvan je iets kunt leren. Ook omgekeerd houden de Rotterdamse instellingen de vinger aan de pols van hun buitenlandse collega's. Zo weten ze dat ook de instellingen in het buitenland geen eenvoudig antwoord hebben op de manifeste knelpunten in het sterk veranderende transnationale landschap. Geen enkel museum kan zo maar even de eenzijdige samenstelling van zijn publiek veranderen. Overal wordt geëxperimenteerd met nieuwe vormen van educatie en participatie.

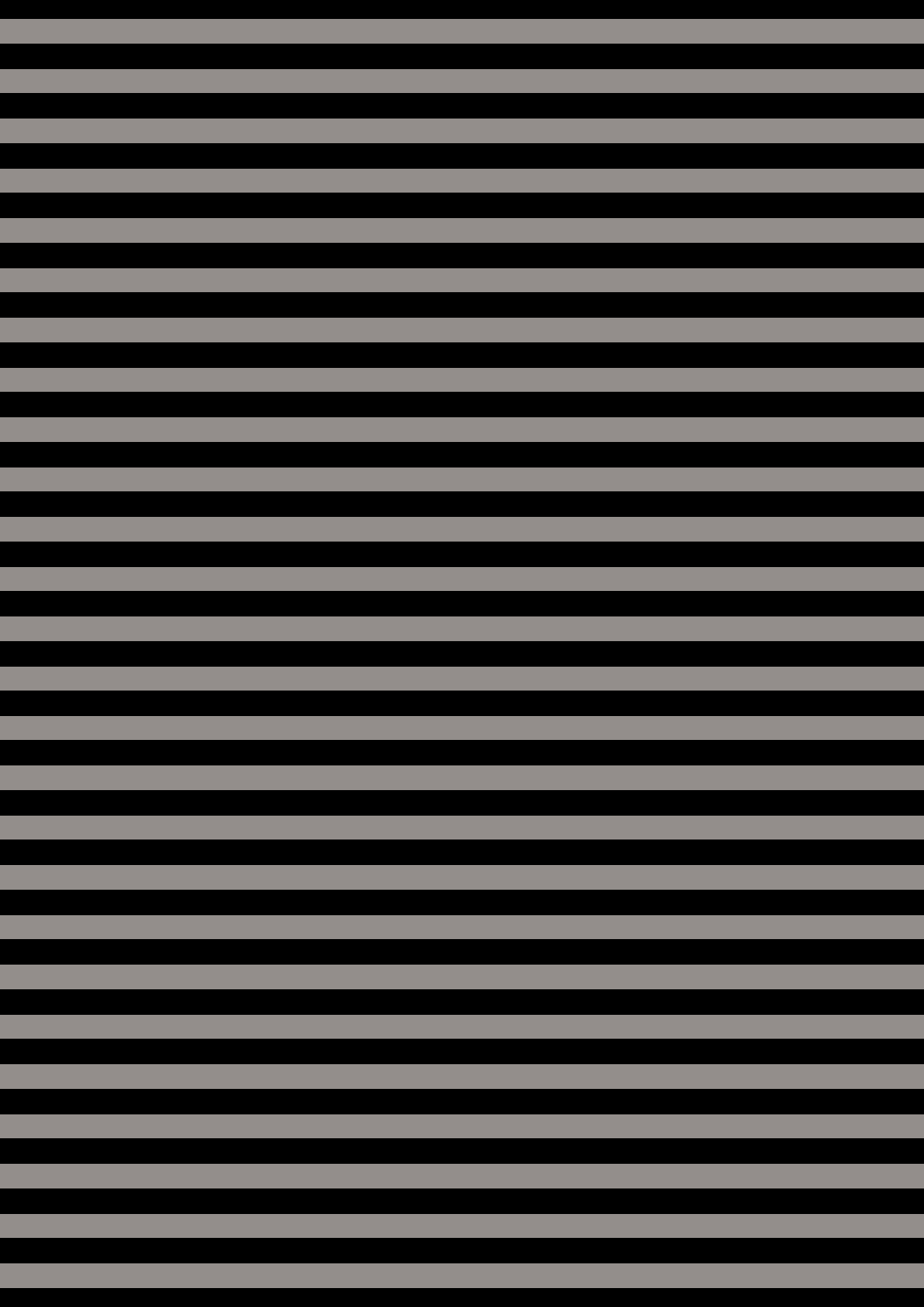
Wel valt op dat in sommige andere landen (Duitsland wordt als voorbeeld genoemd) de samenwerking tussen erfgoedinstellingen en universiteiten veel sterker is ontwikkeld dan in Nederland. Daar wordt het academisch onderzoek meer in samenspraak met de instellingen verricht en stroomt kennis veel makkelijker door, in beide richtingen. Verschillende Rotterdamse musea werken in het kader van de verbetering van hun eigen wetenschappelijke functie op internationaal niveau. Deze instellingen ontwikkelen een degelijke lange termijn kennisinfrastructuur in samenwerking met buitenlandse partners.

Regio Rotterdam-Den Haag

Geen enkel museum werkt uitsluitend voor de bewoners van de eigen stad. Museale voorzieningen hebben tenminste een regionaal bereik, soms ook nationaal of internationaal. De regio is dus een belangrijk gegeven in het kader van publiekswerving en educatie. Die regio valt echter niet spontaan samen met de bestuurlijke samenwerking Rotterdam-Den Haag. Er zijn op het moment geen bijzondere banden tussen Rotterdamse en Haagse erfgoedinstellingen anders dan de reguliere banden tussen dit type instellingen in het algemeen (zoals bruikleenverkeer). Regiovorming wordt wel als kans gezien waar het de ontwikkeling van een kennisinfrastructuur betreft, dit vooral door de aanwezigheid van drie sterke universiteiten en diverse hbo-instellingen in het gebied van de zuidvleugel van de Randstad.

Aanbevelingen

- ▶ Intensiveer de samenwerking met de pabo's en de opleidingen docent beeldende vorming; de directe weg naar de onderwijsinstellingen is niet altijd de eenvoudigste.
- ▶ Streef in het presentatiebeleid eerder naar minder aanbod van een hogere kwaliteit; in kwantitatieve zin is er nu erg veel aanbod. Streef naar een breder publieksbereik door meer te variëren in de vorm van het exposeren.
- ▶ De gezamenlijke communicatie over het belang van het erfgoedbeheer is niet sterk ontwikkeld in Rotterdam; door onderlinge samenwerking zou het belang van dit beheer voor stad en bewoners beter kunnen worden overgebracht.
- ▶ Werk nauw samen met de universiteiten, stimuleer het wetenschappelijke werk van de musea in nauwe uitwisseling met deze universiteiten. Een goede onderlinge samenwerking versterkt de nationale en internationale positie van onze musea, geeft ze meer gezag en gewicht en indirect een interessanter product in het tentoonstellingsaanbod.

Film en
nieuwe media

Film en nieuwe media

Samenvatting

Er is veel beweging in de Rotterdamse filmvertoningsituatie: er is voldoende commercieel aanbod en met de komst van LantarenVenster op de Wilhelminapier heeft Rotterdam totaal twaalf zalen voor vertoning van art house films. Daarnaast is er ruimte voor nichevertoningen. De continuïteit van de audiovisuele sector in Rotterdam wordt echter bedreigd door beëindiging van de financiering van het Rotterdam Media Fonds. De jarenlang opgebouwde keten van productie en distributie van film verliest hiermee een belangrijke schakel en loopt een breuk in de talentontwikkelfunctie op.

Op het gebied van 'nieuwe media' sluiten de instellingen, die zich bezig houden met research en ontwikkeling van technieken, steeds meer aan op de tijdgeest.

Sector film en nieuwe media

Ten opzichte van de *Culturele staalkaart Rotterdam 2007* is vooral op het gebied van film en de audiovisuele sector het nodige veranderd. In deze analyse zijn de sectoren film en audiovisueel gekoppeld aan wat kan worden aangeduid als nieuwe media, de interdisciplinaire kunstvormen of toepassingen waarbij digitale media worden gebruikt.

Het aantal vertoningsplekken voor film is ten opzichte van vier jaar geleden gestegen. Dit vooral dankzij de vestiging van LantarenVenster op de Wilhelminapier met vijf zalen voor art house filmvertoning; met Pathé Schouwburgplein en Pathé De Kuip voor commerciële film en Cinerama met gemengd aanbod – samen goed voor achtentwintig zalen – wordt voorzien in een breed aanbod en een grote diversiteit. Daarnaast zijn er individuele initiatieven voor kleine filmhuizen in enkele deelgemeenten voor de lokale markt. Zo zijn er ambities voor een Noorder Bioscoop en een Wester Bioscoop. Filmprogrammering is er ook in De Machinist voor de bekendere art house films ('op verzoek'). Experimentele en grensverleggende films worden vertoond bij WORM.

Met de beoogde vestiging van WORM aan de Witte de Withstraat is de verwachting dat het publiek voor die nicheprogrammering zal toenemen. Daarnaast is er kleinschalig aanbod voor specifieke groepen van Stichting Film in de Buurt, dat ook het Arab Film Festival organiseert.

Het International Film Festival Rotterdam geldt als icoon voor Rotterdam.

Tijdens de jubileumeditie in 2011 waren er meer dan 40 festivallocaties.

Op het gebied van nieuwe media is het Rotterdamse veld relatief klein, maar de verbindingen met nationale en internationale netwerken zijn talrijk. Er zijn weinig presentatieplekken buiten V2_, WORM en de Urban Video Lounge van de Urban Espresso Bar. Onderzoek naar mediatoepassingen en het geven van workshops zijn hoofdactiviteiten van V2_ en WORM.

Opleidingen en cursussen op het gebied van beeld en geluid en het gebruik van digitale media zijn op hbo-niveau bij InHolland, Hogeschool Rotterdam (Media aan de Maas, Willem de Kooning Academie) en de masteropleiding aan het Piet Zwart Instituut; mbo-opleidingen zijn er aan het Grafisch Lyceum. De bachelor kunstvakopleiding aan de Willem de Kooning Academie heeft CrossLab, de interdisciplinaire studielijn van verschillende relevante studierichtingen en MediaLab. De skvr Beeldfabriek geeft cursussen media-educatie aan verschillende groepen cursisten; Digital Playground voorziet in cursusaanbod voor scholieren in het voortgezet onderwijs op het gebied van praktische media-educatie, in het bijzonder mediawijsheden.

Ontwikkelingen in de sector

Een in het oog springende ontwikkeling in de filmwereld is de landelijke introductie van digitalisering van bioscopen. Digitale projectie is inmiddels een feit. Dit heeft onder andere gevolgen voor de wijze van film distributie. Allereerst wordt het gemakkelijker films te distribueren wat mogelijkheden biedt initiatieven voor lokale filmvertoning te starten, zij het dat de benodigde apparatuur kostbaar is. Het aanbod aan 35 mm filmvertoningen zal afnemen. Digitale ontwikkelingen maken het ook mogelijk films te downloaden voor vertoning binnenshuis of films te zien in streaming video. Digitale televisie en goede audioapparatuur maken het mogelijk ook thuis een totaalervaring te ondergaan. Deze mogelijkheid heeft vooralsnog geen aanwijsbare afname van het filmbezoek tot gevolg. Het publiek wil nog steeds uitgaan. Er wordt daarbij geredeneerd dat een digitale bezoeker óók een bezoeker is, de filmwereld kent hoe dan ook een hoge graad van publieksparticipatie.

De consument wordt naast participant ook steeds meer producent. Digitale media bieden die mogelijkheid; voorbeelden zijn YouTube en het programma Upload Cinema dat de beste internetfilmpjes vertoont op het grote doek. LantarenVenster heeft plannen een jukeboxformule te introduceren, films on demand door middel van een stemming onder het publiek.

Zorgelijker is de situatie voor lokale producenten en breder voor de keten opleiding-productie-distributie-afname in de audiovisuele sector. Het Rotterdam Media Fonds vormt al zestien jaar een stimulans voor de av-sector en draagt bij aan de economische ontwikkeling hiervan in Rotterdam door financiering met middelen van het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam, jaarlijks 2,5 miljoen euro. Het fonds levert zo facilitaire en financiële steun aan speelfilms, documentaires en tv-producties die geheel of gedeeltelijk in de regio Rotterdam worden geproduceerd. De gemeente verlegt per 31 december 2011 de aandacht van de av-sector naar de game-industrie. De consequenties van deze maatregel werken naar verwachting door in vele gebieden. De continuïteit in de sector komt in het geding, het aantal producties in Rotterdam zal afnemen en daarmee ook specifiek Rotterdamse producties. Kort Rotterdams en Lang Rotterdams zijn voorbeelden van programma's voor lokale producties die worden ondersteund door het Rotterdam Media Fonds.

De audiovisuele sector vertoont meer zwakke plekken. Er is sprake van leegloop in het Lloydkwartier. Verhoging van de huurprijzen leidt ertoe dat filmproducenten hun heil elders zoeken.

Het lijkt erop dat de gemeente de ambities voor ontwikkeling van een hoogwaardige av-sector in Rotterdam laat varen terwijl het beleid voor de game-industrie nog weinig vorm heeft.

Talentontwikkeling, educatie, opleiding

De doorstroom naar initiële opleidingen dreigt te stagneren als gevolg van de beëindiging van de subsidie aan het Rotterdam Media Fonds; het beroepspectief van talent in Rotterdam loopt daarmee een flinke deuk op. Dit heeft gevolgen voor de doorstroom van studenten van beroepsopleidingen, zoals het Grafisch Lyceum en bij InHolland de opleiding Media & Entertainment Management. In Rotterdam zijn weinig stageplekken. Daarnaast wordt via het Rotterdam Media Fonds jaarlijks een aantal audiovisuele projecten van eindexamenstudenten professioneel in productie genomen en uitgebracht. Studenten krijgen zo hands-on zakelijke scholing.

CrossLab is de intermediale studielijn van de Willem de Kooning Academie, opgezet als uitdrukkelijke verbinding tussen de bestaande disciplines en studierichtingen voor wat betreft de (beeld)talen en toepassingen van digitale media. Gebruik van die media brengen specifieke, nieuwe werkwijzen met zich mee die de studenten van meet af aan aanleren. CrossLab bestaat drie jaar; momenteel worden afstudeerprofielen ontwikkeld.

Bij het interactieve mediaonderwijs in het voortgezet onderwijs blijkt de kennis van docenten tekort te schieten, de scholen zijn niet toegerust om goede videoworkshops aan te bieden. Digital Playground voorziet daarin met zijn aanbod van cursussen voor het voortgezet onderwijs. Digitalisering heeft op diverse manieren positieve invloed op media-educatie. De apparatuur voor het

geven van videoworkshops is in de eerste plaats aanzienlijk goedkoper geworden en daarnaast is de toegankelijkheid van mediagebruik sterk vergroot; de verspreiding van smartphones werkt drempelverlagend. Leerlingen zijn steeds meer mediavaardig maar daarmee niet op voorhand ook mediawijs.

In Rotterdam bieden tal van instellingen, zoals de skvr Beeldfabriek en Digital Playground cursussen. Op het gebied van talentontwikkeling zijn er naast de hbo-opleidingen V2_ en worm.

De skvr Beeldfabriek richt zich zowel op primair en voortgezet onderwijs als externe groepen. Het gaat specifiek om educatie in foto, film en digitale media. De Filmwerkplaats van worm richt zich op kunstenaars die zich verdiepen in filmkunst, in het bijzonder de oudere formats Super8 en 16 mm film en 'pure cinema', biedt begeleiding en de mogelijkheid tot presentatie. In het V2_lab worden kennis en projecten ontwikkeld en worden getalenteerde kunstenaars, in projecten en via residencies, in contact gebracht met experts.

worm ontwikkelt momenteel een eigen Fablab, zoals Den Haag en Utrecht al langer hebben, zij het sterk op artistieke leest geschoeid en weinig gericht op commerciële bedrijven als afnemers/deelnemers. Het doel is talentvolle kunstenaars, die met nieuwere technologieën werken, de faciliteiten en mogelijkheden te bieden met de laatste technieken en apparatuur te werken.

Ondernemerschap

Cultureel ondernemerschap wordt door de sector vooral gezien als verkapt bezuinigingsterminologie. De marges binnen de sectoren zijn erg smal en het is te voorzien dat een schraal financieel jaar volgt in 2012. Er is niet veel hoop dat voldoende sponsors gevonden kunnen worden. Financiers en sponsors zijn momenteel voorzichtig, zo merkt ook het International Film Festival Rotterdam. Te voorzien is bijvoorbeeld dat financiering (uit middelen van de ministeries van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking) voor het Hubert Bals Fonds zal verdwijnen. Diverse analyses laten zien dat sponsoring slechts beperkt deel uitmaakt van de begrotingen in de cultuursector. Dit geldt zeker voor nicheproducenten. Het International Film Fonds Rotterdam heeft ambities bepaalde exclusieve rechten te verwerven bij makers door actief deel te nemen in de keten van productie en distributie, onder andere door intensievere marketing, première op het festival, promotie en advertising. Het festival heeft met ingang van 2011 een fonds op naam ingesteld dat, in zijn officiële mecenaatsvorm, een stap verder is dan een 'vrienden'-kring: Tiger Film Mecenaat. Door worm wordt aan crowd-funding gedaan. Film in de Buurt en Arab Film Festival zien weinig kans via sponsoren zelfstandiger te gaan opereren vanwege de emancipatoire aard van de filmprogramma's en kleinschaligheid van het festival. In het geval van Lantaren-Venster betekent de verhuizing naar de Wilhelminapier een andere opzet van

de bedrijfsvoering: een meer commerciële opstelling en ondernemerschap, in het bijzonder voor wat betreft de horeca.

Er liggen kansen in het gebruiken van sociale media. Veel culturele instellingen zetten die al in als communicatiemiddel om nieuwe doelgroepen te bereiken. V2_ ziet een toename van bezoek aan zijn website, mede dankzij de inzet van sociale media. Ook voor de crowd-funding van WORM worden sociale media gebruikt. Augmented reality vindt recent toepassingen in de vorm van social media. Zo zijn er in Amsterdam en Rotterdam applicaties op de smartphone in gebruik waarmee men zich kan informeren over de stad. Middels die applicatie is het mogelijk achter gesloten deuren van gebouwen te kijken of van informatie te worden voorzien over stedenbouwkundige plannen of belangrijke gebeurtenissen uit het verleden.

Sociale media worden niet gezien als meer dan een communicatie-tool en weinig als autonoom platform voor kunst. WORM haalde zich met zijn kunstproject Web 2.0 Suicide Machine de woede van Facebook op de hals. Het programma bood de mogelijkheid de eigen profielen te wissen op verschillende sociale netwerksites.

Ondernemerschap vereist de mogelijkheid risico's te nemen. In sommige gevallen stuit de sector daarbij op grenzen van subsidiesystematiek of andere regels. Zo is het voor non-profitorganisaties slechts onder voorwaarden mogelijk baten uit ondernemerschap aan de reserves toe te voegen. De houding van de Belastingdienst inzake vennootschapsbelasting voor stichtingen is niet eenduidig. Om die reden overweegt V2_ een BV op te richten om commerciële exploitatie van ontwikkelde producten mogelijk te maken.

Regio Rotterdam-Den Haag

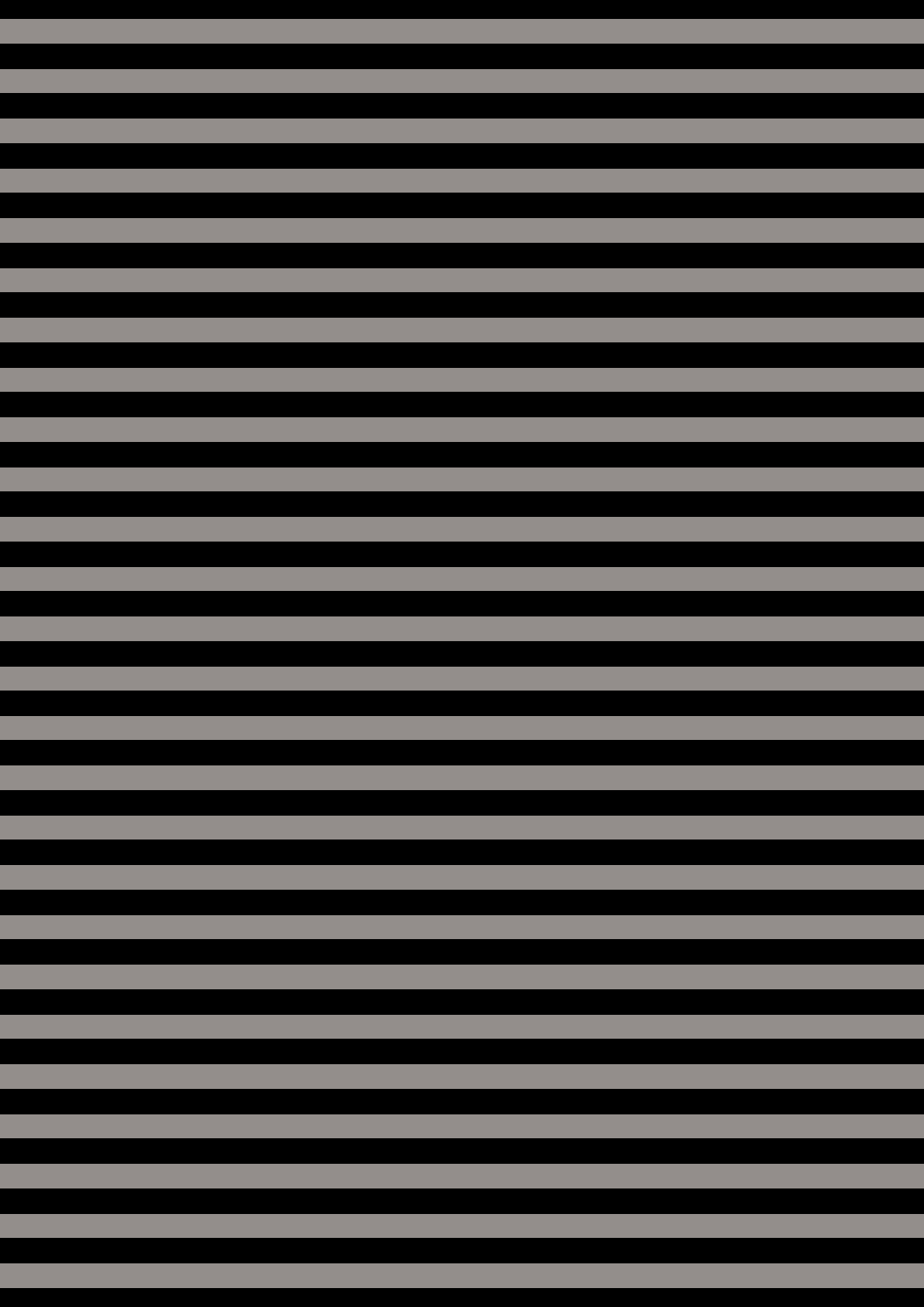
'Uitgaan' blijft een belangrijke bezigheid, maar filmbezoek beperkt zich veelal tot de eigen stad. Wat dit betreft ziet de sector geen opmerkelijke kansen.

Er is wel uitwisseling louter doordat sommige kleine titels een kleine distributie kennen. Sommige marketingtools kunnen wel regiobreed worden ingezet, zoals de cinevillepas waarmee bezoekers tegen een vast maandbedrag onbeperkt naar deelnemende filmhuizen (in de regio) kunnen gaan. Men is in dat opzicht veel meer geïnteresseerd in visies op een aanzienlijk grotere regio: de noordelijke Randstad. Digital Playground is landelijk actief; in Den Haag is Digital Playground ondergebracht bij het Haags Filmhuis.

Tussen kunstacademies wordt al samengewerkt, de eigen signatuur zal bij verdergaande regiovorming nog belangrijker worden. De Willem de Kooning Academie heeft veel studenten uit een grote regio rond Rotterdam en heeft ook landelijk aantrekkingskracht. Instellingen als WORM en V2_ werken vooral veel samen met buitenlandse organisaties en kunstenaars, in het bijzonder via residencies.

Aanbevelingen

- ▶ Benoem de 'nieuwe media' niet langer als zodanig. Instellingen maken op allerlei mogelijke manieren gebruik van digitale media voor professionalisering van marketing.
- ▶ Het verdient aanbeveling de makers die de stad heeft beter zichtbaar te maken, enkele instellingen lijden onder relatieve onzichtbaarheid.
- ▶ De financiering van het Rotterdam Media Fonds is essentieel voor de instandhouding van de audiovisuele sector. Heroverweeg de beoogde verschuiving van de audiovisuele sector naar de game-industrie.
- ▶ Stimuleer de bedrijfstak zodat de alumni uit kwalitatief hoogstaand onderwijs in toepassingen van nieuwe digitale media kunnen doorstromen naar bedrijven in de stad.
- ▶ Blijf investeren in cultuureducatie en educatie in mediawijsheid.
- ▶ De regelgeving omtrent vergroting van eigen inkomsten moet duidelijker worden. Cultureel ondernemerschap moet eenvoudiger worden en de administratieve lastendruk en sturingsdrang van de gemeente moet worden verminderd.

Letteren

Letteren

Samenvatting

Rotterdam wordt vaak gezien als beeldenstad, niet als letterenstad. Dat staat een levendig letterenklimaat niet in de weg, zo blijkt. De invloed van de digitalisering doet zich in deze sector op allerlei manieren gevoelen, maar dit hoeft niet dramatisch uit te pakken, sterker nog de digitalisering biedt aan deze sector kansen. Binnen de letteren gebeurt op cultuureducatief gebied veel in en vanuit Rotterdam. Echter, gezien de grote achterstand is dit niet voldoende en het is de vraag of er niet – landelijk – een inhaalslag nodig is. De binnen het gemeentelijke cultuurplan grootste gesubsidieerde instelling in de sector letteren, Poetry International, kan zich uitdrukkelijker naar de stad richten en meer bewoners bereiken en betrekken. Jonge schrijvers moeten worden geholpen podia te vinden. De leescultuur waarvan ze afhankelijk zijn moet worden gevoed.

Sector letteren

Onder de ‘wereld van de letteren’ verstaan we hier alle geschreven tekst met literaire intenties: geschreven om primair kunstzinnige, artistieke redenen. Daartoe behoren fictie, sommige vormen van non-fictie, poëzie, essayistiek voordrachtskunst en liederen. Ook de aan de productie en distributie van letteren verbonden producten, boeken, tijdschriften, publicaties, debatten, platforms, podia, boekwinkels, bibliotheken, uitgeverijen, festivals, activiteiten en organisaties.

Ooit werd aangekondigd dat informatie op papier zijn langste tijd had gehad en dat als gevolg daarvan het boek zou verdwijnen.¹⁶ Er zijn misschien tekenen van verandering nu het e-book in opmars is, maar van een negatief effect op de boekenverkoop is nog niet heel veel te merken.¹⁷ De uitlening van boeken

16 Volgens het CPNB in een artikel in HP/De Tijd van 11 maart 2011 zou de omzet in 2009 ten opzichte van 2008 met 4,9% zijn gedaald. De omzet aan e-books vormde 1/50ste deel.

17 Volgens gegevens van Stichting Marktonderzoek Boekenvak

is daarentegen wel dramatisch gedaald. Veel informatie is eenvoudig via internet verkrijgbaar; hierdoor zijn naslagwerken goeddeels vervangen.

De digitalisering heeft ook geleid tot nieuwe impulsen in het literaire veld. Het meest sprekende voorbeeld daarvan is de website van Poetry International met werk van dichters uit meer dan 70 landen die jaarlijks 1,2 miljoen bezoeken ontvangt (cijfer 2009). Poëziesites en vele blogs bieden talenten brede mogelijkheden zich te manifesteren. Het Rotterdamse poëzieblad Krakatau heeft mede om die reden besloten zijn verschijningsvorm geheel om te zetten van papier naar digitaal.

Ook is de boekenverkoop via digitale verkoopkanalen toegenomen. Opvallend daarin is de rol van de dagbladen die via webwinkels intensief aan boekverkoop zijn gaan doen.

Naast de distributieve kant van de digitalisering is er ook de artistieke kant. Digitalisering biedt mogelijkheden om in het bijzonder poëzie op een geheel nieuwe wijze te presenteren waarbij disciplinaire grenzen gemakkelijk worden overschreden door combinaties te maken van woordkunst met film en animatie.¹⁸ Er is nog weinig onderzoek gedaan naar het aandeel van literatuur in de creatieve industrie, bijvoorbeeld in de ontwikkeling van games. Wel is duidelijk dat literatuur deel uitmaakt van een sterk intermediaal veld. De grote groei van de graphic novel valt daarin op.

Ontwikkelingen in de sector

Jarenlang heeft het Rotterdamse Letteroverleg geijverd voor de instelling van een leerstoel letteren. Die inspanningen zijn met succes bekroond toen bij de aanvang van het huidige cultuurplan een hoogleraar Letteren en Samenleving werd geïnstalleerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. De afgelopen vier jaar hebben meer dan honderd studenten een minor literatuur gevolgd. De hoogleraar onderhoudt contacten met het veld in brede zin: Poetry International, Kosmopolis, Ro Theater, Onafhankelijk Toneel en De Unie. Daarnaast heeft hij zich internationaal gemanifesteerd waarmee het profiel van Rotterdam als letterenstad is veranderd en verscheen een aantal publicaties van zijn hand over de relatie tussen literatuur en samenleving (www.letterensamenleving.nl).

Het aantal gesubsidieerde instellingen in de sector letteren groeit de laatste jaren niet. Mogelijk komt dit doordat het merendeel van de letterenactiviteiten zich afspeelt in de marktsector. Het gesubsidieerde deel van de letterensector is bij gevolg bescheiden maar cruciaal als voedingsbodemp en voor het

18 Zie bijvoorbeeld de on-line publicaties van Tonnu Oosterhoff

behoud van diversiteit. Het aantal literaire instellingen met een specifiek cultureel diverse achtergrond is de laatste jaren afgenomen of gaat voort 'met de luiken dicht'. Enkele van deze instellingen kwamen, meestal om kwaliteitsredenen, niet langer in aanmerking voor structurele subsidie. Opvallend was dat het enige structureel gefinancierde podium voor spoken word, John 106, verdween. Betrokkenen vonden de toegekende subsidie niet toereikend en zagen af van deelname aan het cultuurplan 2009-2012. Desondanks blijft spoken word met telkens nieuwe initiatieven aanwezig in de stad. Het valt daarbij op dat er in het veld van de 'oude' letteren etnische scheidslijnen bestaan die bij spoken word geen rol lijken te spelen.

Rotterdam is een stad die meer op beeld dan op woord gefocust is. Het valt op dat de specifiek op Rotterdam gerichte schrijvende pers slechts weinig aandacht besteedt aan kunst en cultuur in het algemeen en letteren in het bijzonder.

De twee grootste literaire instellingen, Passionate/Bulkboek en Poetry International ontwikkelen activiteiten die niet uitsluitend op Rotterdam zijn gericht, maar die nationaal en internationaal reiken. Zo slaagt Passionate/Bulkboek erin leerlingen van het voortgezet onderwijs massaal vanuit het hele land naar Rotterdam te krijgen voor de tweejaarlijkse Dag van de Literatuur en organiseert jaarlijks met Write Now! de enige grote jong talentenwedstrijd van Nederland en België. Write Now! slaagt erin dat talent te vinden, literaire jury's bereiken landelijk jongeren van 10 tot 25 jaar. Het tijdschrift heeft een groot lezerspubliek onder docenten. Poetry International is het enige voor-
aanstaande internationale poëziefestival in Nederland met een website die jaarlijks meer dan een miljoen bezoeken ontvangt. Poetry International organiseert ook twee grote landelijke poëzieprijzen.

Rotterdam herbergt het enige literaire tijdschrift voor jonge kinderen Boekie-Boekie, dat tevens tekent voor het enige internationale poëziefestival voor kinderen: Poem Express.

Ook kent Rotterdam het uit de letteren voortkomende interdisciplinaire Geen Daden Maar Woorden Festival (GDMW Festival), opgezet door Passionate. Andere bekende festivals of podia zoals Lezersfeest en Nur Literatur zijn stevig verankerd en kunnen rekenen op een soms omvangrijk, in ieder geval redelijk trouw publiek.

In opkomst zijn talkshow-achtige podia waar literatuur wordt ingebouwd in een bredere programmering voor een vaak nieuw publiek (De Unie Late Night, Club Ram Horna). Recent is het letterencafé Tsjechov & Co. op Katendrecht geopend. Een ander zeer geslaagde literaire activiteit is de jaarlijkse Nationale Gedichtendag in januari.

Het theatergezelschap Bonheur in Rotterdam baseert zijn voorstellingen expliciet op literaire teksten – niet per se theaterteksten – en brengt 'talige' theaterprogramma's.

Pogingen in het recente verleden op commerciële basis specifiek culturele tijdschriften op te zetten, faalden. Evenzo is het niet gelukt een eigen Rotterdams letterenpodium en een Letterenhuis op te richten. De sector blijft – hoewel alle honken in literair Rotterdam bezet zijn – toch tamelijk onzichtbaar. Inmiddels is besloten het, in Nederland unieke, Letterenoverleg nieuw leven in te blazen. Misschien kan een intensiever gevoerd Letterenoverleg meer samenwerking teweegbrengen en daardoor meer zichtbaarheid.

De Rotterdamse bibliotheek moet als gevolg van bezuinigingen filialen sluiten. Er blijven enkele vestigingen bestaan die worden ingericht als centrale knooppunten voor informatie, studie en ontmoeting. Andere filialen worden geïncorporeerd in brede scholen. Daardoor kunnen centraal beschikbare faciliteiten fijnmazig en flexibel worden ingezet ter bevordering van taalvaardigheid en leesplezier als onderdeel van het totale onderwijsproces. Op deze manier bereikt de bibliotheek behalve leerlingen ook ouders op intensievere manier dan voorheen. In Rotterdam is men om die reden niet pessimistisch over de toekomst van de bibliotheek. De functie wordt anders en de huisvesting is anders, mogelijk zelfs effectiever ingevuld. Politiek is er over deze ontwikkeling in meerderheid overeenstemming.

Talentontwikkeling, educatie

Hierboven werd gesignaleerd dat het leesgedrag, met name onder jongeren, meer het karakter heeft gekregen van ‘grazen’ en dat het leesplezier als zodanig lijkt te zijn afgenomen. In een recente en spraakmakende studie van Nicholas Carr blijkt hoe leesgedrag denkgedrag beïnvloedt.¹⁹ Het is zaak onder jongeren het vermogen tot concentreren en het leesplezier opnieuw te ontwikkelen. Internationaal wordt de noodzaak gezien de allerjongsten te bereiken en een doorgaande leeslijn te ontwikkelen (de website van Stichting Lezen biedt een breed overzicht van de onderzoeken dienaangaande, www.lezen.nl). Dat deze ontwikkeling niet vanzelfsprekend is blijkt daaruit dat in het vak culturele maatschappelijke vorming op scholen de letteren een afnemende betekenis hebben. De nadruk op de ontwikkeling van cognitieve vaardigheden is daaraan debet. Binnen het onderwijs is sprake van een deels internationale, maar ook specifiek Nederlandse ontwikkeling. Sinds drie decennia zijn de overheidsuitgaven voor het onderwijs in Nederland beneden de OESO-norm. Inmiddels gaat het niet alleen meer om achterblijvende literaire ontwikkeling, maar basaler: achterblijvende taalontwikkeling. De themagerichte opzet van het blad BoekieBoekie van Stichting Autoped kan worden ingepast in cultuureducatieve programma’s voor de jongste leer-

19 *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*, New York, London, 2010

lingen in het primair onderwijs. Datzelfde geldt voor de activiteiten in het kader van het internationale poëziefestival Poem Express.

Filialen van de Rotterdamse bibliotheek werden, zoals gezegd, gesloten en ingebouwd in de brede school. Die voorzieningen spelen een rol zowel in het reguliere primair onderwijs als de buitenschoolse uren. Op die manier leveren deze voorzieningen meer direct een bijdrage aan de verbetering van de taalvaardigheid waarbij bovendien de aandacht niet alleen is gericht op de leerlingen maar ook op hun ouders. Dit komt in de nieuwe setting beter tot zijn recht dan in de oude, terwijl nu niet slechts de selectieve groep van bibliotheekbezoekers wordt bereikt maar alle leerlingen. Via deze fijnmazig vertakte voorzieningen kan ook het uitlenen van boeken goed geregeld worden.

Voor Passionate/Bulkboek is bevordering van leesgedrag onder jongeren de kern van haar beleid. De tweejaarlijkse Dag van de Literatuur in de Doelen is uitgegroeid tot het grootste literaire evenement voor jongeren in Nederland. Write Now! is de enige echte wedstrijd voor jong schrijftalent op middelbare scholen en ook de uitreiking van literatuurprijzen door jonge lezers (de Inktaap) wordt georganiseerd door Passionate. Daarnaast organiseert Passionate 'De Jonge Jury': scholieren die een prijs toekennen aan het beste jeugdboek.

Poetry International organiseert samen met het vsbfonds de voornaamste poëzieprijs op Nationale Gedichtendag en de Turing amateurpoëzieprijs. Via de website van Poetry is het archief ontsloten, het is de laatste vier jaren sterk in omvang gegroeid.

De Schrijversvakschool van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam is specifiek gericht op talentontwikkeling. Deze school speelt geen opvallende rol, in die zin dat zelden of nooit een talent uit deze school doorbreekt of wordt gesignaleerd door een van de andere lettereninstellingen. Misschien zou de Schrijversvakschool de begeleiding van potentieel talent naar het veld van de letteren ter hand moeten nemen.

De hele sector ondervindt nadelen van de afnemende belangstelling voor lettereneducatie als gevolg van de concentratie in het nieuwe onderwijsbeleid op taal en rekenen. Maar wat de een beschouwt als een bedreiging voor de sector ziet de ander juist als een kans: bij taalonderricht kunnen vanuit de letteren uiterst zinvolle bijdragen worden geleverd.

Ondernemerschap

Wat literaire bladen betreft: Tortuca is samengegaan met Lava en zal drie keer per jaar verschijnen. Krakatau verschijnt sinds enige tijd louter digitaal. Passionate blijft zich concentreren op 'urban' literatuur, voor zover die als

stijl bestaat. Zone 5300 maakt een bloeiperiode door. De belangstelling voor de graphic novel is de laatste jaren gestegen en wordt op het moment serieus genomen door uitgevers.

In de Rotterdamse literaire uitgeverijwereld is weinig veranderd. Deze bestaat uit onder andere Lemniscaat, Douane, DUO/DUO, Beta Imaginations en Uitgeverij Ad.Donker. In de dagbladwereld is des te meer veranderd. NRC Handelsblad is van Rotterdam verhuisd naar Amsterdam, vanuit het gemeentebestuur is tegen deze verhuizing weinig ondernomen.

Regio Rotterdam-Den Haag

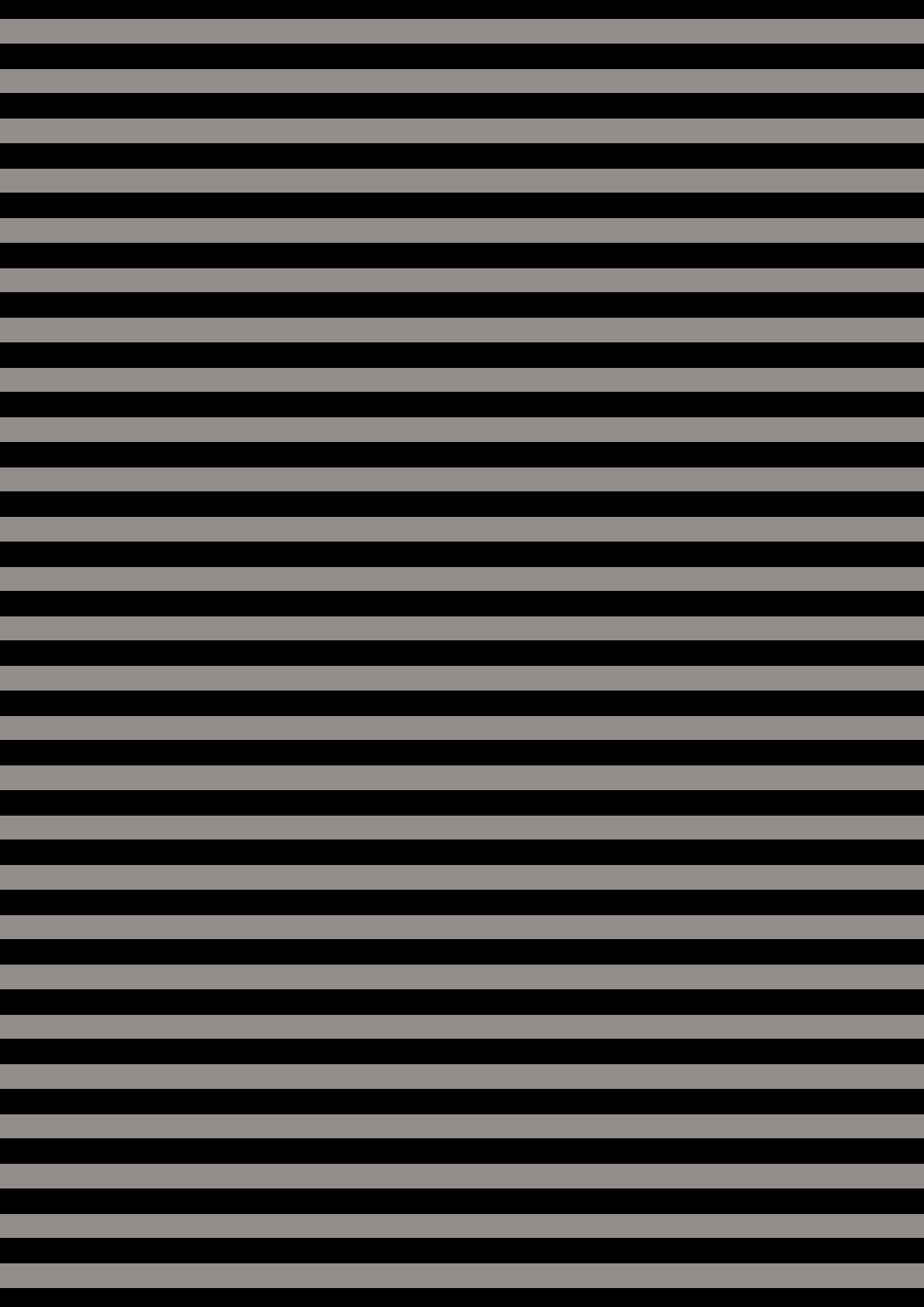
Behoudens de verkenning van samenwerking tussen Poetry International en het Haagse festival Winternachten zijn ons geen vormen van gewestelijke samenwerking ter ore gekomen. Poetry is actief betrokken bij de organisatie van literaire activiteiten en festivals in Amsterdam en Utrecht, naast organisatie van de landelijke Gedichtendag. De activiteiten van Passionate inzake leesbevordering voor jongeren (Jonge Jury, Inktaap, Write Now!, Dag van de Literatuur) vinden overal in het land plaats, dus ook in de grote steden. Passionate heeft het GDMW festival laten reizen, met name naar Den Bosch en Utrecht.

Aanbevelingen

- ▶ In de *Culturele staalkaart Rotterdam 2007* werd veel verwacht van de Performance Poetry, de 'urban' variant van poëzie die de sfeer ademt van het hectische grote stadsleven met veel nadruk op snelheid, ritme en soms muzikale of elektronische begeleiding. Die trend heeft zich niet doorgezet binnen de formele structuren. De variant Slam Poetry (poëzie in de vorm van een contest) heeft Poetry International weer uit de programmering geschrapt. John 106, de instelling die zich specifiek op dit genre richtte, heeft vanwege de in haar ogen te geringe subsidie, met ingang van het vigerend cultuurplan haar activiteiten gestaakt. Ook zonder een formele organisatiestructuur duikt het genre steeds daar op, waar jonge dichters zich met 'spoken word' presenteren voor een nieuw, jong publiek. Andere Rotterdamse lettereninstellingen hebben hierin een taak, met name Poetry International, Passionate en Nur Literatuur.
- ▶ Er komen bij de gemeente veel nieuwe aanvragen binnen. Ook neemt het aantal kleine literaire podia in Rotterdam toe. Vanuit de nieuwe podia klinkt de klacht dat men moeite heeft in contact te komen met actief schrijvende jongeren. Jongeren schrijven volop, vooral op blogs, maar zij zouden actiever naar de nieuwe podia kunnen worden doorverwezen. Wellicht hebben het Rotterdamse Letterenoverleg en Passionate/Bulkboek hierin een taak.

-
- ▶ Jonge schrijvers, ook als ze zijn gedebuteerd, worden weinig in het onderwijs ingezet terwijl de afstand tussen hen en de doelgroep klein is. Of daarvoor een aparte Rotterdamse organisatie nodig is, is de vraag. Wellicht kan Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam hierin een rol spelen
 - ▶ Hoewel het gemeentebestuur in het beleidsprogramma van de afgelopen vier jaar internationalisering als een van de thema's had aangewezen, is daar in de praktijk niet zoveel mee gedaan met uitzondering van Poetry International die haar opdracht adequaat uitvoert. Indien er sprake is van gemiste kansen, dan is het hier. Het Rotterdamse letterenveld heeft nog steeds de neiging zich naar binnen te richten. Rotterdam is als onderdeel van de Randstad internationaal interessant en dat zou zich moeten weer spiegelen in een meer internationaal georiënteerd letterenveld, juist in relatie tot de grote verscheidenheid aan Rotterdamse gemeenschappen.
 - ▶ Poetry International is een instelling die onder de lettereninstituten de grootste gemeentelijke subsidie heeft. Vastgesteld moet worden dat met het éénjaarlijks festival, hoe kwalitatief hoogstaand en alom gesignaleerd ook, de uitstraling naar de stad beperkt is. De directie van Poetry International onderkent dit en is voornemens zich buiten het festival om breder te profileren in de stad. Gelet op de hierboven gesignaleerde problemen dat jong talent ondervindt om zowel podia als scholen te bereiken kan ook Poetry hierin een duidelijke taak zien. Er liggen ook meer mogelijkheden in het bereiken van de verschillende Rotterdamse gemeenschappen, bijvoorbeeld door een geprofileerd internationaal writers in residence programma naast het bestaan van de stadsdichter(es).
 - ▶ Zoals in alle sectoren lopen ook voor de letteren incidentele subsidies terug en staan structurele subsidies onder druk. Het is de vraag of de letterensector zich leent voor meer aandacht vanuit het mecenaat, zeker in een land dat geen grote traditie heeft op dit gebied.

Muziek

Muziek

Samenvatting

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur concentreert zich in de analyse van de sector muziek op enkele hoofdlijnen ondanks een veelvoud aan onderwerpen. In de sectorbijeenkomst werd naast de inhoudelijke en artistieke ontwikkelingen in het veld, ook ingezoomd op de mate waarin instellingen zich verhouden tot de drie prioriteiten in het huidige cultuurplan 2009-2012: cultuurparticipatie, cultuur en school en internationalisering. Vervolgens is dieper ingegaan op de onderwerpen talentontwikkeling en ondernemerschap, die niet alleen landelijk veel aandacht krijgen maar ook bij het huidige College hoog in het vaandel staan en op de mogelijke meerwaarde van de toekomstige metropoolregio voor de Rotterdamse muzieksector. Naar aanleiding van die bijeenkomst en andere observaties zijn in deze analyse de sterke en zwakke kanten van de sector in kaart gebracht.

Sector muziek

De kaart van de Rotterdamse muzieksector toont een grote diversiteit. Rotterdam heeft voor alle genres een of meerdere podia. Het grootste muziekpodium is de Doelen met een programmering van internationaal niveau. Daarnaast programmeren het Luxor Theater en de Rotterdamse Schouwburg muziektheater van opera tot musical, LantarenVenster jazz en hedendaagse muziek. Kleinschalige muziekpresentaties in deze genres worden ook geprogrammeerd in kerken en enkele lokale cultuurcentra. Popmuziek en wereldmuziek komen tot hun recht op een aantal kleinere podia, waaronder Rotown en GROUNDS van het World Music & Dance Centre. Aan wereldberoemde popsterren biedt Ahoy een podium dat kan wedijveren met de Heineken Music Hall en het Gelredome, door een renovatie in 2010 zijn service en akoestiek aangepast aan de eisen van deze tijd. Hier kunnen concerten plaatsvinden voor 3.000 tot 13.500 bezoekers.

Rotterdam heeft een keur aan gezelschappen en producenten waaronder het internationaal hoog aangeschreven Rotterdams Philharmonisch, kamerorkest Sinfonia Rotterdam, DoelenEnsemble en DoelenKwartet, Laurens Collegium Rotterdam, Opera OT, Opera Rotterdam, Jazz International, Ducos en Kulsan (wereldmuziek).

In Rotterdam vinden jaarlijks tien muziekfestivals plaats in alle genres waarvan een aantal met internationale allure: Rotterdam Philharmonic Festival, Operadagen Rotterdam, North Sea Jazz Festival, Zomercarnaval en Dunya Festival.

Instellingen voor muziekeducatie, talentontwikkeling en vrijetijdskunst zijn ruim vertegenwoordigd in de stad waarvan de Muziekschool van Sichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam de grootste is. Met talentontwikkeling als specifieke taak zijn een paar kleine instellingen actief. De vrijetijdskunstsector kent honderden groepen en gezelschappen van amateurkoren en orkesten in de genres klassiek, lichte muziek, opera, operette en hofmuziek tot popgroepen, Antilliaanse brassbands en jamsessies.

Rotterdam heeft een vakopleiding, het Rotterdams Conservatorium (Codarts), waar in alle genres onderwezen wordt: klassiek, muziektheater, pop, jazz en wereldmuziek.

Ontwikkelingen in de sector

De muzieksector toont een rijk palet aan podia, gezelschappen en bands. Klassieke muziek, hedendaagse muziek en jazz zijn sterk vertegenwoordigd op de podia van de Doelen, LantarenVenster en het North Sea Jazz Festival. LantarenVenster richt zich in zijn muziekprogrammering niet alleen op jazz, maar ook op wereldmuziek, pop en cross-overs. Het klimaat rond klassieke muziek, hedendaagse muziek en jazz is, vergeleken met 2007, verrijkt door toename van het aantal organisaties.

De programmering van klassieke muziek kan de laatste jaren als behoudend worden gekenschetst. Zo kiest het Rotterdams Philharmonisch in zijn streven naar excellentie steeds meer de bekende werken van de grote componisten. Ongetwijfeld speelt de druk van de bezoekersaantallen daarbij een belangrijke rol. De hedendaagse muziek is weer wat toegankelijker geworden en heeft in de stad bedding gevonden in een festival als Red Ear.

Wat betreft popmuziek kan men zich afvragen of er sprake is van een verrijking van het klimaat. Enerzijds kan worden betoogd dat het op kleinschalig niveau goed gaat met de popmuziek: er zijn veel bands, waarvan de kwaliteit hoog is. Er zijn kleine podia bijgekomen zoals Heidegger en er zijn plannen voor een nieuw podium, Bird.

Een zwak punt is echter dat hiervoor niet genoeg publiek is, reden waarom er moet worden geïnvesteerd in publieksonwikkeling. Kleine zalen met goede faciliteiten en een goed serviceniveau zijn een eerste voorwaarde.

De vraag kan worden gesteld of de stad na de sluiting van WATT niet een podium met een regionale uitstraling ontbeert, met name voor de grote Nederlandse en buitenlandse bands.

Rotterdamse instellingen werken veel met elkaar samen, niet alleen bij de productie van concerten en festivals (concerten van de Doelen op locatie in de Laurenskerk, Operadagen Rotterdam, Red Ear Festival), maar ook bij projecten voor talentontwikkeling. Andere voorbeelden van samenwerking zijn North Sea Round Town met maar liefst 80 organisaties die met elkaar de randprogrammering voor het North Sea Jazz Festival verzorgen en Pop Up, het samenwerkingsverband van de poppodia onder andere op het gebied van marketing.

De kleine gezelschappen in de klassieke en hedendaagse muziek tonen grote artistieke ambities en zijn uiterst actief in de werving van extra financiële middelen in de particuliere sfeer. Productietaken zoals administratie, publiciteit en dergelijke zouden hier kunnen worden gedeeld. Dit geldt overigens ook voor andere gezelschappen in de podiumkunsten.

Er bestaat in Rotterdam een tweedeling van enerzijds de grote podia, die een meer regionale (nationale) functie hebben en anderzijds de kleine podia met een meer lokale functie. Deze tweedeling bevordert de kans op vruchtbare onderlinge ontmoetingen van kunstenaars en publiek niet.

Met name in de jongerencultuur is de ontmoetingsfunctie belangrijk. Voor popmuziek heeft Rotterdam voldoende speelplekken, maar voor beginnend muzikalent zijn deze niet op voorhand toegankelijk. Men signaleert dat er, mede als gevolg daarvan, nauwelijks een Umfeld is voor muzikanten om elkaar te ontmoeten. De doorstroom van talent verloopt moeizaam.

De kleine lokale podia zijn deel van de humuslaag in de stad. Hier vinden allerlei cross-overs plaats tussen verschillende jongerenscènes, die komen en gaan door de snelle wisseling van 'smaakgeneraties' die eigen is aan jongeren. Onder de jongeren van nu leven andere trends en andere smaakvoorkeuren dan bij die van over vijf jaar. Nu is 'soul' in, binnenkort is het misschien een andere stroming. Daarbij komt dat meer dan 50% van de Rotterdamse jongeren een cultureel diverse achtergrond heeft, daarvan is de helft niet-westers. In de scènes ontdekken en ontwikkelen jongeren hun talenten. De mate waarin instellingen en projectorganisaties hierop inspelen is verschillend.

Rotterdamse muziekinstellingen zijn actief in het presenteren van hun product op scholen, de vraag is of dit niet anders moet. Het speerpunt 'cultuur en school' heeft ertoe geleid dat educatieve activiteiten in het onderwijs op dit moment overvloedig worden aangeboden. Is het bijvoorbeeld noodzakelijk dat professionele musici van het Rotterdams Philharmonisch op basisscholen educatieve taken uitvoeren? Bij veel activiteiten kan de vraag worden gesteld of die niet beter bij Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam kunnen wor-

den geconcentreerd. Kernvraag is of het onderwijs niet zelf méér zou moeten investeren in kunst en cultuur.

Rotterdam is sterk in zijn diversiteit aan festivals. Met name door het North Sea Jazz Festival en het Zomercarnaval scoorde Rotterdam hoog in de ranglijst van come-back-cities van Lonely Planet en ook in het merkenonderzoek van Hendrik Beerda Brand Consultancy. Opera Rotterdam is uniek in de wereld door de wijze waarop Rotterdamse podia en gezelschappen hun krachten bundelen in een opera-aanbod voor alle lagen van de samenleving. De kracht van Rotterdam als festivalstad leidt tot twee nieuwe festivals in 2011: de Wereldmuziekdagen en de Jazzdag. Opvallend is dat Rotterdam voor de popmuziek geen toonaangevend internationaal festival kent.

Zwak in de muzieksector is de traditionele amateurmuziek, die is tanende. Spelen of zingen in een vereniging maakt steeds meer plaats voor andere activiteiten. Mensen maken keuzes, omdat het vrijetijdsaanbod immens is en omdat hun tijd beperkt is. Dit heeft tot gevolg dat bij de traditionele koor- en orkestverenigingen het ledenbestand vergrijsjt. Ook laat de kwaliteit van besturen te wensen over. Daarbij komt dat de gemeente projectorganisaties met educatieve en talentontwikkelingsdoelen ondersteunt die het belang van de 8000 amateurs die in verenigingsverband musiceren nauwelijks onderkennen. Er is een negatieve spiraal. In het licht van de aanbeveling van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur in de *Culturele staalkaart Rotterdam 2007* dat de gemeente de amateurkunst actief zou moeten ondersteunen, is dit navrant. Een ander knelpunt is dat de kleine podia die voorheen amateurmuziekgezelschappen programmeerden nu kiezen voor kleine (semi)professionele ensembles, die vaak bestaan uit conservatoriumstudenten.

In het beleid van de gemeente en van veel instellingen om meer publiek te bereiken ligt de nadruk op de doelgroepen kinderen en jongeren (cultuur en school). Daarin wordt veel geld en menskracht geïnvesteerd. Dit is logisch want Rotterdam is een stad met veel jonge inwoners. Voor de cultuursector is het echter van belang de oudere bezoeker niet uit het oog te verliezen.

Paul Schnabel, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, schrijft in een artikel in *NRC Handelsblad* over vergrijzing in de cultuursector dat, om jongeren en ook groepen met cultureel diverse achtergronden te bereiken, door de overheid steeds meer middelen beschikbaar worden gesteld.²⁰ Schnabel betoogt dat het op een misverstand berust eenzijdig te investeren in bepaalde groepen. De eventueel bij scholieren gewekte belangstelling dooft in de puberteit en adolescentie meestal uit. Jongvolwassenen hebben, als ze al belangstelling hebben, meestal geen tijd, gelegenheid en/of geld om naast

20 Paul Schnabel, 'Ook al komen ouderen het vaakst in het theater, de voorstelling is zelden voor hen bedoeld. In een tijd van vergrijzing is dat bijna verwijtbaar.', in: *NRC Handelsblad*

werk, huishouden, kinderen en sport, regelmatig te genieten van het culturele aanbod.

Schnabel stelt dat dit bij ouderen (met culturele ervaring) anders is: de kinderen zijn het huis uit en de financiële middelen voor vrijetijdsbesteding zijn ruimer. Ze hebben meer vrije tijd en meer rust in hun bestaan. Deze factoren bieden meer ruimte voor cultuurparticipatie. Voor culturele instellingen ligt hier een nieuwe markt, niet alleen voor wat betreft de programmering en werving, maar ook in de versterking van het draagvlak door betrokkenheid via meenemen. Door een hoog serviceniveau te bieden en meer klantgericht te werken is hier nog een wereld te winnen.

Talentontwikkeling, educatie, opleiding

Rotterdam investeert meer en meer in talentontwikkeling. Behalve dat dit onderdeel is van het gemeentelijk cultuurbeleid, wordt er ook op rijksniveau aandacht aan besteed. Onder het begrip talentontwikkeling verstaat men verschillende trajecten en methodieken. Er is talentontwikkeling van onderaf, met wortels in de straatcultuur en voornamelijk een sociaal oogmerk.

Door hun talenten te ontwikkelen, ontwikkelen jongeren hun skills en worden 'empowered'. Organisaties als Music Matters en Roots&Routes zijn zo ontstaan. De term talentontwikkeling wordt ook gebezigd in het circuit van concoursen, productiehuisen en conservatoria. In dat geval bestaat de doelgroep uit professionele dan wel gevorderde musici in opleiding, die op de weg naar excellentie hun artistieke prestaties verbeteren door onderlinge wedijver (Jong Muziek-talent Nederland en het Prinses Christina Concours) of onderzoek.

De cultuureducatie-instelling Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam werkt op het scharnierpunt van beide geschetste vormen van talentontwikkeling: door jongeren die van onderaf instromen verder te bekwamen maar ook, hoewel dit nog weinig gebeurt, door toptalenten door te geleiden naar een vakopleiding.

Maar er zijn meer interpretaties. Zo wordt het van belang geacht dat studenten op conservatoria naast hun muzikale opleiding ook vaardigheden ontwikkelen op het gebied van ondernemerschap. Talentontwikkeling is een containerbegrip waardoor het lastig is er een effectief beleid voor te ontwikkelen.

Podia en gezelschappen zien talentontwikkeling als een belangrijke taak, kansen bieden aan onbekend talent. Die ambitie komt soms in het gedrang omdat onbekend talent weinig publiek trekt en men met de vraag wordt geconfronteerd hoe de lage bezoekerscijfers te verantwoorden naar de subsidie of sponsor. Als de gemeente talentontwikkeling door podia en gezelschappen van belang acht zal de regelgeving omtrent de verantwoording flexibeler moeten worden.

De brede interpretatie van het begrip talentontwikkeling heeft ertoe geleid dat in Rotterdam tal van instellingen op dit terrein actief zijn. Om er een paar te noemen: de opleidingen, Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam en WORM. Het Rotterdams Conservatorium wil graag meer inzetten op talentontwikkeling conform het rijksbeleid; de vooropleidingen moeten echter uit eigen middelen worden bekostigd. Als gevolg daarvan staan deze onder druk en wordt talent in de stad niet adequaat bediend. Naast deze hbo-opleiding stellen ook mbo-opleidingen als het Albeda College en het Zadkine College dat zij actief zijn in talentontwikkeling.

Een in het oog springend talentontwikkelingsproject is de diepte-investering van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam in het primair onderwijs met 'Ieder kind een instrument' (IKEI). Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam werkt hierin samen met de gemeentelijke diensten Kunst en Cultuur en Jeugd Onderwijs en Samenleving. Ook het Rotterdams Philharmonisch heeft zich als partner verbonden aan dit project. Het project biedt kinderen van basisscholen de kans een instrument te leren bespelen en samen muziek te maken. De lessen worden gegeven door docenten van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam, die samen met andere instellingen streeft naar een keten, een doorlopende leerlijn voor kinderen en jongeren van 4 tot 18 jaar. Ook een instelling als WORM ziet kansen in talentontwikkeling. In het hbo-kunstvakonderwijs in Rotterdam zou te weinig ruimte zijn voor onderzoek en vrije expressie en op dit gebied wil WORM een functie vervullen. De Nieuwe Oogst richt zich op muziektalent, ondanks de aanvankelijke keuze voor multidisciplinariteit, als opleider en begeleider in de richting van een professionele carrière. Daarnaast begeleidt de organisatie deelnemers bij het vormen van een netwerk.

De genoemde instellingen tonen ambities op het gebied van talentontwikkeling, niettemin is er zorg waar het uitgestromende talent straks aan de slag kan.

Talentontwikkeling heeft een plaats gekregen in het beleid van tal van culturele organisaties die in deze ook volop proberen samen te werken ingegeven door de hoge prioriteit van talentontwikkeling zowel op rijks- als stedelijk niveau. De beleidsprioriteiten van de gemeente hebben echter tot gevolg dat er een wildgroei van veel cultuureducatieve activiteiten is ontstaan die soms ook worden aangeduid als talentontwikkeling. De samenhang is hierdoor zoek en dit doet op den duur afbreuk aan de talentontwikkeling in de stad. Instellingen slagen er evenmin in goed aan te geven waar het onderscheid ligt. De meest voor de hand liggende en wezenlijke vraag is of al deze activiteiten niet beter ingebed zouden zijn in het onderwijs zelf. Die discussie wordt al jaren gevoerd, maar door de steeds grotere druk op de cultuurbudgetten noopt deze vraag nu tot een resoluut antwoord.

Ondernemerschap

Cultureel ondernemerschap heeft volgens de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur in het advies *Binden en bouwen* een dubbele betekenis: innoveren, zowel in artistieke als bedrijfsmatige zin en zorg dragen voor een optimale bedrijfsvoering. Door te ondernemen kunnen instellingen hun draagvlak in de samenleving versterken bijvoorbeeld door financiële bronnen aan te boren in de private sector. Uiteindelijk kunnen zij daardoor meer publiek bereiken. In lijn met het ondernemerschap worden zelfsturing en zelfredzaamheid van instellingen steeds belangrijker geacht in het cultuurbeleid.

De mate waarin culturele instellingen zich als ondernemer profileren varieert per deelsector. In de pop, jazz en ten dele wereldmuziek is ondernemerschap geen onbekend fenomeen. Dit hangt samen met commerciële aspecten die al in deze genres een rol spelen, anders dan in de klassieke en hedendaagse muziek. De podia en gezelschappen in dit genre kennen een lange traditie van aanbods subsidiëring door de overheid, waardoor het appèl op ondernemerschap gering was. Sedert enkele jaren wordt niet alleen vanuit het rijk maar ook vanuit de gemeente de druk op de cultuursector om te ondernemen opgevoerd.

Over de slagingskans extra geld uit de private sector te werven wordt wisselend gedacht. Veel instellingen denken dat de sponsormarkt snel verzadigd zal zijn nu zij zich vrijwel allemaal tegelijkertijd daartoe wenden. Men kan voor zijn huidige aanbod pogingen doen sponsors of het mecenaat bereid te vinden, maar liggen de reële kansen niet juist in het aanspreken van nieuwe doelgroepen met nieuw aanbod? Hier ligt een directe noodzaak voor instellingen na te denken over diversiteit.

Allianties of nauwe samenwerking tussen instellingen zijn voorbeelden van ondernemerschap waarbij geleerd wordt van elkaars sterke punten en besparingen mogelijk worden. Zo wil Ducos het Zomercarnaval en Dunya in samenwerking met diverse instellingen omvormen tot één meerdaags festival. Een andere manier is elkaars netwerken verstevigen, op stedelijk en op landelijk niveau. Zo wil de Doelen de banden versterken met verschillende muziekgezelschappen in de stad, niet alleen uit oogpunt van ondernemerschap maar ook om artistieke redenen: hoe sterker het weefsel, hoe hoger de artistieke meerwaarde.

Kleine jonge instellingen hebben een toekomst vóór zich die hen voor grote uitdagingen stelt. Dit leidt tot sterke ambities en dadendrang in ondernemende zin, een sterk aspect van dit deel van de sector. Zwak is dat zij soms slagvaardigheid missen omdat ze aan te veel eisen van de subsidiënt moeten voldoen. Grote instellingen zijn hierop toegerust, kleine niet.

Ondernemen staat bij veel culturele instellingen nog in de kinderschoenen. Het vergt tijd en kennis als ondernemer nieuwe methodieken te ontwikkelen

om het draagvlak van de eigen instelling in de stad te vergroten. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur pleit in dit verband voor meer begeleiding van culturele instellingen in hun zoektocht naar ondernemerschap.

Een vraag die bij dit onderwerp relevant is, is of het huidige subsidiesysteem afdoende aansluit bij de eisen van de tijd. Door het aanbod te subsidiëren is het veld versnipperd geraakt. Zou het niet beter zijn als de podia en de muziekgezelschappen gezamenlijk verantwoordelijk worden voor een evenwichtig aanbod zodat een meer divers publiek kan worden bereikt? Dat kan gerealiseerd worden door convenanten.

Regio Rotterdam-Den Haag

De regio Rotterdam-Den Haag is een uit politieke motieven voortgekomen constructie die nog nader ingevuld moet worden met samenwerkingsverbanden dan wel nieuwe positiebepalingen van instellingen. Samenwerking met Den Haag sluit volgens zegslieden in de muzieksector nauwelijks aan bij de eigenheid van Rotterdam, niet wat betreft publiek, noch het aanbod. Toch denkt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur dat het publiek zou kunnen worden verleid vaker naar Den Haag te reizen vanwege de aantrekkelijkheid van het aanbod en omgekeerd. Een sterke impuls op de gezamenlijke inzet van de marketing door beide steden is wenselijk.

De sector meent dat de regio Rotterdam-Den Haag-Amsterdam in dit opzicht een veel grotere potentie heeft. Dan kan met recht de vergelijking worden gemaakt met regio's zoals Londen en Parijs. Zo'n regio zou om artistiek-inhoudelijke redenen veel meer kansen bieden dan de nu gekozen 'metropoolregio', ook gezien vanuit internationaal perspectief.

Wat betreft het aanbod spelen diverse factoren waarover nog geen besluit is genomen een rol. Zo wordt op rijksniveau besluitvorming voorbereid over de symfonieorkesten in het land. Te verwachten is dat in de metropoolregio een van de twee symfonieorkesten zal sneuvelen. Een ander punt is dat Den Haag zich kandidaat heeft gesteld als Culturele Hoofdstad 2018. Beide factoren beïnvloeden in niet geringe mate de culturele kaart van de metropoolregio. In de sfeer van het kunstvakonderwijs is het een sterk punt dat de conservatoria in Rotterdam en Den Haag elkaar goed aanvullen, ook in hun visies. Meer samenwerking ligt hier dus voor de hand. In de popmuziek is die complementariteit juist ver te zoeken. Ondanks de recente frustrerende ontwikkelingen in de Rotterdamse popsector is hier veel meer te beleven dan in Den Haag. Op dit terrein zou samenwerking met Amsterdam of Antwerpen meer voor de hand liggen. Op het gebied van stedelijke festivals zou schaalvergroting richting Den Haag interessante voordelen kunnen opleveren, maar de bottleneck is het verschil in 'cultuur'.

Aanbevelingen

- ▶ Activiteiten van muziekinstellingen op het gebied van talentontwikkeling en cultuureducatie in Rotterdam zijn veelvoudig. Door de gemeentelijke prioriteiten is een wildgroei ontstaan van activiteiten. Voor het cultuurbeleid is het van belang dat de twee doelen helder onderscheiden zijn en dat met name de term talentontwikkeling een normatieve beschrijving krijgt. Pas dan is te zien waarom instellingen voor welke activiteit kiezen. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur pleit voor een model waarin de twee specifieke taken op die plekken in de stad worden ingebed waar de ervaring en deskundigheid voorhanden is en waar ze kwalitatief zijn geborgd. In een tijd van sterk slinkende cultuurbudgetten is het van belang dat onderwijsinstellingen taken overnemen van culturele instellingen.
- ▶ Samenwerking is eigen aan Rotterdamse instellingen, maar de vraag is of die samenwerking ook altijd tot situaties leidt waarin een meerwaarde ontstaat voor de betrokken partners. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur pleit ervoor die samenwerking te belonen die effectief is ofwel een meerwaarde heeft (meer doen met de middelen die men heeft) óf besparingen oplevert (hetzelfde doen met minder middelen). Bij de beoordeling van de inspanningen op het gebied van ondernemerschap moet de professionaliteit van de instelling worden meegewogen.
- ▶ Er wordt veel geld en menskracht geïnvesteerd kinderen en jongeren te interesseren voor kunst en cultuur. De mogelijkheden ouder publiek meer te betrekken zijn vooralsnog onderbelicht. Met de vergrijzing ontstaan nieuwe potentiële publieksgroepen, die (vrije) tijd, culturele ervaring en financiële ruimte hebben. Dit biedt nieuwe perspectieven voor de versterking van het draagvlak van kunst en cultuur in de samenleving.
- ▶ Het huidige subsidiesysteem sluit onvoldoende aan bij de eisen van de tijd. Door het aanbod te subsidiëren is het veld versnipperd geraakt. Het ware beter als de podia en de muziekgezelschappen gezamenlijk verantwoordelijk worden voor een evenwichtig aanbod zodat een meer divers publiek kan worden bereikt. Dit kan gerealiseerd worden door convenanten.

[103]

Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur

Postadres

postbus 2800
3000 CV ROTTERDAM

Kantooradres

Mauritsweg 35
3012 JT ROTTERDAM

T 010 433 58 33

F 010 413 51 95

E rrc@rrkc.nl

Colofon

Tekst

Hugo Bongers
Gepke Bouma
Marc Fonville
Reinier Gerritsen
Bart Krieger
Tjeu Strous

Tekstverwerking

Frederike Bruins
Trudy Rodenrijs

Eindredactie

Gepke Bouma
Fernande Menke

Coördinatie

Fernande Menke
Tjeu Strous

Vormgeving

Manifesta

Drukwerk

Drukkerij de Maasstad

